Commētarii

GALEACII CAPELLE de rebus geſtis pro reſtitutionē Franciſci. II. Mediolanenſium Ducis, nuper ab ipſo auctore recogniti, & antea impreſſis emendatiores.

PATERE, AVT ABSTINE.

*PARISIIS.
1538.

GALEACII CAPELLÆ AD ILLVSTRISSIMVM FRANCISCVM II. Mediolanensium ducem in commentarios de rebus gestis pro eius restitutione Præfatio.

EX IIS, QVI LITERArum studio famam adsecuti sunt, nonnulli idcirco a scribenda historia abstinuere, aut quod antea tractata aggredi, & ex alieno labore nomen sibi quærere parum laudis esse ducerẽt, aut quod de temporum suorum rebus opus contexere, arbitrabantur non eius esse, qui ita vitã instituisset, vt cuperet prodesse quamplurimis, lædere autem neminẽ vellet, cum omni tempore Terentianum illud ipso vero verius fuerit, Obsequium amicos, veritas odium parit. Alii autem minus ea ex causa deterriti, ne domesticis & proximis in ennarranda rerum veritate dis

plicerent, externa ſectati ſunt, & pro certis ſæpenumero incerta literis tradiderunt. Quod cum maxime ab eo qui ſcriptis ſuis fidem adhiberi cupiat, fugiendum ipſe cenſerem, nec quæ aut alibi, aut iampridem euenerunt referre, nec ea quibus interfuiſſem tacerē æquum ducerem, nihil magis curaui, quam vt hiſce in libris (quibus res geſtas pro tua reſtitutione Princeps illuſtriſſime) complexus ſum, nullius honori aut famæ detraherem. Et quamuis hæc eadem ab aliis & copioſius & cultius ſcriptum iri exiſtimē, tamen a me præcipue memoriæ tradenda eſſe cenſui, quia dum armis diſceptaretur, quodnam ius in mediolanenſi ditione potius ſit, vel tuum, quod auita primum virtute partũ, mox Maximiliani, & Caroli Cæſaris diplomate roboratum eſt, vel Franciſci Galliarum regis, qui Valentinæ vice Comitis proauiæ hæreditate, Pontificis auctoritate, ac ipſius Maximiliani literis fultus erat, mihi tuas parteis ſequuto, & Hieronymo

Morono legato tuo domi, forisque operam ab epistolis præstanti multa audire, ad diuersos principes scribere, atque videre contingit, quæ alii fortasse incertis rumoribus iactata secus scribent. Atque ob id ipse ero partior, quod nec iis omnibus, quæ eodem tempore diuersis in locis interdum gerebantur, vni licuit interesse, & mihi qui te, tuosq; secutus sum, minus aduersariorum consilia aliquando nota fuere. Adde quod omnia in preliis strēnue facta sigilatim referre, quæ nec ipsi quidem duces scire possunt, hominis est intemperanter abutentis eorum ocio, qui hæc legere non aspernentur. Quocirca mihi satis esse decreueram summatim ab initio eius belli, quod Leo. x. Pont. Max. contra Gallos gessit, vsque ad redactum in Cæsaris potestatem Mediolanense imperiū res gestas literis mandare, quoniam bellis vndique postea gliscentibus tutum aliquem secessum quærēs e patria discessi, tum quod quietioribus temporibus (si Dii permisis-

ſent) ſupereſſe cupiebam, tum etiam quod tam diuturnas calamitates inſequutas audire malui quam videre. Verum vbi quaſi poſtliminio tandem redii, ac rerum poſtmodum in Inſubribus geſtarum ex nonnullis, qui interfuere, clarius intellexi ſeriem, pro mea in te obſeruantia, & ſtudio deeſſe non potui, quin ea etiam explicarem, quæ adeo iuſtā cauſam tuā effecerūt apud omneis Europæ principes, vt non ſolum ſummus pontifex, Henricus Angliæ Rex, Veneta & Florentina Reſpublica, ſed ipſe etiam Galliarū Rex antea infenſiſſimus arma tuæ defenſionis cauſa magna cum ſuorum iactura & ſumptu prope incredibili ſumere nō abnuerint, neque prius abiecerint, quam patefactis æmulorum tuorum calumniis mitiora conſilia haud aſpernatus Carolus Cæſar te Mediolanenſibus tuis reddiderit. Quibus tanto optatior extitiſti, quanto poſt abſceſſum tuū omnia magis aduerſa perpeſſi nō niſi te reſtituto meliorem fortunam ſperabant.

Galeacii Capelle de rebus gestis pro restitutione Franciſci .ii. Mediolanenſium Ducis

Liber primus.

POST ADEPTAM A Frãciſco Galliarum Rege Mediolanenſem ditionem, bella iam aliquot annos in Italia ceſſauerant, nec quiſquam ex Italis principibus iuſtam nouarum rerum cauſam habere videbatur. Nam in primis Leo Pontifex, qui ſuo imperio vrbinum eiecto Duce addiderat, non habebat quod vlterius vllo iure tẽtaret. Carolũ etiam huius nominis Quintum Ro. Imp. rebus ſuis in Hiſpania, Germaniaque nondum conſtitutis, nihil præter Neopolitanum regnũ in Italia curare plærique exiſtimabant. Venetos Gallo coniun-

xerat fœdus arctissimum, & ob Brixiam Veronamque pauloante eius auxilio receptas Regi decebat esse addictissimos Florentini Romani Pont. nutu statum Reipu. moderantes, nihil agebant præter illius arbitrium. Genua Regiis auspiciis nitebatur. In Lucensibus, Senensibus, & in Federico Gonzaga, qui Mantuæ dominabatur, plus erat timoris ne potētiores principes aliquid aduersum sese illis vel ipsis tolerabilius molirentur, quam vt ipsi quidpiam auderēt innouare. Vnus tantum in Italia Alphonsus Estensis Ferrariensium Dux ademptis per Ecclesiæ potentiam duabus vrbibus Mutina & regio Lepidi, male erga pontificem animatus existimabatur, sed tamen non desperabat, quin regiis opibus (quippe qui Gallici nominis semper studiosissimus fuerat) oblata occasione esset aliquando amissa recuperaturus, & propterea cum Pontifice dolorem dissimulabat. In Italiæ autem finibus iam aliquot annos Tridēti agebat Frāciscus

Sfortia Lodouici Mediolanensium olim Ducis filius, qui haud mediocres a Gallo conditiones sæpe oblatas aspernatus, nulla vnquam temporum, aut fortunæ iniquitate adduci potuit, vt ius suum illi cederet, quin pro eius recuperatione varia iamdudum consilia animo voluens externorum, Italorumque principum auxilia, non cessabat implorare. Quod etsi Gallus antea timuisset, tamen iam metuere desierat ob fœdus cum Heluetiis nuper initum, quibus adiunctis reliquarum gentium arma sibi formidanda esse non censebat. Atque is erat Italiæ status anno a Natali Christiano. xxi. supra. M. D. cum Carolus Cæsar iustam belli causam aduersus Gallum se habere arbitratus, quod ipsum auctorem armorum per id tempus in Leodium ciuitatem ad Rom. Imp. pertinentem illatorum fuisse cognouisset, legationibus cum Leone Pont. agere cœpit de Gallis Italia expellendis, qui quidem Pontifex iamdudum ipsum Cæsarem

admonebat, vt aliquando rebus Italiæ prospiceret, neque sineret Gallum, quem communem amborum hostem esse dicebat, noua indies virium accessione in Italia crescere. Atque idcirco Pontifex ad id potissimum incitabatur, quoniam pauloante Gallus ab ipso petiisset, vt Adrianus Ambasius Cardinalis, quem Propontificem in Gallia ad biennium protulerat, in aliud quoque tempus confirmaretur. Cumque id Leo damnosum Romanæ curiæ, & exemplo quoque turpe esse cuiquam tantam potestatem tot per annos credi respondisset, Rex ægre ferēs id sibi a Leone negari, quod plures antea Pontifices concedere nunquam grauati fuissent, per nuncium pontificium in aula ipsius agentem Leoni nunciari iubet, si id obtinere non posset, vlciscendi occasionem sibi minime defuturam, quam quando ita eius facta exposcerent, minime prætermissurus esset. Huius igitur rei admonitus Pontifex iniquissimo animo esse. Re-

gi succensere, beneque consultum rebus suis ducere, si Gallus ipsius amicitiam detrectaret, aliorum, qui eam affectarent, non negligeret. Augebat præterea pontificis odium Franciscus Maria Quercens Vrbini Dux, quem superioribus annis a Gallo ad inuadendum Romanæ ecclesiæ imperium immissum putabat, nihilque propterea magis cordi habebat, quam vt de Gallis vindictam sumeret, animumque expleret suum. Fœdus autē Pontifex & Cæsar percutiunt, iis conditionibus, vt communibus armis & sumptibus Gallos Italia expellant, Placentia, Parmaque Romanæ Ecclesiæ pareant, Franciscum autem Sfortiam in reliquam MEDIOLANI ditionem ducem constituant. Ad quod citius peragendum inuitauit fœdus a Gallo cum Heluetiis pauloante initum, quod sperabant dirimi posse ipsius Pontificis, cū ea natione, auctoritate & gratia, ac antequā officiis gallorū & muneribus arctius vincirētur. Non cessabat Pōtificis ac

Cæſaris animos ita coniunctos ad ſuſcipien dam expeditionem adhortari Hieronymus Moronus, qui cum aliquando Lodouico XII. Galliarum Regi ſtrennuam operam præbuiſſet, Franciſco eius ſucceſſori ſe minus gratum agnoſcens neglecta patriæ & fortunarum iactura Tridentum ſe contulerat, ibique Gallo infenſus, cum Sfortia per id tempus in Belgica inferiore apud Cæſarem ageret, quotidie Mediolanenſium animos, & præſertim Gibellinæ factionis homines ſollicitabat ad defectionē, præcipueq; apud Italos principes Sfortiæ reſtitutionem literis commendabat, atq; vt Gallorum expulſionem haud difficilem fore demonſtraret, Pontifici ſignificat a ſe nuperrime cum plurimis Mediolani & viciniarum vrbium primatibus (qui gratia apud reliquos valerent) tractatum fuiſſe vt regi rebellarēt, eq; Gallorum manibus imperium (excitato in omnibus eodē die ciuitatibus tumultu) eriperent, neque eis tempus concederent deli-

gendorum peditum cum cis Alpeis ſtatio-nem tantum equitum mille cataphracto-rum, totidemque leuis armaturæ per pacis tempora habere conſueuiſſent, quorum au-xilio populis rebellantibus minime reſiſti poſſe ſperabat. Atque ita ipſe ſtatuto die ad maturandum incœptum Tridento abſce-dit. Quod tam clandeſtine tamen fieri non potuit, quin extemplo præſenſerit Federicus Gonzaga Bozuli oppidi in agro Mantuano princeps, qui a Gallis ſtipendia nuper me-reri cœperat. Quocirca ad eum interci-piendum, quem non abs re diſceſſiſſe ſu-ſpicabatur diſpoſitis militibus, ipſe non-nullos rumores, qui de Mediolanenſium rebellionem ad ſe delati fuerant, indicaturus Mediolanum aduolat ad Thomam Fuſium, quē ab oppidulo, cui in Aquitania domina-batur, Leſcunum vulgo appellabant, is enim pro Odetho fratre viceis regias in Italia ge-rebat. Digna animaduerſione viſa res eſt ob periculi magnitudinem, & cum plærique

existimarent Parmam primum debere ten-
tari,quod ad Regium Lepidi multi exules
Mediolanenses aduersus Gallum non be-
ne animati conuenissent, statim Lescunus
cum nulli adhuc pedites delecti essent, vna
cum equitibus, & cum aliquot principibus
Gallorum, & Mediolanensium, qui Gal-
licæ parti fauebant, Parmam contendit,
Et cum intellexisset Moronum vitatis insi-
diis regium peruenisse,nullam moram in-
terponendam ratus, eo statim pergit, Pon-
tificiumque vrbis præfectū ad colloquium
vocat. Introductus est in vestibulum extra
portam ciuitatis Lescunus, vbi ex compo-
sito trahens colloquium multa conqueritur,
quod contra fœdus inter pontificem & re-
gem Bononiæ initum,& in illam vsque diē
seruatum exules & hostes regii non solum
in pontificis ditione hospitarentur, sed auxi-
lium etiam haud frustra quærerent. Interea
Alexander Triuultius cum equitum turma,
qui sese e legione Guidonis Rangonii Pon

tificii ductoris esse simulabant, per aliã por-
tam, quæ ad Mutinam spectat, vrbem ingre
di tentat. Sed non latuerunt regienses doli.
Quare correptis armis Triuultium, & mili-
tes qui cum eo erant, repellunt, ipsum
etiam pilula plumbea sclopo emissa (quo
armorum genere plærique pedites hoc tem
pore vtuntur) adeo acriter vulnerant, vt po-
stero die obierit. Quod præfectus sentiens
cum regis legatum adhuc in vestibulo mo-
ram trahentem valde increpuisset, non de-
fuerunt qui comprehendendum censerent:
quoniam æquum videbatur nullam ei fidẽ
seruari, qui fidem prius fregisset. Sed cum
minus placuisset præfecto consilium, ea con
uentione Gallum dimisit, vt nuncium mit-
teret ad pontificem, qui sciscitaretur eius er-
ga Regem voluntatem, & vtrum pacem an
bellum cum eo mallet: ipseque Præfectus
omneis Regio ac finibus Mediolanensium
exules iuberet excedere, intereaq; noui nihil
fieret. Allato per falsos rumores nuncio Le-

ſcunum regii captum retineri, Manaldus Epiſcopus Terbellenſis, qui Mediolani pro illo agebat, ita fuit conſternatus, vt conuocatis Senatoribus ac primoribus ciuitatis conſultauerit, num Gallis in vrbe tuto eſſe liceret. Et quamuis bono eum animo eſſe omnes iuberent, tamen (niſi paulopoſt magis certo nuncio allatum fuiſſet Leſcunum liberum Parmam rediiſſe) Galli omnes illico erant exceſſuri. Auxit per eos dies illorum timorem caſus admirabilis. Erat ſupra fornicem portæ arcis Mediolanenſis turris non ſolum ad propugnandum muniti ſſima, ſed aſpectu etiam pulcherrima, quippe in cuius fronte præter alia ornamenta, locatæ eſſent tutelarium diuorum marmoreæ imagines perquam eleganter ſculptæ cum inſignibus Sfortianorum ducum, qui tantam molam fundauerant. Forte autem cum intra turrim ſeruarentur plurima pulueris in vſum tormentorum vaſa, fulmen de cælo ipſam tetigit, & murum ſcin-

dens protinus ſulphuream materiam accen dit, cuius impetus non ſolum turrim euerſtit a fundamentis, ſed mœnia etiam & arcis cubicula; ac reliqua ædificii membra proxima humi proſtrauit, ſaxaque circumuolitantia duos arcis præfectos, qui de more paulo ante ad ſalutandam Virginem Matrem in ſacello iuxta portam conuenerant, in area deambulanteis occiderũt: alios quoque e militibus, qui ibidem auram veſpertinam captabant (erat enim æſtas) interfecerunt, aliorum capita, thoraces, brachia, & crura fregerunt, adeo, vt e ducentis propugnatoribus vix duodecim e tam magna clade euaſerint. Neque tantæ ruinæ fragor ciuitati fuit ignotus, quin & ipſa valido terre motu concuſſa, magnum plæriſque iniecit timorem, ne tota eo impetu corrueret, quo ſedato, cum fulminis ardor vehemens arcem verſus viſus fuiſſet, innumeri eo concurrentes omnem aream, quæ ante ipſam arcem erat latiſſima, ſaxis opertam

ostenderunt, admirabanturq; aliquot lapides, quales decem boum iuga vix loco mouere potuissent, quingentos & amplius passus iactos fuisse: fundamenta turris euulsa supra portam stare, ipsius fastigia in imo cōspici, neq; id sine Dei nutu euenisse existimabant. Cæterū. Galli dubitantes ne per noctem arx sine præsidio remaneret, senatores, quæstores, & alios magistratus Gallici generis, qui pauci & imbelles in vrbe erāt, arcem ingredi iusserūt, donec postero die cataphractos equites centū cū totidem velitibus Nouaria euocatos introduxere. Neq; huiusmodi casus ad suscipiendū magis audacter aduersus Gallos bellum Leonem Pont. Parum incitauit: quippe qui vel hac causa paulopost Heluetios agnouerit segniores factos ad ferendum Regi auxilium: contra quem non solum Pontifex, sed ipsi etiam Dii arma ferre viderentur. Interea nunciatum est Manfredum Palauicinum Comite Ioanne cognomēto Stulto re

gionum illarum latrone famosissimo, cum Germanorum copiis Comum per Larium lacum proficisci, quod Gallis non parum timoris incussit existimantibus id minime fieri debuisse, nisi prius Comensium animi sollicitati fuissent ad defectionem. Sed cum præsidium in tempore parari non posset, reliquum erat in vnius Gratiani Garri gubernatoris industria relinqui tutelam ciuitatis, qui suorum opinionem minime fefellit. Nam cum extra ciuitatem diui Io. Baptistæ festum celebraret, vt hostium copias intellexit aduentare, intra vrbem quamprimũ se contulit, excubiasq; ex his quos Gallici nominis studiosos antea cognouerat, circum mœnia disponit. Nec distulit Palauicinus ciuitati appropinquare, fretus Benedicti Rumi Comensis verbis, qui cum Antonio Rusca conuenisse dicebatur, vt ad constitutum tempus tantum murorum vrbis spacium, quibus ipse proximus habitabat, per noctem intus effringeret, quantum vir ar-

matus posset introire. Atque ita per dolum occupare vrbem sperabat ante quam Galli, (qui pauci admodū præsidio vrbis inerant) quicquam tale suspicarentur. Sed longe aliter res euenit. Nam cum nec Rusca, nec alius quisquam signum iuxta conuenta protulisset, & Palauicinus falsa spe ductus, peditibus extra mœnia dispositis de via fessus cubitum discessisset, nunciatū est Comenseis vna cum Gallis vrbem exire, & Palauicini copias adoriri, quod tanta animi alacritate fecere, vt quamuis ducēti vix essent, tamen quadringentos Germanos pedites, & totidem Italos, postquam paululum pugnassent, terga dare coegerint. Palauicinus ipse suos percussos videns, quid consilii caperet nescire, an naueis repeteret, an capesceret terrestre iter. Tandem ita suadente peditum Germanorum duce, qui a Garro pecunia corruptus male pugnauerat, per monteis arduo itinere abscedit, plæriq; tamen naueis petiere, & quam maxime po-

terant remis fugam maturabant. Garrus, vbi hosteis formidinis plenos conspexit, a locorum peritis admonitus ad occupandas quasdam montis fauceis nauibus contendit, quo Palauicinum peruenire oportebat: atque incautum cum Stulto, & plærisque aliis fugæ sociis excipit, facta Germanis omnibus abeundi potestate. Palauicinus autem Mediolanum adductus tormentorum vi non solum omnia a se incœpta fassus est, sed etiam retexit quæcunque a Morono intellexerat pro hac expeditione fuisse decreta. Captusque propterea est Mediolani Bartholomeus Ferrarius ciuis, publicis muneribus gestis, ac vitæ splendore insignis. Qui, tametsi Morono eius operam aduersus Gallos requirenti non fuisset assensus, tamen quia proditionem non indicauerat, post Palauicini atrocissimam cædem & ipse indignissima morte vitam finiuit. Stultus Comi securi percussus est, reliqui autem tam coniurati quam coniura-

tionis conſcii diuerſa loca petentes fuga ſa-lutem ſibi quæſiuerunt. Interea Leſcunus, poſtquam exules Regio abiiſſe intellexit, Mediolanum reuertitur, & per Baptiſtam Romanum trapezitam Gallicæ factioni addictum parata pecunia menſtruum ſti-pendium pro adducendis peditum octo millibus ad Heluetios mittit exercitum ad-uerſus Pontificem paraturus: qui poſt ten-tatum a Gallis Regium iuſtum belli geren-di prætextum nactus erat: pedites etiam de ligit ex Inſubribus, & Parmam, quo iam Federicus Bozulus cum quingentis, & mil-le peditibus aduenerat, proficiſci iubet: ſta-timq; ipſe etiam citato itinere eo rediit. Iam regis aula rumoribus & nunciis mo-tuum Italicorum, qui quotidie deferebantur, repleta erat. Ipſeque Leſcunus multo-rum calumnias non poterat effugere, qui ipſum Pontifici dediſſe aſſerebant iuſtiſſi-mam belli gerendi cauſam, quod pauloan-te Chriſtophorum Palauicinum Pontifici

propinquitate coniunctum virum integerrimum, vt fortunis spoliaret, in carcere tot menseis detineret, quodq; ciuitatem Pontificiæ ditionis per dolum occupare tentasset: adeo vt Odethus quem ab oppido eiusdem nominis Galli Lautrechum appellabant, Insubrum præpositus per id tempus apud Regem agens in fratrem timens concitatam inuidiam ad errorem ipsius, si quid propterea deliquisset, corrigendum quam primum in Italiam venerit. Dum hæc in Gallia agerentur: iam Prosper Colomna, qui pro Carolo Cæsare in exercitu imperabat, Bononiam aduenerat: Federicusq; Mantuæ princeps Pontificis copiarum præfectus equites, peditesq; vndiq; colligebat. Et quia superioribus annis diui Michaelis aureum torquem acceperat, quo munere Gallorum reges in beneuolentiæ & honoris indicium consueuerunt proceres, principesque amicos decorare, ipsum eundem LAVTRECHO, qui pauloante

Mediolanum redierat, per Tubicinem principum (vt moris est) internuncium remittit, seque hostem Regi fore profitetur, quumque Prosper Bononia cum his militibus, qui ibi conuenerant, mouisset: & ipse eodem tempore ad fluuium Lentiam cum suis copiis applicuit, quo post paucos dies venit etiam Ferdinandus Daualus Aterni, quod nunc Piscaria dicitur, Marchio cum cataphractis equitibus Neapolitanis, & Hieronymus Adurnus cum tribus millibus Hispanorum peditum, qui e classe (rebus frustra Genuensium tẽtatis) nuper descenderant, inibique decretum est Hispanis & Italis peditibus, qui numerum octo millium non excedebant, addere aliquot Germanorum cohorteis. Atque ita per Mantuanum, Veronensemque agrum præfecti in Germaniam missi Germanorum quatuor, & Rethorum (quos Chrysones vocant) duo millia conscripsere, iussusque propterea fuit Daualus cum trecentis equi-

tibus, & valida peditum manu in finibus agri Mantuani consistere, quoad Germani pedites per saltus Tridentinos descenderent, vt si Veneti illorum aduentum impedire conarentur, ipse ad ferendum auxilium præsto esset. Auctis copiis Prosper Columna, cui & rei militaris scientia, & ætate rerum summa deferebatur, Parmam cum exercitu contentit. Quod Mediolani audiens Lautrechus delegit in totius ditionis ciuitatibus rei pecuniariæ præfectos: qui, propterea quod e Gallia stipendia militum ad sustinendum bellum tenuiter subministrabantur, priuatim quam maximam pecuniæ summam colligerent, quod quidem tanta acerbitate exequebantur, vt cum hac de causa, tum suppliciis ac cædibus illorum, quos coniurationis conscios fuisse agnosceret, in non mediocre inciderit populorum odium, & multorum animos a Rege alienauerit. Post hæc missis ad Heluetios, qui octo millia peditum ex ea natione ad-

huc adducerent, ipse cum primis, qui iam in agrum Mediolanensem descenderant, Cremonem ire pergit. Verum antequam discederet, aduocata populi concione in hāc sententiam iam equo insidens orationem habuit. Compertum habeo viri Mediolanenses hostem, qui aduersus potentissimi Regis arma in Insubres progredi audeat, auxilio potius nonnullorum e vobis, quam propriis viribus confidere. Qui enim fieri potest, vt Leo Pont. qui superioribus annis Francisco Vrbini duce bellum in ipsum mouente Romæ vix tutus erat, nunc regiam potētiam tam paruifaciat, vt Gallos, & præsertim adiunctis fœdere nuper Heluetiis, lacessat vltro? aut vt Gallos Romanorum Rex rebellantibus in Hispania passim ciuitatibus, ac pluribus Germanorum bellis occupatus nouum in Italia bellum mouere audeat, nisi Mediolanenses perfugæ non modo de seipsis, sed etiam de vobis multa pollicerentur? Huiusmodi igitur spe freti

iam machinas, & tormenta adducunt oppugnatoria, iam peditum, equitatusq; acies instruunt scilicet existimantes incœpto foris bello omnia intus tumultu concitatum iri. Quod & ipse profecto timerem, nisi iam nonnulli perfidiæ dedissent pœnas plærique autem, qui eodem erant animo, supplicii metu abiissent, ita vt existimem quum hinc ad bellum profectus fuero, etiam si nulla præsidio restarent Gallorum arma, tamen qui seditionem faceret Mediolani fore neminem. Nunc vero cum milites & duces ad id delecti sint, adsitque Manaldus Terbellensis episcopus, senatusque, ac cæteri magistratus, qui rerum administrationi, iusticiæque præsint, reliquum est vt nō modo fidem erga inuictissimū atque illustrissimum Regem inconcussam præstetis, sed & votis victoriā aduersus hosteis expetatis. Nam si (quod Dii nolint) nos cedere cōtingeret, quantū inter ditissimi regis & hostiū dominatū intersit, experiremini.

Hic enim legittimo iure Insubrum dux ciuitatem hanc florentissimam esse optat: Illi prædæ causa iniusto bello imperium quærentes nil aliud quam vestras opes exhaurire cupiunt. Quod si & ipse, qui viceis Regias hic gero, in priuatorum arcas manum inieci, nemini tamen de Regia fide dubium esse debet. Nam si victor (vt spero) rediero: ex ipsis ducatus vectigalibus æs mutuum ad tempus constitutum numerabitur. Sin secus cesserit, mihi grauior esse debebit vna cum Regis opibus, proprii honoris, atque etiam vitæ, quam vobis modicæ pecuniæ amissio. Nec loquutus plura nullo expectato responso Cremonam abiit: indeque facto supra Padum ponte ad oppidum Sanctum Secundum cum Heluetiis proficiscitur. Interea prosper cum exercitu Parmam circumuallauerat, biduumque tormentorum impetu quassauerat mœnia adeo, vt magna illorum pars humi strata esset. Quare qui intus erant, metu percussi

tertiam ferme vrbis partem deserunt, quæ Parma fluuio interfluente discluditur: ripamque fluminis, qua ciuitatis reliquum terminatur, vallo, vasis vinariis, cratibus q; terra oppletis muniunt. Itaq; introgressi milites quod derelictum erat, depopulantur. Simul animus erat totam ciuitatem corona aggredi, quippe qui non maiore conatu occupare quod supererat, sperarent. Sed Ferdinandus Daualus totius peditatus præfectus, siue quod gloriæ Prosperi (cuius ductu res gerebatur) inuideret: siue quod Lautrechum cum Heluetiis propinquum, præsertim si miles in diripienda vrbe occuparetur, adseuerabat iis copiis vrbem valido præsidio & muris, aggeribus q; munitam nō posse expugnari: & propterea nolle peditum periculum in ea re (de qua victoriam non speraret) tam propinquo hoste facere. Quod & si Mantuanus in primis ægre ferret: qui vt prima militiæ rudimenta summa cum dignitate gerebat, ita laudis

quam maxime erat cupidus, animoque an-
gebatur bonam victoriæ partem, quæ in de
leto Parmæ præsidio consistebat, sibi tan-
quam e manibus eripi, tamen per Hierony
mum Moronum Francisci Sfortiæ designa
ti Mediolanensium ducis legatum Dauali
consilium improbari malebat, ac reliquos
exercitus Duces ad vrbis oppugnationem
adhortari. Sed cum nihil proficeret, quod
Daualus ciuitatem expugnari nō posse ad-
seueraret ad fluuium Lentiam retrocessum
est, vbi tandiu moram traxerunt, quoad a
Pontifice literæ nunciique redirent, qui in
bello quid fieri vellet, retulerunt. Plurimi
autem iam timebant, ne dissoluto exercitu
Mutinæ, Regio, Bononiæq; præsidia im-
poni iuberet, & inter ea inducias, ac etiam
pacem a Rege oblatam non aspernaretur,
quem inuitum hoc bellum suscepisse plæri-
que affirmabant. Sed adeo Pontificis ani-
mus expellendi Italia Galli desiderio fla-
grabat, vt nihil præterea prospiceret. Iam-

que Ennius episcopus Verulanus quem in initio belli miserat ad Heluetios, vt peditum decem millia inde adduceret, ad ipsum scripserat nihil iam obstare quominus id concederetur, præterquam quod cōtra Gallum, cum quo pauloante fœdus percusserat, signa ferre ipsis parum conueniens videbatur. Cæterum aduersus Placentiam & Parmam, quarum vrbium ius ad ecclesiam pertinebat, ac etiam aduersus Ferrariēsium Ducem esse ituros, & demum pecunia (si opus ita foret) facile esse aliquos e ducibus corrumpere, qui milites (quo res postularet) technis suasionibusque impellerent. Quæ sententia cum Pontifici placuisset, Iulio Cardinali Medici patrueli suo, qui Florentiæ administrabat Remp. mandat, vt ad exercitum cum summa potestate confestim proficiscatur, simulque Matthæo Cardinali Sedunensi, cuius opera in consiliandis Heluetiorum animis Verulanus vtebatur, parem IVLIO potestatem tribuit,

ambosq; hortatur vt quā maxime possint, Heluetiorum iter in Insubres accelerent. Quæ cum Prosper intellexisset, Padum apud Casale maius oppidum ponte facto traiicit cum exercitu, quo Cardinalis Medidalis Medices citato itinere summo cum omnium gaudio applicuit. Soluta Parmæ obsidione Lautrechus dimisso tantummodo in vrbe cum octingentis Italis peditibus Federico Bozulo, cum reliquis copiis Cremonam ad pontem iam antea confectum properat: ibiq; Ducum, qui Regio stipendio militabant, sententiis exploratis plæriq; sentiebant rem prælio esse finiendam, præsertim antequam Heluetii, quos per Rhetos, & Bergomatum agrum audiebant Pontificis imperio iter facere, cum hostili exercitu coniungerentur: & antequam maior Heluetiorum numerus a Gallico exercitu discederet, qui frequentes quotidie domum redibant, quod vel Lautrechi imperiū non placeret, vel quod Iulii Card. opera propo-

sitis præmiis ad discedēdum sollicitarentur, vel quod etiam pecuniæ (quæ e sola ditione Mediolanensi difficulter exigebantur ad tantum bellum sustinendum) segnius interdum subministrabantur. Sed cum ad Robechum oppidum iuxta Olii fluminis ripā Prospero e regione castrametante pugnandi data esset occasio, Duxque Vrbinas (qui post imperii amissionem apud Venetos se contulerat) inter cæteros affirmaret fœliciter euēturum si pugna eo tempore cum hoste committeretur, aliquotque Heluetiorum Duces ab ipso Lautrecho manus conserandæ copiam sibi dari efflagitarent, donec inualidæ essent hostium vires, & quæ paulo-post præsdio iam aduentante augerentur: nunquam tamen adduci potuit vt Heluetiis cum hoste pugnādi faceret potestatem, quo consilio incertum est. Sunt qui dicunt sperasse per oratores Heluetiorum, qui proficiscebantur ad Cardinalem Medicem, rem cōponi: nonnulli ipsum affirmant vt cæteris

in rebus, ita etiam in bello multorum sententias perquirere, quodque aliis minus placuisset, tanquam solus ipse saperet, multoties eligere consueuisse. Sed vt sese res habuerit, Prosper nullo accepto damno, quanto celerius potuit, exercitum inde retraxit. Non enim ignorabat se malo consilio exercitum locasse, sed ipsum mouerat Legati Veneti Ducibus Reip. in bello assistentis auctoritas & fides, qui licet in Gallorum auxilium venisset, tamen minus hostiliter agens pollicitus fuerat Pontificios & Cæsarianos, donec Robechi essent, ab iis, qui arci pontiuici ex altera fluminis parte præessent, offendi se minime passurum. Tunc autem asseuerabat sibi, vt pollicita obseruaret, nõ esse integrũ, quia Lautrecho ita petenti præter ipsius opinionem concedere coactus fuisset, vt Gallicum præsidium in oppidum & arcem Venetorum introduceret. Itaque Prosper misso equitum præsidio ad Heluetios cum Cardinale Sedunensi, & Verulano aduẽtanteis

nemine impediente paulopoſt copias cum eis iunxit,& non vltra tempus terendum ratus, vtpote qui iam treis mēſeis hyeme iam inſtante nihil egiſſet laude dignum. Abduā verſus contendit. Lautrechus ſibi, exercituique ſuo diffidere incipiens, cum oratores Heluetii non modo pacem a Cardinali Medice non impetraſſent, ſed ne auditi quidem fuiſſent, ſenſim cedere, ac dolere, animoque angi, quod melioribus ſtudiis non auſcultaſſet, præmiſſiſque qui ripam Abduæ vallo communirent, quique Mediolani inſtaurarent aggeres in ſola locorum munitorum defenſione iam conſidebat. Per nūcios inſuper Heluetiorum Gallo fauentium eos, qui in Pontificis exercitu erant, interdum precibus obteſtari, miniſque deterrere, ne aduerſus Galliarum regem, quo cum pauloante fœdus percuſſerant, arma ferrēt, neque id parum proficiebat, cum iam multi palam dicerent ſeſe Mediolanum contra Gallū non eſſe vēturos,& propterea eos qui e Tiguri-

no pago venerant, Regium Lepidi transmittere oportuit. Ad quam vrbem Ferrariencis Dux, quanquam nihil profuturus, vt pontificios ab incœpto retardaret, infesta signa tulerat, reliqui ducū suorum auctoritate moti, licet segniter, tamen quo Cardinalis Medices, & Prosper iubebant, proficiscebantur. Iam Lautrechus cis Abduam cum toto exercitu se receperat, omnesque naueis vel sub Tricii, Cassianique arcibus, vel ad citeriorē ripam deduci iusserat, equitū etiam turmas, cohorteisque peditum secus fluminis ripam multis aggeribus vallatam ad arcendos hosteis disposuerat. At Prosper (qui in vlteriore consederat) a locorum peritis, & præsertim a Morono sciscitabatur, quo in loco facilius esset amnis traiiciendi vadum. Tandem Frācisco Morono Mediolanensi exule ac nonnullis aliis ex Italis ducibus negociū dedit traiectus tantandi: qui e Branbo flumine (quod per Bergomatum agrum fluit) sumptis duabus scaphis, aliaque longiore na

ni iuxta ripam reperta, quã piscatores inter virgulta & frondeis absconderant, magno impetu maioribusque animis cum ducentis circiter militibus amnem apud Vaprium vicum traiiciunt. Atque ibi Hugone Pepulo Bononiensi cum equitum, peditumque manu repugnante in citeriore ripa consistunt, occupatamque per vim domũ præsidio firmant, donec alii remissis nauibus traiicerẽt, & interea hosteis oppugnandæ domui intentos armis submouent, itaque maiore in numero traducti paulopost Gallos omneis (qui Vaprii stationem agebant) in fugam verterunt. Lautrechus (vbi copiam hostibus suis traiiciendi fluminis factam esse intellexit) collectis in vnum legionibus extemplo Mediolanum se contulit. Cumque perspiceret Helueticum peditatum quotidie imminui, vrbis solum mœnia (quoniam suburbiorum circuitus videbatur amplior) tutari decreuit. Sed postmodum mutato cõsilio, ne hostibus (quia hiems iam aduene-

rat) hybernacula ſub tectis relinqueret, iuxta vrbis aggeres exercitū educit: eoſque (quod antea ſegnius erat factum) conquiſitis vndique agricolis, qui in vrbem militum metu confugerant, præcipit quamprimum refici. Tum magnus ciueis inuaſit timor, quod maior quam vnquam antea pecuniæ ſumma imperaretur: adeo vt plærique ex iis (qui præfectorū rei nummariæ iuſſu vocabantur aufugerent, aut, ſi minus id dabatur, deliteſcerent, ſeq; potius proſcribi, ac bona ſua publicari paterentur, quam vel modicis pecuniis Gallum iuuare: ipſi etiam æditui, & ſacerdotes cælatum argētum & aurum, quod in ſacris habebant, occultauerunt, vetiti ne Lautrechi iuſſu aufferretur, quod aliquot in locis iam tentatum fuerat, præcipueq; in diui Ambroſii æde, vbi altare eſt laminis argēteis, auroq; obtectum, quod, violari, celerior opinione hoſtium aduentus non permiſit, qui vbi Abduam confecto ponte tranſiuerunt, minime exiſtimantes Gallum in tam

magno ciuitatis circuitu, eodéque immunito cum peditatu adeo modico moram facturum, nō ad ipsam vrbem, sed Melignanum, inter ea potissimum ratione direxerunt, vt, si (quod ipsi fore putabant) Gallus Papiā diuertisset, proficiscentem aggrederentur, & manū conserere cogerent. Sed cum per exploratores nunciaretur Lautrechum cū suis & Venetorum copiis Mediolani permanere, & nocteis diesque summo studio aggeres refici, Prosper cum exercitu ad cœnobiū Clareuallis, quod præter passuum quatuor millia ab vrbe haud distat, ire decreuit: postero die inde castra moturus, vt propius vrbem exercitum collocaret. Minime autem Mantuano & Daualo in posterum diem aduētum ad vrbem tam propinquam differre vtile videbatur, cum trepidus senex Mediolano veniens a militibus leuis armaturæ captus se quamprimum ad Hieronymum Moronum deduci postulat, quem vt conspexit, flens præ gaudio, obtestatur, ne mo-

ram interponat ad vrbem accedere, metu percussum esse Gallum, ne quid consilii caperet, scire: tandiu vrbis receptionem ipsos demoraturos, quandiu profectionem differant. Iam non solum homines, sed deos etiã ipsos Gallo infensos esse, quorum sacris, & præcipue diui Ambrosii tutelaris manus inferre conati sunt. Audita senis oratione (qui vera dicere videbatur) Iulius Card. Medices cum Mantuano, Daualo, ac Morono paulisper collocutus nouum decreuit consilium sequi. Et quoniam Prosper mediam aciem tenebat, ipsi (qui in prima erant) ad vrbem milites iubent contendere, interque primos erat Daualus, qui vt ad locum Vigentinum nuncupatum applicuit, vbi hostes effossa terra Aggerem extollebant, milites ad conscendendũ hortatur. At Veneti (qui ibi præsidio positi erant) nihil tale opinantes vix primos ex hostibus irrumpentibus repellentes, confestim in fugam conuersi sunt, ita vt hostibus valli ascẽsum facilẽ reliquerint.

Haud multum inde aberat Theodorus Triultius Veneti exercitus præfectus, qui (vbi suorum trepidationem, hostiumque aduentum persensit, quanquam per id tempus nõ satis valeret, tamen ne muneri suo deesset) inermis ad vallem accurrit, ibique suis iam profligatis in hostium incidit manus. Sed paucos post dies a Daualo viginti aureorum millibus ius abeundi redemit. In fugam effusis Venetis, & intra vrbem properantibus Lautrecho statim nunciatũ est Venetos loco pulsos viam hostibus aperuisse. Quare admonito fratre qui aliam vrbis partem tenebat, recta ad arcem contendit, & aliquantisper in ipsius arcis area commoratus, plurimis ex magistratibus qui militiæ minus apti videbantur, in arce dimissis, ipse cum reliquo exercitu Comum pergit: & præsidio cataphractorum quinquaginta, sexcentorũque peditum in vrbe dimisso, per Licini forum (nũc plebs Incini dicitur) Leucum peruenit, ibique Abduam ponte lapideo, quem

in huiuſmodi vſus priſci Mediolanenſium duces conſtruxerant, traiicit. Iulius Cardinalis Mediolanum cum reliquis ducibus ea nocte ingreſſus vix aliud biduum curare potuit quam milites cohercere, vt a diripiendis priuatorum domibus temperarēt, qua in re plurimum profuit Hieronimi Moroni auctoritas, quam non modo iampridem inter ciueis ob eximiam doctrinam, & rerum vſum ſed apud externos etiā principes & in exercitu nactus erat: neque immerito haud facile enim dictu eſſet quantum eius adhortationes, conſilia, ingenium, animique alacritas his, quorum parteis ſequutus eſt, ſæpe attulerint incrementum. Quibus rebus adductus Franciſcus Sfortia illum voluit imperii adminiſtrationem ſuſcipere. Redacta in poteſtatē Mediolanēſi ciuitate nihil Cardinali Medici & cæteris ducibus fuit antiquius, quā omni ſtudio eniti vt Heluetii cōciliarentur, & iccirco Ennius epiſcopus Verulanus cum mandatis & non parua pecu-

niarum summa ad illos pontificis nomine mittitur, quo etiam mediolanensium oratores paulopost pro pace tractanda profecti sunt. Sed cum Mediolanenses in vtriusque ditionis finibus substitissent, propterea quod sine fide publica, eorumque diplomate vlterius accedere nollent, Verulanus, postquam Bilitionam peruenit, ab Heluetiis statim in carcerem coniectus est. Atque ex hoc satis perspectum est, quæ in superiore bello pro Leone pontifice egerunt, ea magis priuata quorundã gratia, quam publico ac communi cõsensu facta fuisse. Quod & si Morono, & cæteris, qui Gallorũ expulsionẽ optabant, molestũ fuit, tamen eodẽ pene tempore fortuna (quæ nec in prosperis nec in aduersis eodẽ diutius perstat gradu) molestiora etiã addidit. Nam Lautrechus, cuius exercitum breui dissolutum iri existimabant, quia quo se reciperet non haberet, traiecto Abdua confestim CREMONAM quam iam a se defecisse audierat, gressum

dixerit, sperans arcis præsidio facilem sibi fore ciuitatis receptionem: & propterea Lescunum fratrem eo præmiserat, cui tametsi cum trecentis fermè armatis ingressum per vim in vrbem tentati, ciues armis obstitissent, dum Nicolai Varoli, & aliorum exulũ pauloante vrbem ingressorum suasionibus Gallum (qui nemine ipsum expellente vltro vrbē reliquerat) amplius haud recipiendum esse censent, nihilominus certiores postmodum redditi Lautrechum cum incolumi exercitu iam propius vrbem admouisse, quem Mediolani ad internitionem fuisse cæsum antea relatum fuerat, saniore consilio sese Gallo dediderunt, neque quicquam fuit imperatum grauius, quã vt donec a Rege pecunia mitteretur exercitum alerēt. Interea Lautrechus (vt firmiore præsidio ciuitatem tueretur, si vis hostilis ingruisset) ad Federicum Bozulum (qui Parmæ cum valida peditum manu præerat) scripsit vt Cremonam quamprimum se conferret: quod

quidem postea male cessit. Nam vix Bozulus Parma recesserat, cum aliæ a Lautrecho superuenerunt literæ, quibus illi, ne inde discederet, imperabat: vel si iam discessisset, eo rediret quamprimum. Iam enim tabellarii aduenerant, scriptumq; Roma erat Leonem Pontificem, postquam Mediolanum a suis captum esse intellexisset, magnam animo læticiam concepisse, & paulopost in tertianam febrim incidisset, ex qua superaddita pituita & destillatione intra quartum diem non sine veneni suspicione naturæ concesserat. Quare sperans Lautrechus hostilem exercitum diutius pecunia mortuo Pontifice, qui in superiore bello sumptus fecerat immensos, non posse sustentari, Parmam a suis tanquam frontem aduersus hosteis teneri cupiebat. Sed iam Robertus Sanseuerinus, qui Leonis Pont. Ex sorore neptem in matrimonium duxerat, cum aliquot militibus ingressus erat vrbem: & propterea Bozulus ademptam sen-

tiens sibi intro redeundi potestatem, Cremonam ire perrexit. Interea Lautrechus vt rei, quæ male successerat, rationem Regi redderet: vtq; recuperandæ totius Mediolanensis ditionis, si exercitus nouo peditatu, & stipendio instauraretur, facultatem ostenderet, Lescunum fratrem in Galliam mittere properauit, antequam Galeacius Vicecomes, qui per Heluetiorum loca post amissum Mediolanum ad Regem proficiscebatur, aut alius quispiam accepti dãni culpã in ipsum transferret. Per eos etiam dies Ferdinandus Daualus cum Hispanis peditibus, & Germanis Comum oppugnat, & eum aliquandiu tormentis mœnia quassasset, gallus quicquam auxilii imprasentia haud sperans: modo sibi abire liceret, & a direptione fortunarum ciuium abstineretur: vrbem Daualo tradere paciscitur. Cæterum, dum paratur discessus Hispani repentino impetu vrbem ingrediuntur, & non minus Comensium, quam Gallorum bona diripiunt. Re-

cuperato Como, Mediceq;, & Sedunensi Cardinalibus audita Pontificis morte Romam profectis, tum Cæsarianis ducibus, ac Morono magnum onus incumbere videretur, quod pecunia ad sustentandum exercitum postmodum defutura esset, vt aliqua oneris parte leuarentur, Heluetios primum menstruo dato stipendio iam sese Gallo deinceps auxilio futuros palam iactanteis dimittunt. Mox vna cum Chrysonibus dimittunt Italicum etiam peditatum. Cataphractos quoq; equites, qui sub Leone antea militabant, vna cum Mantuano principe Placentiam in hyberna ire iubent. Sed quia pecunia deerat, plæriq; in diuersa loca abiere. Hispani autem & Germani pedites, atq; equites Cæsariani dilata in proximum veris tempus Cremonensi expeditione intra oppida iuxta Abduam sese contulerunt: tum vt oppidanorum sumptu alerentur quoad pararetur stipendium, tum vt aduersus GALLOS, qui Cremonæ hyema-

bant, propugnaculo Mediolanensibus essent. Interea Moronus, qui iam Galeacium Vicecomitem ad Heluetios rediisse intellexerat, palam ferentem expeditionem Italicam a Rege ineunte vere instauratum iri, pecuniam quammaximam potest, priuatim contrahit. Cæterum ægre quidem id fiebat, quod suæ factionis hominibus, quorum numerus haud erat exiguus, vim afferre minus conueniens videbatur: & plurimi ex aduersa ad Gallos transiuerant. Illud etiam difficultatem augebat, quod Adrianus VI. Pont. Max. qui nuber Romæ electus erat, quamuis Cæsari fauere existimaretur, quippe qui eius in Hispania vices gereret, tamen ob absentiam minus ab ipso auxilii in Italia erat sperandum: & quod adhuc arces & plæraq; loca Mediolanensis imperii munitiora hostium præsidio tenebantur. Cremona cum tota eius ditione, Mediolani, Nouariæ, Tritiiq; arces, Domussula, Arona & totus Verbanus lacus, vltra Padum

etiam hostibus parebat Alexandria: quæ magnæ ipsi Morono curæ erat. Sed quoniam ex militibus Cæsarianis stipendii defectu neminem hybernis mouere posset, tumultuarios e ditione Mediolanensi quam plurimos collegit, quos ipse Sfortiani nominis studiosos esse agnoscebat: cumq; cibaria militibus ab oppidanis præberet iussisset, Alexandriam, quæ maiore ciuiũ Guelphorum præsidio, quam armis Gallicis tenebatur, obsidere præcepit. Atq; ita res cessit, vt Sfortiani, dum forte qui ciuitatem custodiebãt, ad tumultuariam pugnam exiuissent, vna cum hoste pariter ingrederentur vrbem, eaq; præter spem potirentur. Galli cum iis, qui ipsorum parteis inibi sequebantur (quoniam vrbs erat latissima) facile per aliam portam ante, quam hostes totam ciuitatem occuparent, fuga salutem quæsiuerunt. Quæ quidem iactura Gallo plus, quam mediocris fuit: tum ob Genuensium sublata commercia: tum quod

eo præsidio facile totam transpadanam regionem in fide continuisset, præsertim iam Renato Sobaudiano Regis auunculo, ac regiæ aulæ præfecto (quem magnum Magistrum Galli nuncupant) in Heluetiis delectum peditum decem & octo millium faciente, qui ad descendendũ in agrum Mediolanensem hoc solum expectabant, vt in montium niuibus, quæ in miram ea hyeme altitudinem accreuerant, Gallorum iussu & pecunia calles perficerentur: quos instaurare ter oportuit noua semper niue superueniente, adeo contra Galli potentiam Dii pugnare videbantur, præsertim cum interea pecunia Morono subministraretur, qua sex Germanorum peditum millia in Italiam adducerentur: totidem peditum ex agro Mediolanensi collectorum stipendium ciuitas contulerat: tantum deniq; erat in Gallos, quod plæriq; variis artibus Moronus iniecerat odium, vt per singulas vrbis classeis vexilla fierent, centurionesq;, & duces eli-

gerentur: quos, vbi opus fuisset, omnes qui per ætatem arma ferre possent sequerentur: iustamq; militum assumerent speciem. Ad quod etiam sacris concionibus Andreæ Augustiniani Ferraria oriundi quotidie concitabantur: cuius eloquentia, & dicendi ardor mirificus eo tantum spectabat, vt Mediolanenseis Gallo redderet infensissimos: incertum qua potissimum id faceret causa. Nonnulli putant populi studio, quem in gallum esse male animatum sciebat, sperasse vrbis summum sacerdotium adipisci, gloriaq; ductum fuisse quod tantæ vrbis incredibile quoddam in se studium agnosceret: vt cunq; sit, eius oratione ingens plærisq; suscipiendorum armorum ardor accreuit: quod si qui in communi periculo segniores sese præbuissent, ablatis pignoribus mulctabantur adeo, vt etiam plurimi gallicæ factionis studiosi populi metu alacreis sese contra gallos exhiberent.

Galeacii Capelle de rebus gestis pro restitutione Francisci.II. Mediolanensium Ducis Liber Secundus.

Cum haec Mediolani gerūntur, iam annus ab initio belli secundus agebatur: & Sabaudianus, ac Gallici proceres, qui Regio nomine apud Heluetios agebāt, cum peditibus delectis in Insubres festinabant: neq; segniter Lautrechus equites & pedites suos Cremonæ instruebat, & Venetorū auxilia sollicitabat, vt aduenientे Heluetiorum peditatu, ipse cum reliquo exercitu præsto esset, Germanos, quos adurnus ad hosteis adducebat, præuenire cupiens. Sed Gallum fefellit opinio. Nam cū Chrysones per Volturenam vallem Germanos

transire nó permisissent: neq; ob exiguum numerum Germani (quippe qui quatuor millia non excederent) sufficere viderentur ad iter per vim arripiendũ, mutato consilio per Camunicam superato montis cacumine, qui valleis eas disterminat, in Bergomatum fineis penetrarunt: & citato quam maxime itinere adeo festinauere, vt ante in agrum, qui Abduæ glarea vulgo dicitur, applicuerint, quam præfecto Bergomi licuerit ita mandãte Andrea Gritto Venetorum legato (prouisorem exercitus vocant) præsidium militum parare, quod venienti Germani faucibus montium occurreret. Interea Prosper Columna sedulo Mediolani curabat vt aggeres reficerentur. Imprimisq; ei curæ erat magna fossarum manu, quam celerius fieri posset, duplex vallum duplici fossa perficere spacio passuum circiter viginti inter vtrunq; comprehenso, quod opus ipse excogitauerat ad discludendum ab arce præsidio Gallorum munita

aduenientem hostem ita, vt collocati ibidem pedites & hostilem exercitum, & eos, qui ab arce erumperent, arcere possent: omnem etiam equitatum & peditatum intra fluuios Abduam & Ticinum reducit, duo tantum peditum millia Nouariam mittit cum Philippo Torniello Nouariensi iuuene impigro, armorumq; studioso. Hestorem etiam Vicecomitem Alexandriæ destinat cum mille & quingentis peditibus nullo stipendio, sed solo Sfortiani nominis amore collectis: quibus victum ciuitas subministrabat. Papiæ vero Antonium Leuam primæ aciei cataphractorum Cæsarianorum ductorem virum rei militaris scientissimum præficit: eiq;, præter mille Italos pedites, addit duo millia germanorum: qui Placentiæ cum Mantuano principe antea hyemauerant, dum vrgeret timor, ne galli Cremonæ hybernantes vrbem præsidio nudatam Pontifici eriperent, quod iam amplius Lautrecho in transabduanam oram

& Mediolanum versus proficiscente non erat formidandum. Reliquum autem exercitus, qui duodecim millia peditum ferme erant, equites cataphracti septingenti, totidemque velites Prosper Mediolanum introire iubet. His itaque paratis cum Adurni sedulitatem pauloante in ducendis Germanis peditibus perspexisset, ipsum etiam ad FRANCISCVM Sfortiam, qui Tridenti adhuc erat, sexq; Germanorum peditum millia armabat, remisit, vt eos iter maturare per Veronensem & MANTVANVM agrum curaret, vbi a Venetis sperabat minime resisti posse: quippe qui iam cum LAVTRECHO exercitum suum in agro Mediolanensi coniunxerant, & vna profecti cum Heluetico peditatu vrbi appropinquauerant, ac tertio die quo castra ibidem collocata sunt, LAVTRECHVS, cui per Regem abrogato magni Magistri imperio totius gubernandi exercitus cura fuerat rursus iniuncta, omnem pedita-

tum, equitatumq; in armis esse iubet tanquam vrbem esset oppugnaturus. Sed vbi renunciatum est, præter milites, omnem intus populum Mediolanensem tāta animi alacritate ad arma concurrisse, vt vix senes pueriq; ac mulieres domi resederint: difficultatem rei timens suos in castris cōtinuit. Anxius autem eo die plurimū fuit ob mortem M. Antonii Colomnæ, qui cum Camillo Triuultio Io. Iacobi filio, dum extra tabernaculum ambo deambularent, ferrea pila ab hostium vallo tormento excussa disiectu domus ibi propinquæ interfectus fuerat magno totius exercitus incommodo. In eius enim prudentia & fortitudine iampridem Rex plurimum fiduciæ posuerat. Cæterum Lautrechus sperabat rei pecuniariæ inopia milites vrbi inclusos seditionem facturos: quippe quibus tenuiter pecuniæ per Ioannem Emanuelem e vectigalibus regni Neapolitani subministrabantur, ita, vt quicquid toto hoc in bello contulerit,

non ſuffecerit ad trimeſtre peditum Hiſpa-
norum ſtipendiũ,quod a morte Leonis Pōt
ad initium huius ſecundi belli tranſactũ eſt.
Reliquum vero e tributis Mediolanenſium
conferebatur,quod cũ in ſuperiore bello ea-
dem ipſe inopia preſſus difficilimũ cogno-
uiſſet, fieri poſſe non putabat, vt poſt illata
ciuibus tot damna tantus exercitus vnius ci-
uitatis opibus ſuſtentaretur. Sed vix credi-
bile eſt quantũ Moroni ſedulitas,& in ſum-
ptibus parſimonia profecerit, ac paucorum
odio qnantum exegerit pecuniarum. Nam
& qui vltro conferebant, & qui ablatis pi-
gnoribus cogebantur, animaduertentes pro
communi periculo id fieri,haud magnope-
re indignabantur. Sed ſpe victoriæ & reſti-
tutionis facile exactionem tolerabant,aduē-
tante præſertim Franciſco Sfortia ipſorum
duce, de cuius virtutibus ab iis, qui Tri-
dento venerant, multa referebantur. Iam
enim occupata Croariæ arce tranſitum per
Veronenſem agrum arripuerat nemine re-

pugnante, & cum sex milibus Germanorũ peditum per Mantuanum agrum profectus apud Casale maius Padum nauibus collectis traiiciebat. Inde quum Placentiam accessisset, iuncto sibi Mantuano principe, ac trecentis equitibus ecclesiæ stipendio militantibus per transpadana loca iter faciẽs Papiã ingressus est. Quod Lautrechus ægre ferens triduo antequam aduentaret, moto exercitu ad Cassinum quinque passuum millibus ab vrbe situm in via Papiensi se collocat ea ratione, vt Prosperi exercitũ a copiis Germanorum per Sfortiam ducem adductis discluderet, ibique castris communitis ne tempus in cassum tereret, audiens Lescunum fratrem e Gallia Genuam venisse, & collecto peditatu per transpadanam regionẽ iter facientẽ ad se venire, Federicum Bozulum cum quadringentis equitibus, & peditum septem millibus partim ex Heluetiis, partim Italici generis trans Ticinum mittit, qui cum Vigleuenum haud magno ne-

gocio recepissent, Nouariam inde profecti sunt, quem cum aliter redigere in potestatem non possent, admotis tormentis prostrata murorum parte ciuitatem dato signo inuadunt, cumque bis magno animorum ardore qui intus erant, hosteis deiecissent non sine magna suorum cæde, tandem tertio depulsi mœnibus Sfortiani viam hostibus dedere vt in vrbem irrumperent, ipseque Torniellus ciuitatis præfectus cũ duobus peditum ducibus patriciis Mediolanensibus captus fuit, vrbs siue direpta, ac ciues & milites in Gallorũ potestatem peruenerunt. Quæ res Mediolanensium animos vehementer fregit, neque in ore populi multa aduersus Franciscum Sfortiam & Prosperum defuit increpatio, quod auxillio destitutum Torniellum cum tot peditibus, & validam vrbem hosti obiecissent. Sed Prosper nihili vulgi verba faciens, illud ante omnia curabat, vt militibus qui secum erant, & iis, qui cum Sfortia

Papiam nuper venerant, in vnum coactis aduersus Gallum exercitum educere valeret: cui occurrere, & prælio (si sors tulisset) debellare non abnuebat. Indeque occasionem nactus dum pars hostium trans Ticinum abesset, Sfortiam, vt quamplurimum ad vrbem veniat, hortatur, ipseque nocte intempesta Mediolano egressus aduentantem cum Germanorum copiis ad sextum lapidem excipit. Atque ita Mediolanensium Dux summo cum totius populi plausu, ac fauore vrbem ingreditur. Vix autem Mediolanum applicuerat, cum Federicus Bozulus cum Lescuno expugnata Nouaria ad Lautrechum reuersus est, cumque relatum esset Papiæ parum præsidii cum Mantuano relictum fuisse, qui multum rogatus Mediolanum venire noluerat, ne Placentia, & ab ecclesiæ ditione longius abesset, Lautrechus ob auctas hostium copias spe Mediolani amplius recipiendi frustratus Papiam tentare decreuit. Quamobrem Prosper cæterique

Cæſarianorum duces ſimul ac de hoſtium diſceſſu nuncius ad ipſos peruenit, de Papia ſolliciti centum & mille pedites ex Corſica iandiu militiæ aſſuetos nonnullis adiunctis Hiſpanis deligunt, & quemprimum Papiam iubent contendere, qui non ſolum tanta celeritate iter arripuere, vt Lautrechum cum exercitu proficiſcentem anteuerterint: ſed etiam per media hoſtium caſtra tranſeuntes multis eorum cæſis pugnando ſibi viam facere atque vrbem opportune ingreſſi Mantuani animum adeo erexere ad deffenſionē vt iam neque Heluetios tanquam oppugnationi minus aptos neque hoſtium timeret tormentorum vim, quibus licet Lautrechus triginta fere murorum cubita humi ſtrauiſſet, tamen haud ſegniter ab obſeſſis diruta mœnia vallo, aggeribusque muniebantur. Atque adeo Dii Cæſarianis videbantur fauere, vt propter iuges pluuias eo tempore demiſſas, neque naues rebus ad victum neceſariis onuſtæ præ nimio aquarum impetu

Ticino vehi potuerint,& oppidani, qui lucri causa commeatum ad exercitum adducere consueuerant, ob impeditas aqua,& luto vias annonam in castra non comportauerint, ita, vt exercitus Gallicus summam rerum ad victum necessarium caritatem pati cogeretur. Et vel hac ratione,vel quod præter spem Gallus præsidium hostium vrbem fuisse ingressum sciebat, vrbem corona aggredi non est ausus. Quin audiens Prosperum Mediolano cum copiis suis egressum eadem pluuiarum causa Binaschi consedisse, iam deficiente stipendio per magnum Magistrũ e Gallia allato Papia abscedere necessarium ducit,antequã hostis propinquior fieret,qui vt primum per cœli serenitatem licuit, motis castris ad cœnobium Chartusiense in septo,quod ad domesticas venationes prisci Mediolanensium duces passuum viginti millium ambitu muro clausere (Barcum appellant) se collocat cum Gallo dimicaturus, si in castris muniendis Lautrechus

pugnæ occasionem non detrectasset. Sed cum per leuis armaturæ equites hinc inde aliquandiu pugnatum fuisset, Lautrechus ad vicum Landrianum inter fineis Laudensis & Papiẽsis agri cum exercitu tẽdit, indeque Moguntiam petiit. Quæ profectio & si fugæ similitudinem non haberet, tamen Prospero, ac cæteris ducibus verisimile videbatur, quod quotidie variis rumoribus, & nunciis significatum erat Heluetios diuturnam militiam ferre nolle, præsertim cũ stipendium paulopost defuturum intelligerent, & propterea Gallum in ea loca hac solum ratione venisse vt commodius per velites pecunias nuper e Gallia Aronam vsque ad se delatas reciperet, itaque Heluetios in officio contineret. Verum per Anchisẽ Vicecomitem, qui cum quingentis peditibus, aliquotque leuis armaturæ equitibus a Morono missus iuxta Bustum oppidũ haud procul Arona consederat, timor non

mediocris iis fuerat incussus, qui deferendæ pecuniæ curam susceperant ita, vt inde abscedere per aliquos dies minime auderent. Quo effectum est, vt Heluetii, qui iandudũ inuiti militabant, postquem Maguntiam venere, efflagitarent sese domum dimitti, vel fieri pugnandi potestatem. Et quamuis durum vtrumq; Lautrecho videretur, quippe qui pugnandi ancipitem fortunam semper timuerit, tamen cum dimissis Heluetiis dissoluere exercitũ necesse sibi fore perspiceret: collaudata eorum promptitudine ac fide, cohortatisque ad pugnam cæteris militibus in posterum diem iussit omneis adesse vt aduersus hostem proficiscerentur, & manum audacter consererent, ad quos in hunc fere modum verba fecit. Quod toto hoc in bello fortissimi milites semper exoptaui, vt virtutis vestræ periculum facere aliquando daretur, id hodie vobis ita exposcentibus contigisse gratulor. Magnam enim victoriæ spem plærunque pollicetur militum

alacritas, quam in vobis præcipuam cognoſcere mihi videor, quum pugnandi cum hoſte poteſtatem tãtopere popoſceritis. Quod vt temere faciendum nunquam putaui, ita veſtros animos tanquam ferri aciem retũdere minime æquum duxi: præſertim cum aduerſus eundem hoſtem decertandum ſit, quem in vrbe Mediolanenſi per bimeſtre obſeſſum adeo tenuiſtis, vt vix ſui videndi copiam facere vnquam auſus fuerit, nec mirum. Quid enim equitatus ex Hiſpania, regnoque Neapolitano vbique ſemper contẽptiſſimus cõparari vobis debet, qui omni tempore apud omneis nationes ſummam in bello laudem retuliſtis? Quid tria millia Hiſpanorum peditum aduerſus vos fortitudine, & numero longe ſuperiores præſtare poterunt? neque etiam timorem vobis incutere debent Germani (& ſi bellicoſa ea gẽs ſemper habita ſit) cum ii, qui in exercitu hoſtili ſunt, non e vera illa Germania trahunt originem, ſed in Tridentinis ſaltibus ſint

collecti, & alias nunquam militiam exercuerint. Reliquus vero peditatus ex agro & populo Mediolanensi, cui tot annos imperauimus, delectus fuit potius ad speciem exercitus quam ad pugnã. Iam vero quid Prosperum Columnam eorum ducem recenseam? hominem senio confectum, & qui in prælio nihil magis quã de fuga cogitaturus sit, vt manus vestras effugiat non immemor superioribus annis se regis nostri, dum contra eum arma ferret, multos menseis captiuum fuisse. Quid Ferdinandum Daualum peditatus ducem æque timidum, parumque honoris sui studiosum? quippe qui pauloante iustissimis ex causis ob violatam scilicet in deditione Comensi fidem ad singulare certamen a Ioanne Cabanneo prouocatus non modo congredi, sed ne respondere quidem fuit ausus, Quocirca Deo Opt. Max. iuuante arma mecum milites capescite, fortitudineque vestra non solum Mediolanense imperium, verum etiam totam Italiam ex ho-

ſtium manibus hoc vno prælio vindicate: ita maximum regi decus, vobis perpetuum nomen, & virtutis veſtræ vberes fructus referetis. Huiuſmodi oratione cum hoſtium vires paruipenderet ſuorumque extolleret virtutem, & magnis victoriæ propoſitis præmiis militũ animos ſatis excitatos exiſtimaret, ſub ſolis ortum, curatis tamen prius corporibus moguntia egreditur, rectaque iter arripit verſus Picocham, qui locus tribus paſſuũ millibus Mediolano diſtat, vbi domus eſt valde opportuna, circumque viridaria haud exigua ſunt profundis foſſis vallata, iuxta etiam prædia effoſſi fontes, indeque deducti riui ad prata irriganda, intra quos Proſper exercitum communiuerat, tutum, & opportunum locum ratus, tum vt maiore cõmodo pugnaret, ſi forte ad præliũ prouocaretur, tũ etiã vt hoſtẽ ab vrbe excluderet, quod quidã ante omnia, poſtquam ciuitate exierat, ſemper optauit ne ipſum egreſſum aliquãdo Galli ad eam occupandam prope.

rantes præueniret. Et forte cum nunciatum est aduentare hosteis, Moronus pauloante in castra venerat, ad quem conuersus bono animo esse iussit, se iam vicisse affirmans, si huiusmodi in loco pugna committeretur, simulque hortatur vt Mediolanum quamprimum reuertatur, & aliquot millia peditũ Mediolanensium ad se mittat, quod tantis animis effectum est non solum a populo, sed ab ipso etiam duce Sfortia, vt vniuersis passim pugnandi ardor incredibilis innatus videretur. Egressi itaque sunt ex vrbe circiter sex peditum millia, & quadringenti equites cum ipso duce, reliquis iuxta aggeres ad vrbis custodiam depositis, & quamprimũ ad Picocham ventum est, iam multæ Heluetiorum phalanges cum bellicis tormentis aduersus frontem Cesariani exercitus contendebant, quam Germani pedites sub Georgio Frondespergo duce imperterriti tutabãtur, a latere multi ex Heluetiis ab Hispanis sclopis interficiebantur, nec præ fossarum

altitudine poterant Heluetii (qui mos est eorum in prælio) aduersus hostilia tormenta progredi, a sinistra vero parte Lescunus cum trecentis equitibus ex robore exercitus delectis, peditumque acie per viam Mediolanensem festinabat ad pontem, per quem in castra hostium erat aditus, sed ducem Franciscum & Mediolanenseis nactus, postquam paululum pugnasset, coactus est pedem referre: a dextra autem alia equitum ala mutata cruce alba, qua Galli signantur, in rubram nitebatur Lautrechus vna cum cæsarianis castra ingredi, sed fallicia in tempore cognita, iussit Prosper suos omneis herbæ, aut spicarum (quibus agri tunc referti erant) manipulos capiti imponere, vt ab hostibus dignoscerentur: itaque euitato dolo victoria penes cæsarianos & Mediolanenseis fuit. Cecidere in eo prælio Heluetiorum tria millia cum decem, & septem eorum ducibus. In Cæsaris autem exercitu pauci desyderati sunt, vnusque tantum e ducibus Ioannes Cardonensis

Coloſſani oppidi in Sicilia Comes ſagitta faciem tranſfixus occubuit, dum in medio ardore pugnæ caſſidem eleuat, vt quid agendum foret, abſque impedimento cerneret. In hunc modum Galli potius pugna abſcedere coacti, quam fracti, tormenta reduxerunt, impedimenta quoque ſi qua ſecum attulerant, Mogontiam reportarunt, vbi cum ſolam noctem Lautrecbus quieuiſſet, ſub ſolis ortum ad oppidum tritium, quod in ripa Abduæ poſitum eſt, proficiſcitur: confectoque ponte Heluetios, qui ſeſe dimitti flagitabant, per Bergomatum agrum in patriam redire permiſit. Cum Heluetiis Renatus quoque Sabaudianus, Galeacius, Sanſeuericus, & plurimi Gallorum proceres abſceſſerunt. Quamobrem Lautrechus magnis æſtuans curis, Laudem Pompeiam munire decreuit, vt eius vrbis præſidio Cremonam, & tranſabduanam oram facilius tutari poſſet, antequam hoſtis nouo pugnæ ſucceſſu alacrior factus præueniret. Interea maxima

Prospero obiecta erat difficultas, nam Germani pro victoria menstrum stipendium sibi dono dari flagitabant, & non solum ipsi Adurnoque, qui eos e Germania adduxerat, haud auscultabant, quum obiicerent pecuniam non deberi, quod in pugna quãuis extitissent superiores, tamen hostem nõ debellassent, qui se incolumem receperat, reduxeratque tormẽta, ac impedimenta seruauerat: quinimo reliquos etiam milites, vt seditionem facerent, impellebant adeo, vt oppugnatoria tormenta abducerent, hostilia insuper minitati, nisi stipendium erogaretur, manus propterea in ipsum Prosperum violentas iniicerent. Quod Franciscus Dux Mediolani sentiens, ne parta victoria e manibus per seditionem elaberetur, cum Germanis re composita menstruum stipendium militibus intra trigesimum diem dono dare pollicetur, atque ita promissa, non sine magna difficultate postea exoluit, quippe qui trimestri bello, & diutina exercitus

ſuſtentatione nullis adhuc fere exactis vecti galibus neſciret vnde ſexaginta & amplius aureorũ millia aſſumeret, vt promiſſam pecuniam immerentibus elargiretur. Certiores itaque milites efflagitati muneris ad oppugnandam Laudem ciuitatẽ profecti ſunt, quo iam Lautrechus ſex equitũ turmas præmiſerat, peditum præſidium paulopoſt tranſmiſſurus. Sed cum opinione celerius Hiſpani muris appropinquaſſent, externus miles in vrbem pauloante ingreſſus nondum ſtationibus diſpoſitis, quas vnuſquiſque præſidio aduerſus hoſteis tueretur, inuaſione adeo repentina territus, facilẽ aſcenſum Hiſpanis per aggeres muroſque reliquit, & fuga trans Abduam prout quiſque potuit, ſibi ſalutẽ quæſiuit: Nonnulli tamen e Gallis cæſi, multi etiam capti, & impedimenta omnia amiſſa, ac vrbs penitus fuit direpta, ciueſque fere omnes pecunia ſeſe redimere coacti ſunt. Et quanquam hæc victoria maximam opportunitatem conficiendi totius belli at-

tulerit, tamen non tam Francisco Sfortiæ iucunda fuit, quam molesta depopulatio ciuitatis. Quare vna cum Morono, per quem omnia fere negocia tractabat, eo se contulit: ac postquam de recuperanda Cremona, & reliqua Mediolanensi ditione cum Prospero & cæteris ducibus egit, Mediolanum reuertitur ad res vrbanas cōponēdas, & magistratus, qui ius populis dicerēt, creādos: quod adhuc ob bellorum strepitus minime factū fuerat. Interea Prosper dimisso ad recipiendum Pisleonum cum militum parte Dauaulo, ipse cum reliquis copiis Cremonam pergit. Galli autem qui præsidio Pisleoni stabant, vnaque oppidani Gallicæ factionis studiosi rebus suis diffidentes pacta incolumitate deditionem fecerunt. Inde ad Cremonæ mœnia admoto exercitu, cum iam antea Lautrechus in Brixiensem agrum se recepisset, & aliquādiu ibi moratus, tandem per Heluetiorum fines familia sua tantum comitatus in Galliam decreuisset reuerti.

Lescunus eius frater cui totius exercitus pro uinciam commiserat, cum Prospero ad has conditiones deuenit, se Cremonæ cum exercitu regio quadraginta dies, datis tamen obsidibus, permansurum, & nisi interea e Gallia tantum præsidii mitteretur, quod Padum fluuium per vim transiret, aut vnam saltem ciuitatem ditionis Mediolanensis præsidio militum firmatam expugnaret, se Cremonã Prospero, vel cui ipse vellet, rediturum, modo cum militibus suis, ac cum tormentis vexilisque in speciem exercitus explicatis, ac cum impedimentis omnibus in Galliam redeundi potestas fieret, interim vtrimque læsum iri neminem. Additũ insuper est vt captiui vltro citroque redderentur: & oppida omnia & loca, quæ a Gallis adhuc tenerentur post exactũ huiusmodi tẽpus deditionẽ facerent, Mediolanensi tamen, Cremonensi, & Nouariensi arcibus exceptis quas Regi liceret, quoad posset, tutari. Quæ postquã pacta addito iureiurãdo fuerunt, Prosper vno

tantum e suis Cremonæ dimisso, qui Gallorum promissa, obseruari curaret, ipse cũ exercitu Genuam contendit. Secum autem venire voluerat Antoniotum & Hieronymũ Adurnos fratres, ad quos rerum Genuensiũ procuratio attinebat, vt per eos commeatus, plaustra, boues operarii, ac alia ad bellum necessaria exercitui suppeditarentur. Genuæ per id tempus imperiũ administrabat Octauianus Fulgosus, vir tum prudẽtia & rerum vsu insignis, tum morum probitate Genuensibus admodum charus, qui & si corpore esset imbecillo, lõgaque ægrotatione affectus, ita, vt male belli munia posset obire, tamen & Galliarum regis amicitia, qua potissimum nitebatur, fretus, & per Federicum fratrem Salerni antistitem hominem impigrum omnia belli ministeria præparat. Peditũ Italorum duo millia ad vrbis defensionẽ dispo nit, amicos & nominis fulgosi studiosos, qui plurimi in Lyguria erãt, in armis esse iubet. Regem etiam admonet, Cæsarianos iam

Gallico bello in insubribus confecto Genuam properare, & propterea valido præsidio ad tutandas Genuæ res opus esse, quod nisi cito mittatur, frustra proculdubio sera postmodum fore auxilia, præsertim quoniã propter Adurnorum aduentum non minus intra vrbem quam foris sibi timendum esset. At rex qui Italiæ res summopere cordi habebat, iam post cladem apud Picocham acceptam peditum quatuordecim millia ex Aquitania, & prouincia Narbonensi cum quingentis equitibus cataphractis, milleque sagittariis equestribus delegerat, mandaueratque vt duce Roberto scoto in Italiã properarent, & rebus suis afferrent auxilium. Sed quia suos in tempore ad opem Genuensibus ferendam venire posse non sperabat, Iccirco Petrum Nauariensem ducem rei militaris peritissimum, qui pauloante in Galliã ex Italia redierat, cũ duabus triremibus Genuam confestim misit, & forte ciuitatem eo tempore ingressus est, quo Ferdinandus

Daualus cum Hispanico atq; Italico peditatu ab ea parte, qua olim ſtabat Phari turris, caſtra mœnibus admouebat: & iam tubicinem præmiſerat cum literis ad præfectos vrbis conditiones afferentem, vt intra vnius diei ſpacium præſidium omne Gallicum dimitterent: Antonioto Adurno, quem Cæſar Genuæ ducem eſſe voluerat, parerent: claſſem omnem, quoties e re Cæſaris eſſet, paratam haberent: ſi hæc facerent, de cætero eos ſuis legibus vti permiſſurum. Quod ſi mandata negligerent, omnia hoſtilia, ſi in bello ſuccubuiſſent, illis eſſe ſubeunda: quare plurimi in vrbe, quæ nouarum rerum cupida ſemper extitit, niſi nouum militum præſidiũ vetaſſet, mandata accipienda ſuadebant: ſed præ timore libera haud erat ciuitas: & propterea Benedictus Viualdus, qui plus quam par erat, Fulgoſis obſequebatur, ciuium genuenſium nomine ad Daualum, qui expugnandæ vrbis aſſumpſerat prouinciam, mittitur:

& dum ſub ſpe res componendi moram in caſtris trahit, pedites, qui turrim quandam prope portam eo die pluribus tormentorum ictibus proſtrauerant, dum incautius qui iuxta mœnia ſtationes agebant, vrbem cuſtodiunt, inſcio Daualo, & cum Viualdo ad rem componendam intento turrim facto impetu occupant, aditum ſibi ea parte facientes, qua murus aliquot in locis ruinam dederat. Fuit vndiq; in exercitu concurſus, & clamor ingens, eleuantur a cohortibus ſigna: peditesq;, qua primi irruperant, circumquaq; inuadunt. Ipſe autem Daualus dimiſſo conſilio verſatur inter primos, & muri parte occupata ingreſſus ſuos, qui temere progredi videbantur, ſubſiſtere imperat. Admonet præterea de victoria Proſperum, qui cum Germanis, & equitatu fere omni in alia parte conſtiterat, quæ Beſania dicitur, vt cum reliquo exercitu in vrbem iam captam introeat Mox ſuis in vnum collectis, præcipit vt ordinibus ſeruatis pro-

cedant. Fit fuga vndiq; ab iis, qui vrbi tutandæ præerant, nec vllus iam audet vel seipsum defendere: ipse archiepiscopus Salernitanus cum Centurione, qui prætorium custodiebat, magno militum & ciuium numero stipatus naueis conscendit, & ad littus occiduum, Massiliamq; iter dirigit. Octauianus Fulgosus eius frater, quod in lecto ægrotaret, postquam prætoriis portas claudi iussisset, mittit e suis vnum, qui e fenestra nunciet hosti, se in Ferdinandi Dauali potestatem venturum. Captus est etiam Petrus Nauariensis, aliiq; cum eo multi. Vrbs omnis direpta: & quia tantum prædæ inibi fuit, quantum vix hostis amplius optare potuisset: Prosper edicto mandauit, ne quis e ciuibus captiuus a quoquam fieret. Postero etiam die vt populationibus tandem modus imponeretur, ciuitate exercitum omnem eduxit dolens eam vrbem direptam, e qua propter immensas opes Cæsareum exercitum multos menseis

pecunia ſuſtentare potuiſſet. Atq; ita capta Genua, audiens Proſper Gallum cum nouo delectu alpeis tranſire, verſus Haſtam ciuitatem cum copiis iter arripit illi occurſurus, ſi res Inſubrum, & pacta Cremonenſia turbare conaretur, Sed poſtquam ad vicum in agro Haſtenſi, qui Villa noua dicitur, Gallus applicuit, cognita Genuæ iactura tantiſper ſubſtitit, quoad Regis iuſſu, cuius mentem trans alpeis miſerat exploratum, in Galliam cum nouo exercitu reuerſus eſt. Igitur Leſcunus, qui Cremonæ erat, ſpe omni auxilii ſublata poſtquam quadraginta dies ſecundum conuenta præteriere, cum mãdatis nuncium ad Proſperum miſit, qui & captiuos, & arceis reddi iuberet. Ipſe autem cum gallicis reliquiis, & cum tormentis bellicis ex fœdere in galliã proficiſcitur fide, ducibusq; itineris a proſpero acceptis: in cuius laudem tã multa galli prædicabant, vt non Regii exercitus euerſorem, ſed potius ſeruatorem in Galliam Cisalpinam ve-

nisse faterentur: quippe qui neminem vnquam, præterquam in acie, occidi passus fuerit: quiq; etiam deuictis hostibus tantas commoditates concesserit, quantas alius vel amicis fortasse denegasset. Recuperatis e Gallorum manibus totius fere ditionis Mediolanensis ciuitatibus, & arcibus paucis, quæ adhuc in hostium potestate erant, obsidione cinctis, maior quam crederetur, restabat pecuniæ difficultas ad continendum exercitum. Verum vt impensæ pars tolleretur, dimittuntur aliquot Germanorum millia. Atq; interea Carolus Lanoius apud Neapolim regiæ potestatis, & Ioannes Emanuel Cæsaris legatus conuentu inter se Romæ habito freti Cæsaris auctoritate, cuius nomen iam fugato Gallo plæriq; in Italia verebantur, summam aureorum centum quadraginta millium a Florentina Repub. Mediolanensium duce, Senensibus, Genuensibus, & Lucensibus, prout eorum quisq; magis onus laturus videbatur, exi-

gere statuunt pro totius equitatus & peditatus Hispani aliquot mensium stipendio, quos in Insubribus permanere necessarium existimabant, non quod sufficerent ad Regis vireis Italia arcendas, si expeditionem rursus Italicam tentaret (quod plærique facturum rebantur) sed quia Germani facilius euocari, ac Itali, quoties esset opus, deligi possent. Illud etiam grauius vrgebat, quod neque Cæsar a Flandria, aut ab HISPANIA bellum Gallo mouere poterat pecuniæ inopia, & rebus omnibus imparatis, neque ANGLICVS rex solus bello, quod in Northmanos & Picardos ea æstate inferebat, quicquam profuturus videbatur. Quare Cæsar monitus a Prospero, cuius consilia semper & Italiæ quietem, & imperii Romani amplitudinem, ac rerum firmitatem respiciebant, Venetias HIERONIMVM Adurnum mittit, vigilantia, vsuque ac singulari prudentia præditum, vt quoquomodo e dignitate Cæsaris

melius fieri posset, res inter eos componerentur. Quod & si diutius protractum est propter intempestiuam ipsius Adurni mortem: nihilominus tendem per Marinum Caraciolum post nonum mensem fœdus inter eos ictum est his conditionibus, vt pro communi rerum Italicarum defensione cum peditum sex millibus, ac vtriusque armaturæ equitibus mille & ducentis alter alteri, cui opus foret, auxilio esse deberet. Quod tanto Mediolanenseis affecit gaudio, vt plæriq; disiunctis a Gallo Venetis, illum nunquam amplius cis alpeis descensurum crederent: neq; aliud iam cogitarent, quam quomodo sese a Cæsarei exercitus onere eximere possent: qui consumptis iamdiu Italorum principum tributis, in vnum Mediolanensium ducem incombebat: & facta pauloante in agro Hastensi seditione Vigleuenum vsq; omnia hostiliter depopulatus fuerat, ita, vt circiter centum aureorum millia Francisco Sfortiæ nume-

rare opus fuerit pro seditione compescen-
da, præsertim ne in tanta spe res Venetas
componendi, omnia huiusmodi tumultu
turbarentur, neq; amplius pax sequeretur,
sine qua res Mediolanensium nullo modo
possent habere firmitatem.

Galeacii Ca-

PELLE DE REBVS GESTIS PRO RESTITVTIONE FRAN- cisci. II. Mediolanensium Du- cis Liber Tertius.

INSECVTA ALTERA æsta-
te postquam Galli apud Pico-
cham cladem acceperant, cum
omnes fere, qui in arce Medio-
lanensi obsessi erant, vario morborum ge-
nere defecissent: reliqui moræ tædio non
expectato belli apparatu, quod magnis vi-
ribus denuo instaurabatur, arcem ipsam

Sfortiæ dediderunt incolumem in patriam reditum cum armis, & impedimentis paciscentes. Quod quamuis Regi plurimum difficultatis afferebat: tamen cũ nihil æque cordi, ac rerum Italiæ amissarum recuperationem haberet, & a Cæsare, & ab Anglorum rege, qui sese magnum bellum in Galliam moturos sæpius iactauerant, omnia frigerent, quam maximũ potest Italorum peditum, equitumq; leuis armaturæ numerum stipendio conducit: tormenta bellica, tormentorum materiam omnem, iumentorũ & vehiculorum ingentem apparatum instruit, ac imprimis tantam coutrahit pecuniarum summam & vectigalia mercatoribus Lugdunensibus oppignerando, & decimas sacerdotibus, & tributa in vna quaq; regni prouincia passim indicendo: quantã nemo vnquam antea in Gallia corraserat. Oratores etiam mittit ad Heluetios vt pedites suppeditarent, quos cum primũ in Taurinos descenderit, sibi adiungat. Quod sen-

tientes Franciſcus Mediolanenſium dux, & Proſper Colomna & ſi rebus Cæſaris,ſuisq; ex fœdere, ac pace Veneta magnum præſidium paratum ſperarent:tamen ad tanti belli defenſionem aliud etiam fœdus magno labore, & ſtudio Romæ componunt inter Pontificem Adrianum VI. Cæſarem, Florentinam Remp. Mediolanenſium ducem, Genuenſeis, Senenſeis & Lucenſeis, pactoq; inuicem firmant, vt trimeſtrem pecuniam, quantam quiſq; maximam poſſet, erogaret pro ſumptibus belli perferendis aduerſus eos, qui Italiæ quietem turbare conarentur; Proſperumq; Colomnam deligunt, cuius ductu & imperio res bellica gubernaretur. Qui variis rumoribus Gallorum motus audiens, iamque de futuro bello certior in Germaniam mittit, qui peditum inde ſex millia Mediolanum adducerent: plurimis etiam, quos in re militari ſtrēnuos antea cognouerat, munus iniungit peditum in Italia deligendorum: & quan-

quam per aduersam valetudinem iam aliquot menseis resoluto stomacho, amissoq; ciborum appetitu, non solum corpore, sed animo quoq; imbecilli factus esset: tamen loca omnia Mediolanensis imperii, qua possent hostes irrumpere, lustrat: tandemq; statuit ad ripam Ticini fluuii hostium impetum propellere, firmataq; in hoc sententia nihil vlterius de vrbe munienda cogitat, tanquam hostis fluminis transeundi potestatem nusquam esset habiturus. Quæ cum pararentur, Franciscus Sfortia per id tempus Moguntiæ agens, haud Mediocre subiit discrimen. Inter eius aulicos versabatur Bonifacius Vicecomes, qui cum antea peditum cohortis præfectura ad arcis Mediolanensis obsidionem priuatus fuisset, præturæ quoq; vallis, quæ a Sesite amne nomen accepit, in Nouariensi agro tulisset repulsam, quibus ex causis, ac etiam ob Hectoris Vicecomitis cædem, quam mandante Morono perpetratam fuisse æmuli eius

aſſerebant, valde & illi & Duci ſuccenſebat. Quapropter dum Mediolanum redeuntem Principem cum cæteris aulicis ſequeretur, vt ad quadriuium antea deſtinatum applicuit, eum a tergo pugione aggreditur: ſed quia ipſe in equo ſublimis ſedebat. Princepsq; parua mula vehebatur, & ferientis impetum ſentiens caput inclinauit, leue duntaxat, minimeq; profundum in ſiniſtro eius humero inferre potuit vulnus, & icc irco Vicecomes ſtatim in fugam ſe coniecit, nec ex iis qui fugientem ſequuti ſunt, quiſquam eum potuit adſequi. Quare Princeps, qui maiores timebat inſidias, Moguntiam quamprimum redire optimum eſſe arbitratus eſt. Allato Mediolanum huiuſmodi nuncio Moronus congregatis vrbis primatibus Palauicinum Vicecomitem Alexandrinum antiſtitem tanti facinoris ſuſpectum, & quem dudum Duci infenſum ob Heſtoris fratris cædem plærique exiſtimabant, Proſpero mandante,

cui eum confidere haud ignorabat, euocari cura tne si vim ei adhibere voluisset, ob generis splendorem, & clientelas plurimas in vrbe tumultus excitaretur. Mox de tanto per Prosperum Vice comite, multi eius affines & amici in carcerem truduntur: adhibitaq; per tormenta quæstione. nonnulli fatentur factam fuisse in domo ipsius Antistitis coniurationem, neminemque ad perpetrādum tantum facinus Bonifacio magis idoneum visum, statimque interfecto principe animum illis fuisse Moronum, eiusque amicos in curia obtrun care, Prosperum, quem exosum non haberent, comprehendere, a nonnullis ciuibus & mercatoribus quammaximam possent, pecuniæ summam extorquere, ad id peragendum nonnullas habuisse peditum cohorteis in Statidorum Ligurum finibus (qui Mons-ferratus hodie est) Vercellis, & in trans abduano agro. Sed quia Bonifacius triduo ante statutm diem facinus aggressus sit,

ideo pedites & duces imparatos fuisse, neq; coniuratos quiuisse perficere quod in animo habebant, Regi silicet vrbem, ditioneq; Mediolanensem tradere, vt ita gratiā apud eum nācisceretur. Atque id, tametsi ab vno & item ab altero assertum fuerit, tamē plurimi adhibitis etiam tormentis constanter omnia negauerunt, ipseque Bonifacius post ea non semel coram multis professus est, se nemine conscio, sed proprio impulsu, id molitum fuisse, quia principem nouisset nulla sua culpa in se male animatum. Fama vulnerati Ducis increbrescente, cum plæriq; ex iis qui longius aberant, necem ex vulnere sequutam existimarent. Galeacius Biragus Medioleanensis, qui parteis Gallicas sequebatur, nonnullos pedites in Taurinis, & Mōteferrato collegit, quorum auxilio Valentiam oppidum iuxta Padum occupat, arcem etiam per quosdam oppidanos in deditionem accipit. Quod sentiens Antonius Leua, qui Prosperi iussu Hastā vsque

cum Hiſpano peditatu, & equitibus leuis armaturæ ad continendos in fide populorum animos proceſſerat, Valentiam cum parte copiarum proficiſcitur, & cum ſpacium qui intus erant, non habuiſſent oppidi muniendi, intra biduum oppidũ ipſum expugnat, Biragũq; captiuũ facit, antequã a Gallis vllum afferri potuerit auxilium. Nã & ſi amic o opem ferre properarent, nihilominus & longinquitas itineris, & Caroli Borbonii ducis ſuſpicio iter agentem exercitum aliquot dies retardauit, Non enim Regi bene conſultum videbatur, ſi (vt decreuerat) ipſe in Italiam deſcenderet, relinqueretque in Gallia Borboniũ iam irritatum Comeſtabulatus officio, ac Borbonenſi & Auernorum opulento ducatu Potentiſſimum. Quapropter cum Rex ipſe Lugdunum pergeret, illum viſitauerat domi ægrotum ſe ſimulantem, ne in Italiam venire cogeretur. Mox cum præcepto regio euocatus eſſet, lecticam vacuam, in qua iacere ſe

ægrotum ſimulauerat, biduum antequam detegeretur dolus, deferri iuſſit, ipſeque clam duobus tantum comitibus in Sequanos (quæ regio Caroli Cæſaris eſt) proficiſcitur, vbi duodecin peditum millia ipſius iuſſu, quem occultius fieri poterat, iam conueniebant, quibus, cum primum Rex Alpeis tranſiſſet, Borbonius bellum in Galliam erat illaturus. Nam iam antea per Hadrianum Beaurenum Cæſaris oratorem ſimulato mercatoris habitu ad ſe profectum cum ipſo Cæſare conuenerat eius ſororem Heliodoram in vxorem accipere, & de Gallia cum eo & Rege Anglico pactus fuerat, iniurias vlciſci cupiens, quas a Rege ſibi exiſtimabat inferri dum aliquot oppida ex hæreditate paterna, & Borbonenſem etiam ducatum in litem deducere cogitur. Quamobrem Rex dum Lugduni eſſet, certior factus Germanos pedites indies Burgundiæ finibus appropinquare, admonitusque a nonnullis, qui literis

quibusdam indignationem ipsius Borbonii pauloante cognouisse asserebant, sibi ab eo timendum esse, mutato consilio expeditioni in Italiam iam instructæ Gulielmum Gonfierium maris præfectum (quem barbari Ammiraldum vocant) præficit, mittitque cum quatuor millibus peditũ, & quingentis equitibus Sabaudianum præfectum aulæ, vt Borbonium comprehenderet, sed cum Borbonius iam abiisset, Sabaudianus ditionem illius omnem redigit in Regis potestatem. Interea Ammiraldus cum triginta peditum, duobusque equitum millibus, totidemque sagitariis equestribus in Italiam descendit. Cumque Hispani, qui cum Antonio Leua erant, retrocederent, neminem Gallus habuit, qui ipsius conatibus obstaret, donec ad Ticinum peruenit, vbi quatuor millia Hispanorum peditum, totidem adiunctis Germanis cum tota Cæsarianorum equestri acie conuenerant, ipseque Prosper quanquã corpore inualidus, tamẽ lecti-

ca ad citeriorē fluuii ripam se deferri iusserat Sentiens autem iam magnum hostium numerum ad vlteriorem fluminis ripam peruenisse. aquasque præter morem ex diuturna. quæ antea fuerat, ſiccitate minime profundas, ſero timens ſe non poſſe eo loci Gallo obſtare, præſertim quia itali pedites, qui diuerſis in partibus conſcribebantur, nondum applicuerant, primum grauiora tormenta Mediolanum remittit, ne ſi maior quæpiam vis ingruiſſet, ea hoſtibus relinquere cogeretur. Mox vbi omnem exercitum Regium Vigleueni conueniſſe audiuit ſuosque in citeriore ripa, maxime qua cuſtodiam agebant Germani, ab hoſtibus, qui in vlteriore ſtabant, tormentis arceri, & non modo equites, ſed pedites quoque fluuium vado tranſire, fruſtra aliquoties repugnare conatus, motis caſtris exercitum omnem nemine amiſſo Mediolanū reducit adeoq; ciuitas ex huiuſmodi re conſternata eſt, vt ſi confeſtim hoſtis inſequutus eſſet, obuiam

habiturus erat neminem. Sed dum Ammiraldus suos colligit, & eos, qui serius venerant, expectat, Cæsariani, ipsique Mediolanenses animo confirmati, aggeres reficere conducta innumerabili fossorum manu properant. Interea pedites Itali aduentabant, & commeatus intra vrbem nullo intermisso tempore deferebãtur. Hieronymus quoque Moronus post introductum exercitum per totam vrbem iterum atque iterum ad arma iussit conclamari, vt certior fieret quantum præsidii a populo sperare posset, quem adeo bene animatum ad repellendum hostem cognouit, vt nihil vnquam fuerit promptius. Quare Prosper omni prorsus abiecta vrbis relinquendæ opinione, que ipse per aduersam valetudinem præstare non poterat per alios exequebatur. Iam in vrbe duodecim peditum millia cõtraxerat, magnusque populi numerus, quoties opus foret, in armis aderat. Miserat præterea Papiam validum cum Antonio Leua præsidum, dum

Mediolanum ipse a Ticini ripa rediret, & supra mille pedites Alexandria relicta Cremonam proficisci mandauerat ita, vt a tribus saltē ciuitatibus (si a reliquis nō posset) hostium impetum propelleret. Cæterum Ammiraldus sero copias ad vrbem duxisse cognoscens mutato oppugnationis consilio, positis prope ciuitatem inter Laudensem Ticinensemque viam castris ad recipiēdam Moguntiam partem exercitus mittit. Mox Petrum Baiardum ductorem impigrum cum octo millibus peditum tormentis decem bellicis, validoque equitatu Laudem Pompeiam proficisci iubet. Quod vbi sensit Mantuanus qui ex fœdere cum Pontifice inito in eam ciuitatem cum quingentis peditibus, & totidem equitibus venerat, se tam modicis copiis defendendæ vrbi imparem cernens, autequam Gallus aduentaret, admonitu Federici Bozuli, propinquitate & amicicia sibi iuncti, qui Gallicum peditatum ducebat, inde discessit. Gallus

Laude ciuitate præsidio firmata, ponte super Abduam confecto, quamprimum Cremonam contendit, ibique adiuncto sibi Renetio Cerro Romano cum quattuor peditum millibus, quos Carpi, & in ditione Ferrariensi regia pecunia collegerat, statim oppugnare ciuitatem aggreditur, neque Venetorum copias timet, quæ & si in Pontenico oppido propinquo consederant, tamen neque Gallo pares erant, neque sine Veneti senatus auctoritate extra fineis suos progredi volebant. Quin ita Prosper, & ii, qui Mediolani de re bellica consultabant, fore estimantes, tum e papia, tum ex alexandria Cremonam euocauerant treis mille, & quingentos Italos pedites sub ducibus Mayno ciuitatis præfecto, Francisco Salamone Neapolitano, Bartholomeo Martinengo brixiensi, & Mediolanensi Francisco Stampa, neque a Mantuano qui vrbem Laudem in hostium potestate reliquerat, amplius poscere volebant vt cum militibus suis Cremonam ingrede-

retur, veriti ne nimis de se sollicitus salutem propriam saluti ciuitatis anteferret. Per oratores tamen ducem Vrbinatem, Legatumque Venetum, ac Mantuanum Principem obsecrare non desistunt, vt quampropius Gallo possent, castrametarētur ita, vt vrbem adoriri non audeat. Sed Gallus a proposito non dimotus est, quin admotis tormentis triduū vrbis mœnia quassauit, & cū supra triginta muri passus humi strauisset, & dato militibus signo, vrbē corona aggredi præcepisset, iamque omnes ad iussa maturanda instructi essent, tantæ repente de cælo pluuiæ per quatriduum demissæ sunt, vt rem differre opus fuerit. Interea qui Cremonæ obsidebantur, spacium ad reparanda strata mœnia habuere, & (quod vtilius etiam fuit) cum Gallo solum a Laudensi agro, & ab ora transabduana, quæ ad victum pertinebant, subministrarentur, quod cætera loca ibi propinqua parum pacata eis essent, difficultate itinerum, & iugis pluuiæ victus pœ-

nuria laborauere ita, vt coacti fuerint multa ſumere ex arce Cremonenſi, in quam commeatus plurium menſium pauloante attulerant. Cæterum iam ſpe recipiendæ Cremonæ fruſtratus Ammiraldus, ſimulque cognoſcens earum copiarum diſceſſu muniendæ ciuitatis Mediolanenſis maximam commoditatem hoſtibus præbuiſſe, ſuos denuo ad mediolanum obſidendum redire iubet. Atque ita cum Moguntiam veniſſent, propter duos hoſtium exercitus diuerſis a lateribus vrbem obſidenteis, non niſi difficulter iis, qui commeatum afferebant, erat aditus, & cum molas frumentarias, quæ foris erãt, incendio Galli abſumpſiſſent, tanta farinæ intra quatriduum mediolani oborta eſt pœnuria, vt ſupra centum hominũ millia hebdomadam totam pane caruerint, leguminibus, & oriza vitam trahentes, donec inſtructis tandem intus mollis truſatilibus farina hominum manu habũde fieri cœpit. Interea Proſper, quia ægrotus eſſet, Fernando

Alarconi, qui Cæsaris iussu e Calabria Mediolanum per eos dies venerat, vt peditum præfecturam gereret donec Daualus abesset, summam regendi exercitus committit, qui bene gerendæ rei studiosus extemplo, vt hostem ab vrbe submoueret, aggerem effossa terra, & ex cespitibus, trabibus & arborum ramis intextis in speciem turris erigit, in cuius vertice erat area ambitus pedũ circiter ducentorum, quæ a fronte cratibus terra oppletis vallata tormentis, & peditibus collocandis spacium relinquebat, atque ita aliquot dies Gallos crebris tormentorum ictibus infestãs, multos ex eis interfecit. Sed cum id parum ad liberandam obsidione vrbem Prospero videretur, Principi Mantuano, qui se ad quæque belli munia alacrem præbebat, iniungit vt cum equitibus Pontificiis Papiam se conferat, vt inde viatores, eosque qui in annonam ad exercitum hostium deferebant infestaret. Cæterũ quoniã durante diutius bello stipendiũ a sociis col-

latum consumptũ erat, & ob mortẽ Adriani Pont. ne obolus quidem Roma amplius mittebatur, Florentinaque respu. Genuenses ac Lucences exacto primo trimestri pecuniam vlterius pendere grauabantur, decreuit Prosper, cum aliunde non posset reddita Aphõso Ferrariensium duci Mutina, quã Guido Rangonius Romanæ ecclesiæ nomine aduersus Ferrariensem tutabatur, pecuniam in vsum exercitus parare. Iamque missis vltro citroque oratoribus de summa conuentum erat, nisi Bartholomeus Cattinnarius vnus e Cæsariis consiliis, qui per eos dies a Carolo Lanoio Bononiam præmissus fuerat, iis, qui negocium tractabant, significasset, haud e re Cæsaris fore, vrbem bello opportunam tradere Ferrariensi Gallici nominis studiosissimo, ecclesiamque Cæsari reddere infensam, præsertim in tam diuersis eligendi pontificiis studiis aut Cæsari, aut Gallo fauentis, neque deinceps (si paululum tolerarint) pecuniam defuturam Lanoio iam cum pe-

destribus equestribusque copiis Neapoli in Insubres proficiscente, & cum eo etiam redeunte Ferdinando Daualo, qui vt superiore anno ne Prospero pareret, in Hispaniam abierat, ita in præsentia sua Lauinio viceis Cæsaris gerente cum munere gubernandi peditatus militare non detractabat. Quare oratores a Prospero Mutinam missi re infecta rediere. Dum hæc geruntur, iam quotidie maior rerum omnium copia Mediolani suppetebat, Gallusque timere cœperat ne a Mantuano & ab iis qui Papiæ erant, occupato ponte, quo Ticinum e regione Vigleueni coniunxerat, commeatus pœnuria laboraret, propterea Petrum Baiardum, & Retium Cerrum cum copiis, quæ Moguntiæ erant, reuocat, quorum discessu a Briganteis collibus, totoque superiore agro tanta tritici & vini summa in vrbem inuecta est, vt nulla amplius famis formido superesset. Iamque de obsidione minime Ammiraldus cogitabat: neque aliter occupandæ vrbis vlla sube-

rat ſpes, patefactis præſetim inſidiis, & proditione a Murgante Parmenſi primipilo in legione peditum Ioannis Medicis tentata. Nam cum is pontem ſublicium, qua extra aggeres vrbis iter erat, occiſo cohortis centurione ibi in ſtatione poſito occupare polliceretur, & gallum inde introducere, & iam treis coniurationis cōſcios, adiutoreſque haberet, Ioannem Ferrarienſem ex peditatu Stephani Columnæ qui ſibi proximus excubias agebat, dato iureiurando ſocium ad facinus peragendum requirit, præmium, quod ab hoſte accipiebat, cum eo communicaturus. Sed Ferrarienſis fidei plenus, vt proditionis certior fieret, operam ſuam pollicetur, cumque cognouiſſet quid ſe facere & qua hora vellet, extemplo Stephanum ducē ſuum adiit, remque omnem patefecit. Quamobrem Ioannes Medices ſui militis crimen ægre ferens Murgantem ſtatim, cæteroſque coniuratos comprehendit, diſquiſitioneque per tormēta habita cri-

minis reos agnoſcens lanceis tranſfigi a mi litibus iubet. Ammiraldus igitur quia iã hyems inſtaret, neque belligerare eo tempore abſque ſummo militum incommodo poterat, inducias duorum menſium a Proſpero petit, quas vt facilius impetraret, omnia cis Ticinũ bello parta reddere pollicetur, quod cum facere Proſper aliis ducibus inconſultis recuſaret, Gallus locum inter Caſtra ſua & vrbem deligit, ac obſignato fidei publicæ diplomate aliquos e Cæſarianis mitti requiſiuit, duos & ipſe pariter miſſurus pro induciis, iiſque tractandis, quæ vtrique parti conducere viderentur, miſſi que propterea ſunt Fernandus Alarco, Hieronymus Moronus, & Paulus victorius Florentinus. E Gallis venere Galeacius vicecomes, & Thomas Boierius exercitus quæſtor. Cumque Moronum ambo reperiſſent, qui vtrique fuerat alias amicitia coniunctus: eaſdem inducias poſcunt, quas a Proſpero ante petierant, commemorantque quantum hæc bel-

la, quæ iam triennio exacto initum habuere insalubres premant, quantum e re Mediolanensi futurum sit, si quoquo modo ab armis discedatur: ita Mediolanenseis damnis, cædibus, rapinis, incendiisque, quæ bella afferre solent, posse modum inuenire, atque interea tempus multa allaturum, quibus pax aliqua inter Regem & Cæsarem, Mediolanenseisque cohærere posset. Contra Moronus & qui cum eo erant, sese post restitutum in ditionem paternam Franciscũ Sfortiam nunquam bellum quæsiuisse, verum regem nimio propagandi imperii ardore iam bis, non modo Mediolanensem Ducatum, in quo nullum ad eum ius spectet, sed Italiam totam turbare nixum fuisse, & proptere a Italos principes communi consensu cõmune damnum repellere. Iam non de restituendis cis Ticinum locis, sed de recuperanda tota ditione agi. Inducias, quas petant, si rebus in Italia per vim occupatis cedant, Carolum Lanoium, qui a Cæsare & sociis

missus in Cisalpinam Galliam propediem venturus sit, non degeneraturum, & icci rco ad eum proficiscerentur, neque enim de induciis, neque de pace, aut de rebus componendis, illo inscio sese quicquam acturos. Atque ita Gallis in castra, aliis in vrbem redeuntibus, Ammiraldus propter intempestiuam niuem, ne amplius sub diuo exercitum contineret, statuit in hyberna concedere, solutaque Mediolani obsidione, Abbiatum se recipit, indeque pedites a Narbonensi prouincia, & Allobrogicis alpibus, quia nullius esset vsus, dimisit, nouoque Heluetiorum delectu aduentante primos, qui missionem postulabāt, solutis stipendiis ad suos permisit redire: & ne, interea dum Cæsariani Carolum Lanoium serius venientem Mediolani nigil agentes expectant, ipse quoque frustra tempus terreret, Rentium Cerrum cum septem millibus Italorum peditum Aronam oppidum munitissimum in finibus Verbani lacus proficisci iubet, vbi

Anchiſes Vicecomes Mediolanenſis cum militum præſidio pro Sfortia tam bello quā pace imperabat, tuncque ad famam appropinquantis hoſtis habuerat ſupplementum mille & ducētorum peditum. Quamobrem licet poſtea per triginta dies nunquam ceſſans. Rentius tormentis arcem oppido imminentem quaſſauerit, ſine qua oppidi receptio nihil Gallo profutura erat, ita, vt ferreæ pilæ ſex mille aduerſus mœnia excuſſæ fuerint, ac ſæpe inſtructis ordinibus irruptio tanta ſit, tamen tanta ſemper virtus fuit intus propugnātium, vt innumeris ſuorum cæſis, Rentius re infecta abire coactus ſit. Interim Carolus Lanoius Papiam applicuit, ibidemque aliquot dies moram trahens euocato ad ſe Morono, poſtquam de rebus bellicis conſilium habuiſſet, Mediolanum venire decreuit: quod antea diſtulerat, audire ſcilicet cupiens quem proſperi valetudo exitum eſſet habitura. Nam iam octauū menſem non ſine propinati veneni, ſiue

amotorii medicamenti suspicione grauiter ægrotabat. Verum vbi mente iam prorsus alienata paucos dies eum viuere posse cognouit, vrbem ingressus præstantissimum belli ducem antequam moreretur, videre, eiusque funeri interesse voluit, & vita functũ cũ Marco Antonio Columna nepote in patriam sepeliendum ex testamento deferri curauit. Posthæc ne diutius bellum traheretur, cum Veneto oratore constituit, vt Venetus exercitus traiecto Abdua sese Cæsareis copiis iungeret, saltem quo tempore sex millia Germanorum peditum Mediolanũ applicuerint, quos præsenti pecunia adduci mandauerat. Agit etiam cum oratore Clementis. VII. qui paulo ante summo cum omnium Italorum gaudio electus fuerat Pontifex, vt equites pontificii exercitui Cæsareo adiungantur, vigintique aureorum millibus ab eo acceptis per literas, & nuncios cum Florentinis, Senensibus, & Lucensibus, statuit, vt pecuniam secundũ fœdus ad se mit-

tant: & ne belli diuturnitate nimis graue videretur omnem cōuentam pecuniam numerare, rem, quoquo modo potest, componit ad id persoluendum, quod reliqui erogare nollent, Sfortiam ducem coacturus ita, vt ei præter portionem ex fœdere spectantem, necesse fuerit ingentem pecuniæ summam exercitui Cæsareo erogare iandudum pro exacti temporis stipendio debitam antequam Mediolano, vbi iam quintum agebat mensem, egrederetur. Qua in re incredibile est quantum Mediolanenses semper sese promptos exhibuerint, tum præcipua quadam Principis comitate, qua plurimum ad conciliandam hominum beneuolentiam poterat, tum variis artibus, & Moroni oratione persæpe impulsi ita, vt bonorum depopulationes, exactiones pecuniæ, & villarum incendia, quæ quotidie patiebantur, non tam grauia essent, quin spe victoriæ, & Gallorum expulsionis lenirentur, præsertim cum priuatas omneis pecu-

nias insuperiore bello collatas intra sextum mensem e vectigalibus publicis Sfortia restituisset, idem etiam pro suo in populos studio & fide facturus, nisi reddendi facultas crebrioribus belli sumptibus ablata fuisset: & cum iam transgressis cis Abduam Venetis, GERMANOQVE peditatu aduentante cum exercitu egressus fuisset, innumera ciuium multitudo Principem suum cum armis sequuta est, & militiæ munera obire non recusauit, donec Venetis ita suadentibus decretum fuit vt Mediolanum rediret: neque in tanta æmulatione Mediolanensis imperii variis ipse belli periculis se obiiceret. Satis enim esse, si Moronus in castris versaretur, tum vt consiliis ducum interesset, tum vt per eum oppidanis multa, quæ in exercitu erant vsui imperari possent. Gallus Cæsarianos copias educere, & Venetos cum eis coniungi præter spem intelligens, & si percussus erat clade apud ROBECHVM nuper accepta, quo pau-

Ioante nocte intempesta LANOIVS, DAVALVS & IOANNES Medices cum valida equitum peditumque manu venerant, ac plureis grauis armaturæ hostileis turmas nil tale metuenteis adorti partim cæciderant, partim equis, armisque spoliatas, ac prope seminudas aufugere coegerant: tamen, vt tantam belli molem posset sustinere, sex millia Heluetiorum præter eos, quos secum habebat, quamprimum ad se deduci curat, ita, vt ex ea natione duodecim millium peditum numerum haberet: quibus secum iunctis (si sors ita tulisset) prælium detrectare nolebat. Cæsariani autem, postquam aliquot dies apud Binascum, mox apud locum, qui Motta Vicecomitum dicitur, moram traxissent, vt hostem Abbiato, vbi tutus esse videbatur, extraherent, relictis præsidio Mediolani aduersus exercitum Gallicum (si forte vrbem adoriretur) peditum Italorum quinq; millibus reliquas copias trans Ticinum adducunt, & ad Ge-

minas columnas (Gambalotum vocant) primum castra locant. Ipse autem Vrbinatum Dux, qui in exercitu Veneto imperabat, & Trumelli decreuerat castrametari, (cum Garlascum hostium præsidio munitum inter se, & Papiam vrbem interiaceret ita, vt a commeatu, qui Papia in singulos dies iumentis, & plaustris vehebatur, non solum Veneti, sed etiam Cæsariani paruo conatu possent excludi) ad expugnandum oppidum quamprimum tendit. Cumq; murorum partem admotis machinis humi strauisset, iubet pedites equitesq; adhibitis scalis in muros euadere. Iamq; ab iis, qui intus erant, Veneti repellebantur, ipseq; dux acrius instabat, & retrocedere suos non patiebatur: tandem nonnulli ex ductoribus Venetis, & magis strennui milites per fossas mento tenus aqua plænas transiliunt: tunc pariter omnes, qua mœnia magis obruta erant, & hostes reficiendis aggeribus intenti minus repellere poterant, acrius vrgere &

maiore vi irrumpere conantur ita, vt vndiq; fuga ab iis, qui præsidio erāt, fieri cœpta sit, oppidumq; direptum. Cæsi, captiq; eo die plus quam quadringenti ex hostibus sunt. Quæ victoria maximum duci Vrbinati decus, Cæsarianis autem magnas commeatuum vtilitates atullit. At Gallus vbi hosteis trans Ticinum profectos, Garlascoq; potitos intellexit, ne Vigleueno quoq;, & cæteris Laumellensis agri locis excluderetur, omni prorsus spe potiundi Mediolani deiectus, relicto Abbiati mille peditum, equitumq; centum præsidio, traiectoq; Ticino Vigleueni castra locat: & quia cunctādo tempus terere videbatur, sibiq;, quoties leuibus præliis cū hoste certamen euenerat, fortuna semper fuerat aduersata, magnumq; equitum numerū amiserat, biduo exercitum in aciem deduxit pugnandi copiam hostibus faciens, qui, tametsi numero ac militum virtute superiores haberentur, tamen & Venetis ita suadentibus, & quia

ex literis interceptis cognouerant pecunias hosti deesse, minime visum fuit tentare ancipitem pugnæ fortunam, cum tutiorem euentum cunctando sperarent. Cæterum ne omnino nihil agerent, quoniam post Ticini traiectionem Gallum Abbiato dimouerant, simili consilio Vigleueno quoq; tentant eiicere. Sartiranam itaq; profecti (quod oppidum est in citeriore Padi ripa) vbi quingenti pedites cum nonnullis equitibus præsidio positi erant, tormentis muros diruere aggrediuntur. Ammiraldus, ne suos sineret paulatim deficere, Vigleuenum reliquit obsessis auxilium laturus. Verum antequam Mortarium veniret, nunciatum est Vgonem Pepulum Bononiensem, & Ioannem Biragum, qui oppido & arci præerant, expugnato vtroq; loco in Cæsarianorum manus captiuos peruenisse, militesq; omneis, qui intus erant, ad internicionem cæsos. Quare, cũ iam sera essent auxilia, Ammiraldus Mortarii se continuit. At Cæsariani

huiusmodi victoria subnixi Vercellensium animos per Hieronymum Pectium eorum ciuem tentant a Gallis diuertere. Quod illi haud difficile fuit Gibellinæ factionis studio, cuius primas parteis in ciuitate semper tenuerat, a ciuibus itaq; receptus eius opera commeatus, & alia quæq; necessaria inde ad Cæsaris exercitum indies deferabantur. Quod quidem tanti fuit momenti, vt Lanoius, cæteriq; duces sperare iam auderent Gallis reditum in patriam intercludere, & propterea ad pagum inter Vercellas & Nouariam (qui arcus Marianus dicitur) proficiscuntur. AMMIRALDO, qui Nouariæ cum exercitu erat, duo adhuc supererant, in quibus spem poneret ne a Cæsarianis interclusus fame premeretur, prohibitis non modo commeatibus a TAVRINIS, vnde iamdudum exercitum aluerat, sed etiam ad hostilem exercitum conuersis: vnum erat in Heluetiis, quorum decem millia ad se mitti per oratores petierat.

atq; iis expectabat vt quadringenti equites, qui e Gallia veniebant, nuper adiungerentur: alterum restabat in Rhetis, qui Chrysones dicuntur, qui ad numerum quinq; millium selectorum peditum stipendio gallico per Bergomatum agrum iter faciebant: propositumq; erat per transabduanam oram sese cum Federico Bozulo, qui cum magna Italorum peditum manu regio nomine Laudem vrbem obtinebat, coniungere: atq; ita hosteis e Laumellensi agro reuocare, nisi Mediolanum (quod minime credendum erat) in discrimen adducere mallent. Quod sentiens Sfortia Ioannem Medicem cum quatuor millibus peditum, & ducentis equitibus, qui ipsius Sfortiæ stipendio militabant, in Bergomatum fineis trans Abduam mittit, vbi aliæ, præter quas secum duxerat Vrbinatum dux, conuenerant Venetorum copiæ. Itaq; iuncti Venetis Sfortiani sese interponunt, ne Chrysones iis, qui in vrbe Laudæ erant,

coniungi possent. Ipse vero Ioannes Medices quotidie per leuis armaturæ equites gentem huiusmodi præliis inassuetam insectabat: adeoq; eos percussit, vt quicquam proficere diffisi, postquam triduum ibidem morati sunt, in patriam regrederentur: & paulopost pacem & amicitiam cum Francisco Sfortia transmissis Mediolanum oratoribus petierint. Hoc igitur timore liberatus Sfortia, ne Gallis Nouariæ obsessis commeatus ex oppido Abbiato mitti posset, eo Medicense conferre cum copiis iubet: expugnatoq; primum Ticini ponte, quem Gallus præsidio tenebat, ipse in castra profectus tormentis oppidi mœnia a solis ortu ad meridiem quatit. Mox magno Mediolanensis populi numero militaribus copiis adiuncto pugnæ signum dat, tantoq; animorum ardori oppidum oppugnatum est, vt quamuis intus plusquam mille propugnatores summa vi ad defensionem incomberent, tamen Mediolanenses per aggeres, &

fossas aqua plenas muros transilirent adeo, vt statim captum & direptum oppidum fuerit: hostes tum cæsi, tum vna cum oppidanis capti, prædaq; haud mediocris victoribus contigit, quæ causam postmodum magnæ attulit calamitatis. Nam cum ob diuturnam militum in oppido stationem ex nimio fœtore pestis homines inuasisset, præda plærosq; milites infecit, & fere quisq; qui aliquid inde exportauerat, peste corripiebatur: atq; ita ea contagione paulopost tota vrbs Mediolanensis infecta est. Expugnato Abbiato Sfortia haud minima cum laude Mediolanum rediit. At Cæsariani, qui non longe a Nouaria castra habebant, indies arctius Gallum obsidebant: & adampta cis Ticinum commeatus, & auxilii facultate Heluetiis, qui iam Eporediæ ad numerum quinq; millium conuenerant, viam sese cum iis qui Nouariæ erant, coniungendi intercludere conabantur. Sed Gallus militibus & præsertim Heluetiis,

quos secum habebat continua nouem mensium militia iamdudum fessis cupiebat bello finem imponere, & trans alpeis reuerti. Quare suis Nouaria eductis instructa acie ad oppidum ROMANIANVM tendit. CESARIANI cum Venetis, qui in Vico Mariano erant, cognita GALLORVM profectione castra mouent. LANOIVSQVE, penes quem cura erat gubernandi exercitus, confecto passuum sex millium itinere vlterius nolebat progredi. Verum CAROLVS BORBONIVS, qui re in BVRGVNDIA male gesta in ITALIAM venerat: & vt suum CESAREM studium & fidem magis declararet, in exercitu & agendo & consulendo nunquam desuerat: tantum eo die itineris confici iubebat, vt in posterum abeuntem hostem formidinis plenum ad pugnam vel inuitum, possent cogere. Atque in hac ducum altercatione AMMIRALDVS nocte intempesta motis castris sub diei crepusculum iam

aduentantibus ad vlteriorem Sesitæ ripam Heluetiis, qui Eporedia venerant desiderio potius vt suos in patriam reducerent, quam pro Gallis amplius pugnandi, ipse vado cum exercitu fluuium transiuit. Et quamuis e Cæsarianis plusquã mille pedites non sint insequuti sine vexillis, equitesq; fere totidem leuis armaturæ, tamen tantus terror hosti tam percusso iniectus est, vt nemo resistere auderet: sed prout quisq; magis poterat, iter acceleraret. Capta ibidem sunt tormenta sex bellica, & quamplura ab hostibus relicta vexilla, a scloppetariis cæsi sunt Petrus Baiardus, & Ioannes Cabaneus equitum ductores. Ipse etiam Ammiraldus eodem teli genere adeo graue in brachio vulnus accepit, vt lectica necesse fuerit eum in Galliam deferre: neq; amplius præ nimio vulneris dolore in exercitu potuerit obire munus imperatorium. Quare cæteri duces omni alia cura omissa incolumem in Galliam exercitum reducere co-

nantur. Tormenta, quia magnæ essent molis, & per vallẽ, cui Augusta Prætoria nomen dedi, qua ipsi proficiscebãtur, curribus tradu cẽdis iter nõerat, in arce quadã nomẽ passuũ millibus ab vrbe Eporedia relinquunt. Marchio etiam Rothelini vnus e Galliæ proceribus qui Segustum vsque cis alpeis auxiliũ Ammiraldo laturus cum quadringentis equitibus iam venerat, in Galliam reuertitur At Cæsariani duces præmissis tantum velitibus qui hostem abeuntem sequerentur, & per eos receptis tormentis, quæ Gallus cum grauioribus impedimentis reliquerat, ad oppidum, quod Sancta Agath a nuncupatur, conueniunt, ibique cum Legatus Venetus rempublicam suam Cæsari, ac Mediolanensium Duci satis fecisse diceret iam pulsis Italia Gallis, illud etiam Cæsarianis expostulantibus denegare nõ potuit, vt antequã exercitum dimitteret, Laudem ciuitatem a Gallis occupatam liberaret, donec interea Daualus cum Hispano peditatu reciperet

Alexandriam, quam e Gallorum manu Vitellius Romanus Adurnorum armis frustra aliquot menseis recuperare tentauerat. Ibi etiam in concilio Cæsarianorum ducum recitatæ sunt literæ Caroli Cæsaris, Henricique Anglorum Regis, quorū vterque pulso iam Italia Gallo expeditionem in Galliam procurabat. Ideoque Carolo Borbonio decernuntur sexdecim peditum millia, equites mille, tormenta bellica quatuordecim, ipseque Lanoius ei dem numerari iubet ducenta aureorum millia. quæ Cæsar in Hispania mercatoribus Genuensibus numerauerat, vt Genuæ certo tempore redderentur. Riccardus etiam Pacæus orator Anglicus magnam pecuniarum summam ad id bellum Regis suis nomine pollicetur. Per id tēpus Moronus, ut Mediolani, quoties opus esset pecunia æquiore lance exigeretur, decreuit censum longa temporum intercapedine antea nunquam renouatum agere. Et quoniam vrbs in sex claseis, quas vulgo por-

tas vocant, distributa est, ipsæque classes in centum circiter vicinias diuiduntur, e quibus duo ciues ex prudentioribus rebus publicis semper præfecti sunt, vocatis ipsis præfectis ad nouum censum agendum incumbit, æstimatoque fortunarum omnium precio actus est census sestertium quater milleis quæ summa est centies centenorum milliũ aureorum, quo vix constituto, pestis, quæ post direptum Abbiatum anno post cœptũ bellum quarto vrbem inuaserat, tantum ac cepit crememti, vt princeps in arcem Tritii, Moronus autem cum Senatu & reliquis magistratibus Moguntiam se recipere coacti sint. Itaque post modicum temporis contigit, vt neque panis, neque alia ad victum necessaria Mediolani suppeterent, adeo, vt qui peste infecti extra ciuitatem emissi fuerant (quorum maximus erat numerus) cum ad eos commeatus nec a ciuitate, nec aliunde ob pestis timorem importaretur, seditione facta vrbem ingressi sint omnia

tumultu, armisque miſcentes, & niſi blanda quorundam ciuium oratione ſedati ad ipſorum tabernacula non longe ab vrbe poſita reuerſi eſſent. præter vim, quam plurimis attuliſſent, miraculo potius adſcribi potuiſſet, quam diligentiæ, ſi quis a peſte incolumis euaſiſſet. Moroni igitur iuſſu poſt modum vicini ad vrbem in ſingulos dies commeatum afferebant, Princepsque pauperum rationem habens ex publico ſumptum eis ſubminiſtrari iubebat. Sed quanquam neceſſaria ad victum ex eo tempore non deeſſent, & plærique ſacco induti, nudisque pedibus ſupplicationes per totam vrbem Diis facientes, veniam irarum Cœleſtium, finemque peſti expoſcerent, non tamen, niſi poſt quartum menſem vis morbi imminuta eſt. Quo tempore mortui ſunt e pupulo Mediolanenſi ſupra quinquaginta hominum millia, præter eos qui foris innumerabiles occubuerunt. Dum peſtis (vti diximus) in vrbe deſæuiret, Vrbi-

natum dux cum exercitu Veneto Laudem Pompeiam profectus Federicum Bozulum affinitate, & fraterno amore sibi iam multos ante annos deuinctum per tubicinem ad colloquium euocat, docetque nihil amplius spei in Gallo esse, qui iam alpeis sine armis & impedimentis transgressus erat, & iccirco satius esse ciuitatem reddere, cum nihil aliunde auxillii speraret, quã quid posset vis experiri. Quamobrem Federicus, qui plane noscebat se plus commodi Galliarum Regi afferre posse, si duo millia veteranorum peditum in Galliam adduceret, qui Regi magno vsui futuri erant, quam si frustra ciuitatem ad nullum præsentem vsum custodiret, cum Vrbinate de vrbe reddenda pactum init, accepta potestate cum militibus in Galliam redeundi. Per eosdem etiam dies Bussius, qui Alexãdriæ præerat, siue diffisus vrbem posse tutari aduersus strennuum hostem & peritissimum belli ducem, siue cæteris in Gallia-

cis alpina amissis locis superfluum existimauerit vnam vrbem Regi seruare, cum Ferdinando Daualo de ea restituanda pariter paciscitur, vt cum armis, ac rebus suis in Galliam abire liceat. Atque ita recepta Alexandria Bussii milites cum Laudensibus qui per id tempus discesserant, in Galliam peruenere, ex quibus postea plus vtilitates Rex nactus est in bello Massiliensi, quam si non modo Laudem vrbem, & alexandriam, sed & totam Mediolanensem ditionen custodissent, per eos enim effectum est, vt Massilia maritima ciuitas valde bello opportuna contra Cæsaris exercitum defenderetur, donec Rex equitatum suum diuturno bello, non solum fessum, sed magna etiam ex parte amissum instauraret, & nouum ex Heluetiis, ipsaque e Germania præmiis pellectum peditatum colligeret, quo fretus, post quartum mensem non solum Cæsarianis se opponere, sed ipsos etiam discedere coactos a Mas-

siliæ oppugnatione magnis itineribus ante
cedere, & in Italiam ipse
proficisci ausus
est.

Galeacii Ca-
PELLE DE REBVS GESTIS
PRO RESTITVTIONE FRAN-
cisci.II Mediolanensium Ducis
Liber Quartus

POSTQVAM CAROLVS Borbonius diutius cum exercitu in Gallia stetisset, neque quicquam profecisset in oppugnatione Massiliæ, redditus certior neque Cæsarē ab Hispania, aut a Flādria, neq; regē Anglicum Normanis in Galliam eo anno arma laturum, sero cognoscens se nimis ar

duam prouinciam sumpsisse, statuit in Italiam regredi. Quare maiora tormenta, quia curribus, & vehiculis propter alpium difficultates iter non erat nauibus imposita Genuã transmittit, minora autem in frusta cõminuta mulis vehenda imponit, vt ex eodem metallo (si opus foret) cum in Insubres venisset, refici possent. At Rex sex millibus Heluetiorum peditum, totidemque Germanorum, ac decem millibus tum ex Italia, tum e Gallia cõparatis, cataphractisq; equitibus ad numerum duorum millium, ac totidem sagittariis equestribus comitatus, incredibili quodam recuperandæ Mediolanẽsis ditionis desiderio accensus, nemini auscultando, qui ipsum ab huiusmodi expeditione deterreret, in Italiam quam maximis potuit itineribus contendit, iam non alium, quam se, ducem fore exercitui æquũ ducens, aliis, quos delegisset, ter Italia pulsis & quia ipsi itineri iam accincto Lodouica mater significauerat cõuenire eũ se cupere,

antequam alpeis transiret (cum alioqui sem per illi fuisset obsequentissimus) veritus ne a suscepta prouincia filium pio quodam affectu dehortaretur, colloquium parentis respuit, & Cancellario Galliarum, nónullisque a secretis, qui alias Regi comites esse etiam extra regnum proficiscenti consueuerant, mandauit vt cum matre ad gubernandam Galliam remanerent, donec ipse bellum Mediolanense confecisset. Quod vt celerius fieret, statuit Cæsarianos, qui per alpeis litoreas magnis itineribus in insubres reuertebantur & iam duorum dierum itinere anteibant, non amplius insequi. Atque ita ipse alpeis Cotias (recentiores montē Ienebræ vocant) transiens iuxta Salutianorum fineis ad occupandum Mediolani imperium festinauit conatus Cæsarianos præuenire. In hoc rerum turbine Carolus Lanoius, qui totā æstatem Hastæ consumpserat, iam bellum proculdubio oriri sentiens, literis Sfortiam ducem sollicitat vt Mediolanum confestim redeat,

quoniam propter pestem, quæ sæuissime ea æstate ciuitatem afflixerat, non solum ipse Princeps secesserat, sed vniuersi fere ciues ex vrbe discesserant. Verum Sfortia qui ex literis regiis sæpenumero per id tempus interceptis, & multorum relatu cognouerat quamuis viribus Gallus in Italiam reuerteretur, quique res Cæsarianorum Massiliensi expeditione male tentata percussas videbat, parum præsidii in eis ad sustinendum contra potentissimum Regem bellum existimans in tanto rerum discrimine malebat Mediolano abesse quam absque militum præsidio accurrere ad vrbem, quæ prima hosti obiiceretur, & propterea Piscono, quo se iamdudum contulerat, non abscedere satius ducens Moronum ad Lanoium mittit, vt vna quid agendum esset in bello, decernerent. Interea cum nullis ordinibus Cæsariani traiectis alpibus in Italiam peruenissent, Lanoius ne Mediolanensi ditione ab hoste excluderetur, audiens Regem iam Augu-

ſtam Taurinorum cum parte copiarum ad-
ueniſſe, Alexandriam cum militibus, quos
in Italia retinuerat, ſe recipit. Eodem etiam
tempore Daualus cum Carolo Borbonoio
Gallum adeo feſtinabat præuenire, vt, quo
die rex cum prima acie vercellas applicuit,
ipſe Alba profectus vicum Iriæ oppidum
iuxta Padum (quod quadraginta millia-
riorum ſpacium eſt) peruenit. Itaque cum
poſtero die Cæſariani omnes, præter quam
Germani, qui ſpatio tantum aberant itine-
ris vnius diei papiam veniſſent, cognitum-
que eſſet Sfortiam adhuc eſſe Piſleoni, & eo
etiam Moronum (quoniam nihil præſidii a
populo Mediolanenſi ob hominum pauci-
tatem habere potuiſſet) ſe contuliſſe, ipſi La
noius, Borbonius, & Daualus Sfortiam
admonent vt confeſtim Papiam vna cum
Morono ſe conferat ad detentionem rerum
Mediolanenſium quo res expoſtulauerit
venturus, ipſeque Daualus literis manu ſua
(vt efficatiores eſſent ad perſuadendum)

conſcriptis commemorat ſe viginti dies, totidemque nocteis feſtinando maſſilia eo uſque iter feciſſe vt rebus Cæſareis, & Sfortianis ſuppetias ferret, & ne amitteretur parta toties contra Gallum gloria: orareque propterea ne in re tam neceſſaria ſibimet deeſſet, cum tot bellorũ duces, ipſeque ſemper victor exercitus non ſolum opes, ſed animam etiam, ac ſanguinem ipſum offerret pro rerum Mediolanenſium defenſione. Quo nuncio veſpere accepto, cum ſub diei crepuſculum princeps diſcedens Papiam veniſſet cum aulicis, & magno ciuium ſuorum numero, qui vndique vrbe effluxerant, ne Gallum contra quem ſæpius arma ſumpſerant, Mediolani viderent imperantem, offendit duces, exercitumque omnem Papia diſceſſiſſe exceptis duntaxat Germanis peditibus, qui pauloante eo applicuerant. At Sfortia & Morohus nihil differendum rati (& ſi de via feſſi non ſolum homines, ſed iumenta etiam eſſent) ſtatim Mediolanum

gressum dirigunt, vixque duo milliaria præ=
tergressi erãt, cum Ferdinandus Castriota,
qui tormentis & machinis adducendis præ=
erat, præmissis aliquot ex equitibus suis Sfor
tiam pene venientē admonet magnas Gal=
lorum copias tam pedestreis, quam eque=
streis, postquam Cæsarianus exercitus Bi=
nascum fuisset prætergressus, aduenisse: no=
cteque proxima maiorem partem exercitus
hostium cis flumen Ticinum esse profe=
ctam: & propterea se occlusa via cum tor=
mentis Papiam reuerti. Atque iccirco Sfor=
tia regressus Lanoio, & cæteris Cæsarianis
ducibus qui Mediolanũ venerãt, frustra ex-
pectatus maximam de se male cogitãdi oc=
casionē dedit. Nam cum neque vallum vr=
bis refectum offendissent, neque farinam
ad panem conficiendum aut lignorum co=
piam in ciuitate esse intellexissent, pœnituit
eos cœpti cõsilii. Principe præsertim, & Mo
ronio absentibus, quorum studio superiori=
bus in bellis totum populum habuerunt ob=

ſequentiſſimum. Itaque neſcire eo tempore vnde foſſores ad reficiendos aggeres, & muniendа mœnia, & inſtrumenta ad opus faciendum habere poſſent, & in tanta rerum difficultate, iam Gallis cis Ticinum caſtrametantibus, incertis rumoribus ferebatur Sfortiam, & Moronum cum Gallo conſentire contra Cæſarem, eaque ratione in tanto belli motu Mediolano abfuiſſe. Quare omnibus exercitus Cæſarei ducibus mandatur, vt in ſequentem diem copias inſtruant, quo decretum fuerit, profecturi. Gallus autem, qui omnem ſpem victoriæ in celeritate poſuerat, inſtructis ordinibus Mediolano appropinquabat. Quod ſentientes Cæſariani confeſtim milites exire, & via Laudenſi iter facere iubent: vixque Daualus, qui in vltimis ad portam vrbis remanſerat, vt inſtructo ordine, & ſine fugæ ſpecie progrederentur, porta Romana egreſſus erat, cum per Ticinẽſem, & Vercellẽſem Gallicus exercitus ingreſſus eſt: quaſi eo die relicto Me

diolano esset insecutus Cæsarianos, nemini dubium est quin eo ipso die debellatum fuisset. Nullius enim erat operæ hostem ab- iectis magna ex parte armis, amissisque equis tam longo itinere fatigatum ad inter- nicionem cædere, vel turpiter abeuntem compellere in præceps. Sed nimia Regis (vt creditur) potiundi Mediolani cupiditas; in cuius oppugnatione duobus superioribus bellis eius duces frustra tot menseis incu- buerant, ipsum hoc præuidere non permi- sit. Cæterum rex vt semper fuit clemen- tissimus ita nihil hostile in ciuitate fieri vo- luit, quin paucos, præter eos qui arcem ob- sessuri erant, ciuitatem introire passus, ipse ne eam quidem voluit videre, quoniam nisi confecto bello muris se tenere haud de corum esse existimabat. Interea cum amis- sæ vrbis nuncium Sfortia accepisset, relictis Papiæ quinque Germanorum peditum mil libus: vna cum Morono & magna Medio- lanensium caterua secundo Padi flumine,

Cremonam ire pergit existimans id, quod paulopost contigit. Regem cum exercitu ad oppugnandam Papiam primum venturum, vt eam ciuitatem, & tormenta bellica, quæ omnia ibi Cæsariani habebant, in potestatem redigeret. Quod Antonius Leua, qui in vrbe cum Germanis, & aliquot Hispanis militibus remanserat, ita fore haud dubitans excubias, stationesque militum circum mœnia disponit, molas etiam trusatiles quamplureis, quanta potest celeritate, parari iubet, ne cis transque Ticinum a Gallo obsessus, omnibusque molis, quæ plurimæ in fluuio erant, exclusus panis pœnuria laboraret, deligit quoque nonnullos Papienses, qui triticum, vinum, & reliquum commeatum in vrbe describerent: & quia militibus stipendium vnde daret, non habebat ipsos a ciuibus ali voluit sumptibus, iuxta cuiusque facultates æqualiter distributis. Atq; vt plurimis belli necessitatibus, quibus pecunia opus erat, non deesset, sacro, profa-

noque argento passim collecto monetam excussit, in qua ad posterorum memoriam signatum fuit. CESARIANI PAPIE OBSESSI M. D. XXIIII. Interea Lanoius relicto in vrbe Laude præsidio in Cremonensem agrũ se contulit, statimque Moronum, cuius industriam, & promptitudinẽ in superiore bello cognouerat, ad se per literas euocauit: & cum illo congressus perspexit antea se, & de Duce, & de ipso Morono diuersi consilii nefas iniuria suspicatum esse, auditaque ibi Regis ad oppugnandam Papiam profectione, coacto concilio, exquisitisque ducum sententiis, nonnulli Germanum peditatum minus aptum existimabant ad ferendam obsidionem, nec sine stipendio, quamuis alerentur, credebant militiæ onus laturos, & iccirco duo millia Italorum peditum, qui Alexandriæ subsisterant, ea vrbe tanquam minus opportuna, derelicta, Papiam euocari suadebant. Sed postremo vicit melior sententia. sero .s. pedites

Alexandria venturos, minusque esse conueniens eam ciuitatem deserere, qua iter Genuam, & inde in Hispaniam esset, præsertim cum a Gallo iam cis Ticinum profecto minime timendum foret, vt magnas vireis adduceret ad Alexandriam oppugnandam. Quare eo enixius operam esse dandam ne Papia eo tempore amitteretur, quæ facile in fide contineri posset. Illud etiam multo magis esse aduertendum, si Germani inde educantur vt ex alia natione imponatur præsidium ipsos iustam irascendi causam habituros, quod eis minime duces confidere viderentur, hominesque suspiciosos & iracundos fortasse ciuitatem hosti esse tradituros, & propterea, cum nulla, nisi Germanis vrbis defendendæ spes reliqua esset, decreuerunt exercitum quamprimum instaurandum, augendumque esse, nouo Germano peditatu, ad quem conducendum Lanoius cum pecuniis certos homines miserat. Iniunctum est insuper Ferdinãdo Daua

ualo vt adiuncto secum Morono, cum Hispano peditatu Laudem Pompeiam contineat, tanquam vrbem maxime oportunam ad bellum, & ad instruendum exercitum propter fluuium Abduam vrbis muros alluentem, vltra quem omnia pacata erant: ne si forte Gallus eo diuertisset, non solum Papiæ obsessis succurendi, vbi supplementum ex Germania aduenerit, opportunitas amitteretur, sed tota etiam transabduana ora, & Cremonensis ager in hostis potestatem perueniret. interim rex admotis tormentis Papiæ muros pluribus in locis quassare, mox instructa acie, qua magis mœnia dirupta erant, milites fossas transire, & murum ascendere iubet. Sed Germanis, & aliis qui intus erant, repugnantibus non sine multorũ cæde Gallicus exercitus repellitur. Itaque vim frustra expertus Ticinum fluuium qui in duo scinditur cornua, alteroque tantum ciuitatem alluit, aggeribus in alueo factis tentat diuertere. Sed vbi iam immen-

ſos in opere feciſſet ſumptus, tantæ de cælo deciderunt pluuiæ, vt nimia aquarum vi tota moles corrueret. Quamobrem obſeſſi Cæſariani ab ea parte, qua fluuius præterlabitur, foſſa præalta, & vallo murum, qui tenuis admodum erat, confeſtim reparant ita, vt ſi hoſtis (quod deinde euenit) iterum fluuium diuertiſſet, poſſent nō minus ab ea parte, quā ab aliis aduerſus exercitum Gallicum ſeſe tueri. Verum rex qui totis viribus, totoque animo erat intentus non ſolum Cæſarianos ditione Mediolanēſi, ſed etiam regno Neapolitano expellere, cum Clemēte.vii.Pont. agit per Albertum Carporū principem oratorem ſuum. & Io. Mathæum Gibertum ipſius pont. Datarium, qui ad ſe in caſtra venerat vt ſecum in gratiam redeat obliteratis odiis, quæ Leonis.x.tempore exorta erant, eorumque hortatu Ioannem ſcotum Albaniæ ducem cum decem millibus peditum, & ſexcentis equitibus, ac cum Rētio Cerro, & plurimis ex Vrſina familia, quæ Gallicæ

factioni semper studuit, ad inuadendum re-
gnum Neapolitanum mittit: simulque dat
operam vt magna sulphurei pulueris, & fer-
rearum pilarum summa in tormentorum
vsus ab Alphonso Estensi Ferrariensium
duce mutuo accepta per milites, qui Padum
cum Albaniæ duce transierant, ad se addu-
ceretur, præsertim quia Lanoius, & Daua-
lus cognita Gallorum trans Padum profe-
ctione, relicto in vrbe Laudæ modico præ-
sidio ad impediendum hostium conatum
cum omni exercitus robore Padum transi-
bant. Cum enim Regem huiusmodi rerum
apparatu plurimum egere audiuissent, exi-
stimabant ob id solum Gallicas copias Pa-
dum transisse: nec verisimile putabant Me-
diolanensi imperfecta expeditione Gallos
Neapolitanam (quod variis iam rumoribus
ferebatur) tentaturos. Itaq; cum Monti-
cellum Cæsariani applicuissent oppidum
trans Padum Placentiam versus quinq; mil
libus passuum a Cremona situm, Fidentio-

lam ſeſe poſtero die conferre decreuerant, niſi per leuis armaturæ equites quidam Regis cubicularius, & alter amanuenſis Albaniæ ducis captiui in caſtra fuiſſent adducti, ex quibus cognouere Gallos, qui trans Padum profecti erant, a Rege admonitos fuiſſe vt omni ſtudio conarentur hoſtem a Padi ripa abducere, vt cum procul abeſſet, ipſe poſſet armatis aliquot nauibus (cum breui itinere Papia Cremonam ſecundum fluuii curſum tendatur) pontem occupare, quem Cæſariani paulo ſupra Cremonam inſtruxerant. Atq; ita hoſtibus Pado excluſis totam ipſe nemine repugnante ditionem Mediolanenſem facilius occuparet. Quod haud difficile factu perſpicientes Cæſariani Monticelli ſeſe continent, præſertim quod Regi, & eius copiis ſe minus pares ſperabant cum rebus cæteris, tum pecunia, quæ ſegniter a Cæſare ſubminiſtrabatur, & Romanus Pontifex, & Florentina Reſpublica vt in ſuperioribus belli conſueuerant, non

ſolum non iuuabant, ſed iam aperte faue-
bant Gallo, & nunciis, ac literis Pontifex
hortabatur vt Lanoius relicta ciſalpina Gal-
lia cum exercitu in Neapolitanum regnum
reuerteretur pollicitus Regem mutato con-
ſilio ab expeditione Neapolis temperatu-
rum. Neq; ſolum Pontificiæ, & Floren-
tinæ pecuniæ Lanoio deerant, ſed ab ipſa
etiam Neapoli, & a Duce Mediolani, cui
fere ſola Cremona relinquebatur, ne mi-
nimam quidem partem eius, quæ fuiſſet v-
ſui in tanto bello, percipere poterat ita, vt
neceſſe fore proſpiceret ſtipendii defectu
non modo exercitum augeri non poſſe,
ſed breui diſſolutum iri. Non parum etiam
angebat quod Veneti Cæſari ſuperiore an-
no fœdere coniuncti ex pacto debitas au-
xiliareis copias mittere detrectabant, ne-
que oratores, qui Cæſaris, Franciſcique
Sfortiæ nomine crebo Venetias, & ad
Vrbini ducem propterea mittebantur, quic
quam proficiebant. Id ſilicet effecerat timor

potentissimi Regis: aduersus quem pugnando maius in se odium nolebant concitare, & maxime etiam illos mouebat suspicio non ab re concepta: ne, si forte Cæsariani aduersus Gallum victores extitissent, eiecto Sfortia Mediolanense imperium ipsi occuparent: quod valde eos angebat. Verebantur enim ne potentioris vicinitas aliquando ipsorum Reipublicæ officere posset. Quare Carolus Lanoius, eiusq; consiliarii conditionibus opera Pontificis a Rege acceptis, relictis Insubribus cum exercitu in Neapolitanum regnum reuerti optimum esse existimabant. Idq; proculdubio fecissent, nisi Daualus, qui & rei militaris scientia, & magnanimitate primas parteis in exercitu obtinebat, ac etiam HIERONYMVS Moronus summam turpitudinem esse prædicassent additis nuper sex millibus Germanorum peditum, totidemq; paulopost in auxilium venturis, de discessu tum disserere, cum de pugna cogitandum esset:

affirmantes, nisi frustra tempus teratur, exercitum Cæsari addictissimum, & tam longo stipendio ditatum posse aliquot adhuc dies exigua pecunia contineri, modo Germanis nuper adductis non desit vnde sese alere possint: nec pro virili Sfortiam Ducem impræsens (vt antea semper fecit) defuturum: cuius exemplo debere Lanoium non modo Neapoli quam maximam possit, pecuniam cogere: sed priuata etiam vasa aurea, & argentea ipsum, & reliquos duces pro sustinendo bello conferre. Quæ sententia cum vicisset, omnes cis Padum regressi Laudem Pompeiam proficiscuntur: materiamq; omnem tormentariam ad Regem deferri permittunt. Atq; vt contra exercitum hostilem (si Neapolim peteret) non deesset præsidium, Lanoius Honoratum Caietanum vnum e primoribus, qui apud se essent, Neapolim mittit: ac per proceres, & principes regni Neapolitani equites, peditesq; deligi mandat vt vim repel-

lendam. Ipſe interea Daualus qui maiore ſpe bellum moliebatur, animoq; iam conceperat cum ipſo Rege belli fortunam (vbi Germani omnes aduenißent) experiri: ne quid ſibi a tergo relinqueretur, cum omnibus fere copiis pergit ad Caßiani arcem ſupra Abduam recipiendam: quam Galli primis belli diebus occupauerant: admotiſq; tormentis, vbi nullum propugnatores auxilium mitti ſenſerunt, vitam tantum incolumen paciſcentes relictis armis, impedimentiſq; omnibus ex pacto ad ſuos reuertuntur: magnuſq; tum Gallos, qui Mediolani erant, inuaſit timor, ne ad vrbem occupandam Cæſariani pergerent: quod quidem iccirco ſemper dißuaſerat Moronus, ne Hiſpanus miles occaſionem nactus non ante ciuitate (ſi ea potiri contigiſſet) vellet excedere, quam ſtipendium iamdiu debitum acciperet. Quare præſidio arci in deditionem acceptæ impoſito, ad ciuitatem Laudem omnes reuerſi ſunt: ibi que ex hi-

teris Antonii Leuæ cognouerunt Germanos Papiæ obsessos pecuniam efflagitare, minitariq; ciuitatem hosti tradere, nisi stipendium penderetur. Daualus igitur, & Moronus, quibus victoriæ nanciscendæ maior cura inerat, cum neq; presentem haberent pecuniam, neq; fieri posset vt eo tempore, etiam si affuisset, Papiam deportaretur, vafrefacto Germanos quietos reddere statuunt. Duos itaq; homines deligunt fide, & industria præditos: qui cum equis vino onustis conferant sese in castra regia: triaq; millia aureorum in vase vinario occludunt. Quemobrem, vbi Papiæ erant propiora hostis castra, tabernaculum ponunt, tanquam vinum vendituri. Interea literis ignotis caracteribus scriptis Antonius Leua in vrbe de tota re edocetur: qui extemplo ab ea parte, qua signum datum erat, complureis milites ad leue prælium emittit: dumq; acriter in castris ad arma cōclamatur, tabernaculaq; & tentoria tollun-

tur ob hostium timorem, alter ex iis, qui deferendæ in vrbem pecuniæ prouinciam sumpserat, fracto vase vinario, & arrepta pecunia inter tumultum elapsus Papiam ingreditur: & ad Antonium Leuam adductus significat se pecuniam portasse, non vt Germanis omnibus satis fieri posset: sed vt eum (qui foris exercitum gubernabant) satis faciendi studium perspicerent: simulq; intelligerent quanto cum discrimine illud, quicquid erat pecuniæ, attulissent: Dauali que, ac cæterorum ducum nomine obsecrat, ne in tam diuturno bello, quod tanto sumptu sustinetur, amittendæ pecuniæ auctores esse velit. Germanus miles, qui nuncium dicere, ac Daualum vera scribere cognoscebat, seditionem nō modo compressit iam excitatam: sed vsq; ad belli exitum a petendo etiam stipendio abstinuit. Per eosdem etiam dies prefectus Germanorum Papiæ moritur ex acuta febre, vel (vt multi existimauere) incerto veneno, cum haud

mediocris eſſet ſuſpicio illum cum Rege ad prodendam ciuitatem conſentire: & ne tumultus inter milites excitaretur, ſi aut in iudicium vocatus fuiſſet, aut violenter trucidaretur, tutius conſilium nonnulli captum fuiſſe affirmarunt illũ de medio ea via tollere. Interea cum e Germania ſex inſuper peditum millia Laudem Pompeiam aduenirent, & perſæpe ipſum Lanoium Neapolim reuerti volentem Daualus tandem conſilium mutare coegiſſet, Moronuſq; Cremona tantum pecuniæ attuliſſet, quantum ſatis eſſet ad equitatum hybernis mouendũ, & aduerſus hoſtem deducendum, quantum que ad prouidendum ſufficeret vt operarii, tormentorum apparatus, funeis, & ferramenta cum reliquis belli inſtrumentis non deeſſent, ipſe Daualus, cui a Carolo Lanoio cura belli gerendi propter magnam rerum omnium difficultatem relinquebatur, vt miro ardore flagrabat immortalem ſibi gloriam comparandi, ita omuia ad bellum ne-

cessaria Morono strennuam operam eidem præstante præparat: ducesq;, & cohortium centuriones cohortatur ad prosequendum bellum & necessarium, & gloriosum: cumque omneis ferme bene animatos agnouisset, conuocatis Hispanis peditibus, a quibus summopere colebatur, & in quorum promptitudine, & militandi peritia maximam victoriæ reposuerat spem, suggestum ascendens, vt facile ab omnibus audiri posset, in hanc sententiam orationem habuit. Nisi vos hactenus commilitones agnouissem quæcunq; bellorum discrimina gloriæ vestræ, & Cæsarei nominis amplificationi post habuisse, profecto absq; stipendio aduersus hostem educere posse non considerem. Sed cum animaduerto eosdem vos esse, qui proximis annis Gallum Mediolano non modo fortiter expulistis: sed etiam cum magna copiarum multitudine reuersum acie profligastis, & tandem Italia coegistis turpiter abscedere, spei plenus timo-

rem omnem abiicio: certamq; victoriam vestra virtute fretus mihi polliceri posse videor. Quin Regem ipsum, qui nunc adsit, non maiores vireis ad bellum afferre: sed, si victus fuerit, plus prædæ allaturum existimo: atq; illum in Italiam hoc tempore descendisse verisimile est, quia suis iam ter inde pulsis nihil vltra confidat: tantoq; facilius eum vinci posse arbitror, quanto nimio animi ardore vno, eodemq; tempore & Papiam vrbem munitissimã frustra treis menseis oppugnet: & exercitus partem ad tentandum regnum Neapolitanum mittat, qua si copias nostras ad hunc diem semper inuictas contemnat, quia pœnuria rei nummariæ paululum laboremus. Quod quidem vos minime mouere debet, qui tot annos Cæsaris auspiciis militastis, & licet aliquando sera, tamen debita semper stipendia retulistis, quæ neq; hoc tempore amittetis, cum pauloante literis certior redditus sim in Hispaniam ingentem auri summam

mercatoribus Genuensibus numeratam esse, vt paulopost Genuæ in vestrum vsum reddatur. Quod si de amittendo stipendio nonnulli fortasse timent: nihil huiusmodi, nisi hoste victore metuendum est, quoniam vobis victoribus ab omnibus Italiæ, & galliæ locis pecunia minime defutura est: victoriamq; e manibus nostris vix elabi posse arbitror, si in aciem descendere, & paucos dies stipendiorum solutionem expectare volueritis tot hostibus deuictis, tot ciuitatibus, & oppidis expugnatis aliquando ditati. Iam hostis non amplius duorum dierum itinere abest: breui possumus (modo ipsi non detrectaueritis) manum cum eo consere: cui & numero, & fortitudine præstamus. Nec vereor vt Rex obstinato quodam animo nunquam se Papia abscessurum, nisi ea recepta, prædicat: quinetiam viribus inferior, ne obsessis opem ferri patiatur, ad pugnam descensurus sit. Quod, si forte præter multorum opinionem non

præstiterit, tamen æquum est eos, qui Papiæ inclusi sunt, & pro salute reliqui exercitus sese iam tertium mensem obsideri patiuntur, liberare, maxime etiam gloriosum est cogere potentissimum Regem ad relinquēdam iamdiu cœptam obsidionem. Cæterum tantum mihi desiderium cum ipso dimicandi quotidie suggeritur, vt (si sors pugnam obtulerit) sperem illum nullo modo manus nostras euasurum, gloriamque, & nomen Cæsaris, ac vestrum a deo auctum iri, vt, non modo toti Italiæ, & Galliæ formidandnm sit, sed leges etiam imponere debeat. Audita Dauali hortatione cum non solum Duces, sed milites etiam sese alacreis exibuissent ad pugnam, offerrentq; quoties iussisset, contra hostem exire, germanum peditatum etiam admonetur, parte stipendii accepta, quo cibaria in castris emere possent, reliquum expectare ne grauentur, quod vbi antea ab Hispanis promissum fuisse audiuerunt, pariter sese idem

facturos policentur. Reliquum igitur erat id etiam equitibus persuadere, qui iam multo ante stipendium non acceperant, & difficiliores ad id faciendum videbantur. Quare ad diuersa oræ transabduariæ, & Cremonensis ditionis loca, vbi hyberna agebant, Daualus profectus eis persuasit vt parte stipendii accepta & ipsi militare non recusarent. Atque ita rebus cum exercitu constitutis Cæsariani hyeme nondum exacta Melignanum primum profecti sunt, vt Mediolano ad decem millia passuum propinqui experirentur an Galli metu vrbem essent deserturi. Sed postquam cognitum est nulla signa timoris edere, mutato consilio ad expugnandum oppidum Sancti Angeli reuertuntur, quod ferme mediũ est inter Laudem vrbem, & Papiam, neque id abs re. Nã nisi eo expugnato a ciuitate Laudæ, vbi qui commeatum adducebant, frequentes conueniebant quotidie, nulla ferme cibaria ad exercitum de ferri potuissent. Erant autem

in oppido pedites Itali octinginti, cum du centis equitibus sub Pyrrho Gonzaga: & pauloante Rex hostium aduentum timens Iacobum Gabaneum magistrum equitum & Federicum ipsius Pyrrhi fratrem eo miserat, vt perspicerent an oppidum ad versus hostem satis munitum esset, & qua les militum animi viderētur, amboque Regi retulerant omnia diligenter prouisa esse. Sed Daualus dispositis tormentis, vt primum mœnia lustrauit, ad Moronum, qui pedibus ægrotus in vrbe Laudæ substiterat, scripsit se in posterum diem tormentorum vi oppidum quassaturum, oppugnaturum, atque expugnaturū, resque literis cō probauit. Prostratis enim aliquot speculis, e quibus propugnatores tela, & sclopos emittebant, omnes, qui præsidio intus erant, relicta murorum defensione intra arcem se se recipiunt. Tunc Daualus cum paucis militibus fossam (aqua enim licet profunda esset, carabat) ingressus ab Hispano Centu

rione, qui lapidum fragmenta manibus apprehendens pileum rubrum lancea paulum ſupra muri altitudinem eleuari iubet, dein apprehenſum puerũ toto capite ſupra murum extollit, cumque nemo in eum eiacularetur, oppidi defenſores aufugiſſe existimans Hiſpanus ſaltu in murum euadit: Hunc ſtatim enſequutus eſt ipſe Daualus Quambrem admirati milites non ſolum ducis prudentiam: ſed etiam magnanimitatem, per muros introire in oppidum pergunt, donec per ingreſſos recluſa porta aditus omnibus patefactus eſt. Nec maiorem defenſionem qui in arcem confugerant, fecere. Quin ſtatim omnes ſeſe Daualo dediderunt, quos equis tantum armiſque demptis, exceptis eorum ducibus incolumeis cũ veſtimentis abire permiſſit, ea conditione vt trans Abduam ſeſe reciperẽt, nec niſi poſt exactum menſem, contra Cæſaris exercitum rurſus militarent. Quo effectum eſt vt eo die, præter adeptam gloriam, haud

mediocrem etiam beniuolentiam hostium Daualus sibi cōcilliarit. Igitur Rex expugnatione sancti Angeli audita, cum Cæsarianos aduersum se quamprimum profecturos minime dubitaret, ne(quod initio nullo modo facere statuerat) ab obsidione Papiensi recedere cogeretur, omneis copias, præter paucas, quæ trans Ticinum ad continendos in fide populorum animos intra oppida hyemabant, in vnum contrahit &, vt obsessis auxillium ferri prohiberet in valle, quam Vernaula riuus perfluit exercitum collocat ab ea parte, qua Cæsariani venturi erant. Atque vt tutior contra hostem foret, iamdudum Ioannem Medicem cum tribus peditum millibus, & trecentis equitibus conduxerat Sfortiæ infensum q; ab eo, cuius stipendiis hactenus militauerat, Gallo iam acriter bellū gerente nō accersiretur. Multos etiam alios ductores Italici generis sollicitat, & præsertim Guidonem Rangonium Mutinensem magni no

minis virum, & franciſcum eius fratrem, ac precipue Io. Ludouicū Palauicinum, qui, & ſi in Gallum ob ſupplicium Manfredi fratris aliquamdiu male animatus fuiſſet, tamen, vt contra Saluiatorum familiam, & Ioanem Medicem, quorum potentiam ob Pontificis affinitatem formidoloſam habebat. preſidium ſibi pareret, poſtquam pecuniarum inopia a Franciſco Sfortia, & Cæſarianis militum præfecturam habere non potuit, quinquaginta equitum ductorem, & peditum tribunum ſe Regi requirenti obtulit. Euocati etiam a Rege ſunt duo millia peditum Italorum Maſſilia nuper Saonam profecti, vbi ſuperiore æſtate pro eius vrbis defenſione ſub Rentio Cerro militauerant, Sed dum prope flumen Vrbæ in agrum Alexandrinum perueniſſent, Gaſpar Maynus Mediolenenſis, qui initio belli cum mille & ſeptengentis peditibus Alexandriæ tutende prefectus fuerat, cum parua militum manu vrbe egreſſus illos de via

fessos, nihil q; tale cogitanteis offendit, atque animose facto impetu eos, postquã paululum substitissent, fugat, fugienteisque insequitur vsque ad oppidum Castellatium Cũque vna ingressus esset, paucis eorũ cæsis cæteri sese dedidere. At Maynus armis, equisq; hostibus tantum modo demptis omneis incolumeis, præter duos centuriones, dimisit, & non paruam inde tetulit laudem, captis presertim in ea pugna decem & septem vexillis. Per id etiam tempus cum in castris Regiis militarent peditum Chrysonum circiter sex millia, Io. Iacobus Medices Mediolanensis, qui arcis Mussi iuxta Larium lacũ præfecturam gerebat, vafre facto illos a Galli auxillio ita reuocare aggressus est. Clauena Rhetorum oppidum est non longe a lacu summo, vbi arx supra collem erat a domibus, quæ in oppido frequentes sunt haud mediocri interuallo seiuncta, qua, dũ præfectus nihil tale suspicatus forte egressus esset, a Medicis militibus, qui non lõge

ab arce inter quaſdam rupeis collocati erant in inſidiis, comprehenditur, accerſitaque ad portam præfecti vxor timẽs coniugi, quẽ milites ſtrictis gladiis occidere minitabantur, niſi ſtatim arcem traderet, illos intromitti. Atque ita Medices accepto a ſuis peracti facinoris ſigno cũ trecentis peditibus, quos propinquos iam adduxerat; per arcem ingreſſus oppidum in poteſtatem redigit, ac confeſtim tumultu in locis vicinis excitato non ſolum Chryſones, qui domi erant, in armis fuerunt, ſed eos etiam, qui cum Rege apud Papiam militabant, per literas reuocarunt, & cum non profeciſſent litere, bonorum proſcriptionem minati omneis in patriam reuerti quamprimum iuſſere, quod quidem Regi plurimum obfuit. Nam cum hoſtes ad teli iactum propinqui eſſent, diſceſſus ſex millium peditum, præter attenuationem exercitus, cæterorum etiam fregit animos. Iamque vincendi totam ſpem duabus tantum in rebus Rex poſuerat vnam

ſcilicet in hoſtium rei pecuniariæ inopia, quæ tanta erat, vt Germanis peditibus ſingulis ſex diebus dimidium nummi aurei daretur. quo vix panem emere poſſent, & Hiſpani pedites tranſacto tempore, quo abſque ſtipendio in caſtris permanere Daualo polliciti fuerant, iniuſſu ducum paſſim prædam quærentes abirēt, neque in caſtris, niſi magna cum difficultate, reuocarentur, ita vt ad eos continendos neceſſe fuerit tantam tritici & vini ſummam ſingulis eorum cohortibus dare, quantum ſeſe abſque carne, aut alio obſonii genere alere poſſent, quod nequaquam tamen fieri potuiſſet, niſi Moronus euentura multo ante proſpiciens caſtellum caſtris propinquum, in quod magna vini & frugum copia ex proximis villis conuecta fuerat, ne a militibus diriperetur, magna diligentia ſeruari curaſſet. Altera ſupererat ſpes in iis copiis, quas iam delegerat Pallauicinus, cui rex mādauerat vt Cremonam modico Sfortianorum præſidio munitam

occupare conaretur, & quam maxime posſet, commeatum, qui inde ad hoſtium caſtra deferebatur, impediret. Quamobrem ille cõfeſtim cis padum cum peditum duobus millibus, & quadringentis equitibus profectus Caſale maius ingreditur: & quia nulla mœnia cingebant, curribus, vaſis vinariis, cratibus, aggeribuſque, vt commodius poteſt, oppidum firmat: mox equeſtri procella viatores, & colonos villarum deterrere, & populari cœpit. Quapropter Sfortia, qui Cremonæ ſubſtiterat, magnis anxius curis ægre a ciuibus, qui iam multa tributa contulerant, tantum æris exigit, quantum ſatis eſſet ad pedites mille quadringentos continendos, quos cum paucis equitibus ſub Rodulpho Varano Camerinenſi militantibus, & cum leuis armaturæ turma ad corporis ſui cuſtodiã antea delecta, Alexandro Bentiuolo Bononienſi parere iubet, qui vel hoſte numero inferior, quamprimum Caſale maius contendit. Palauicinus igitur, & ſi propediem

Fra̅ciscum Rangonium Mutinensem cum peditum, & equitatum manu venturum ad se non ignoraret, tamen parum sibi a Sfortianis impræsentia timendum ratus, cum copiis ad pugnam egressus equites Bentiuoli primum fugam vertit, sed vbi Sfortiani omnes aduenerunt, resque cominus geri cœpta est, & Bentiuoli, & militum eius fortitudine paulisper, qui cum Palauicino erant, pedem retroferunt, donec ipse enixus suis animos addere in Sfortianos impetu facto equo excussus viuus in hostium venit potestatem. Atque ita fuga vndique exoritur, & Sfortiani hosteis insequuti vna oppidum ingrediu̅tur. Capti permulti ex hostibus fuere, plures tamen diuersa in loca abierant, neque vllo postea in loco sedem firmauerunt. Magnam laudem huius pugnæ successu Bentiuolus retulit, tantumque præsidii rebus Cæsaris, & Sfortianis attulisse visus est, vt bene de toto bello sperare cœptum sit, ipsique Sfortia & Cæsa-

riani duces magna læticia ex tã fœlici euen-
tu affecti sunt. Imprimisque Daualus nihil
cogitabat, nisi quomodo cum rege absque
loci incommodo congredi posset, sperans
quemadmodum & ipse, & reliqui, qui Cæ-
sari fauebant, in leuibus præliis semper supe
periores extiterant, ita etiam, si tota acie de-
certaret, victoriã penes se fore, eiusque erat
studium per diem plureis horas in equo esse
& castra hostium circumquaque lustrare, vt
quo in loco Heluetii, in quo Itali pedites sta
tionem agerẽt, vbi equitatus moraretur, vbi
tormẽta essent hostilia, non minus ipse quã
hostis sciret: fossas etiam agrorum, vias, exi-
tus, ingressusque omneis viarum propin-
quos optime callebat. Noctu vero sæpe ad
arma hostẽ excitabat: & modo a fronte, mo-
do a latere vrgens aliquando integras co-
horteis cecidit. Quo effectum erat vt formi
dabilis cæsarianus exercitus Gallo iam esset,
optimeque consulere videbatur Albertus
Carpensis, qui Roma Pontificis nomine

certos nuncios ad Regem mittebat, vt omnino decertandi occaſionem vitaret, exercitumque ita communiret, vt neceſſitate adductus cogi nõ poſſet ad pugnam. Breui enim fore vt exercitus hoſtilis pecuniæ defectu penitus diſſolueretur. At rex, & ſi vera Carpentem ſuadere cognoſceret, & magno ſuo incommodo pauloante Ioannes Medices idem belli ſcientiſſimus, atque audaciſſimus in velitari pugna ſcloppo iuxta pedis talum vulneratus fuiſſet ita, vt præ effracti oſſis dolore Placentiam naue receſſiſſet, tamen magno ſibi dedecori fore exiſtimans, ſi Papienſem obſidionem ob timorẽ intermitteret, minime eos audiebat, qui inde diſcedere conſulebant. Cæterum Daualus, qui exercitum ſuum eo videbat adductum, vt (niſi celerem reportaret victoriam) paulopoſt diſcedendi neceſſitatem eſſet habiturus, euocatis in caſtra militibus, qui aberant, ac rebus omnibus ad pugnam paratis, ex omnium ducum ſententia media nocte

castra mouit, equitumque duas, peditum autem quatuor acies instruxit, quarum primam ex duobus millibus Germanorum totidemque Hispanis admixtis Italis constituit, secundam ex solo Hispano peditatu, tertiam & quartam ex Germano, cumque rex exercitum omnem inter castra Cæsariana, & Papiam haberet, a fronte, a tergo, & a sinistro latere præaltis fossis, & vallo castra munierat, a dextro autem muro Barci Papiensis se tutum esse credebat, præsertim quoniam intra palatium Mirabellum nuncupatum, vbi antiquitus duces Mediolanenses, cum venationi darent operam habitare solebant, Nonnullas equitum turmas & peditum cohorteis disposuisset. Sed Daualus instructo exercitu per fabros lapidarios, militum etiam auxilio sexaginta muri passus tanto silentio prostrauit, vt strepitus ab hoste nusquam fuerit auditus. Itaque cum Barcum ingressus esset, prima peditum acies, cui Alphonsus Daualus Vasti Ammonis

princeps præerat, Mirabellum, reliquum vero exercitus ad regia castra contendit, quo factum est, vt confestim ad arma in exercitu Gallico conclamaretur. At rex cuius castra superioribus noctibus aliquot in locis ab Hispanis infestata fuerant, suspicatus Cæsarianos Mirabellum proficisci, propterea quod intra Barcum hosteis venisse plerique renunciarēt, suis statim opem ferre decreuit. Iussis igitur militibus arma capere: castrorum relicta munitione Cæsarianis æquo loco pugnandi fecit potestatem, & cum primum agmen Hispanorum obuiam habuisset, a scloppetariis, quibus plurimum ea gens valet, GALLORVM primi multa cæde, & sanguine coguntur retrocedere, donec Heluetii pedites, equitatusque a latere vrgens Hispanos repellunt, sed subsequuti Germani in cuneatam frontem aciem porrigentes Heluetios post magnam illatam cædem profligant. Tum rex magno equitum cataphractorum numero stipa-

tus pugnam ingressus dum suos a fuga compescere enititur, equo grauiter icto effusus a quinque Cæsarianis militibus capitur, statimque Lanoius, qui casu eo aduenerat, corporis proceritatem, & armorum pulchritudinem miratus ipsum iam se, qui esset, palam ferentem in potestatē recipit. Eodem etiam tempore Alphonsus Daualus cum prima acie equites Gallicos, qui Mirabelli substiterant, sternit: & Antonius Leua cum Germano peditatu Papia egressus Gallos a tergo cedebat, donec fuga vndique cœpta nemo amplius e tāto exercitu resistere auderet. Sed omnes quibus primus impetus vitam non ademerat, se dedunt, ita vt præter postremam equitum aciem, cui Carolus dux alarconii regis sororius præerat, & qui statim conserta manu cum tota acie prælio se substraxerat, pauci ex aliis, qui superfuere, Cæsarianorum manus euaserint. Cecidere in ea pugna tum ferro, tum fugientes Ticino submersi ex Gallorum exercitu supra octo hominum millia,

eque primoribus totius Galliæ circiter viginti, inter quos fuerunt Guielmus Gonfierius ammiraldus, Lescunus, & Iacobus Cabaneus magistri equitũ (Galli Marescallos vocant) Ludouicus Tremellius Burgũdiæ præfectus, Galeacius Sanseuerinus ab armis, equisque ipsius regis, magnus Scutifer nuncupatus, & alii quamplures. Rex ipse captus cum reliquis fere exercitus ducibus. Ex Cæsarianis vix septingenti desiderati sunt, nemoque e ducibus, præterquam Fernandus Castriota in acie occisus fuit: tãtumque prædæ totus exercitus, & præcipue Hispani tum e castrorum direptione, tum e captiuis congesserunt, vt præter summã laudem & gloriam sibi comparatam potentissimo rege capto, & deletis eius copiis, ac recuperato Mediolanensi imperio, nulli vnquam in Italia milites ditiores effecti sint.

Galeacii Capellæ de rebus gestis pro restitutione Francisci.II. Mediolanensium ducis Liber quintus.

PROFLIGATO AD TICInum Gallorum exercitu, captoque eorum rege, duo potissimũ impedimẽtum attulerũt, quominus Carolus Lanoius victricia signa inferret in GALLIAM, quæ tanta accepta clade omni prorsus præsidio caruisset. Vnum, quod sine pecunia non poterat nouum bellum parari. Alterum quod nisi explorato Cæsaris animo tam arduam prouinciam aggredi haud æqum ducebat. Accedebat præterea quod Regis captiuitate maximas controuersias, quæ inter duos CHRISTIANORVM potentissimos prin

cipes variis de causis obortæ alias fuerant, sedari tum posse sperabat. Quare cæsarem quamprimum de victoria certiorem facit. Quo autem id celerius fieret, Regem ad scribēdum literas ad matrem hortatus est quibus rogabat vt nuncii in Hispaniam proficiscentes, & inde etiam redituri tuto iter per GALLIAS agere possent, fore enim vt sibi id magnopere proficeret apud Carolum Lanoium, cuius auctoritate & gratia sperabat a Cæsare libertatem adipisci. Quod non solum poscenti vltro concessit mater, sed nuncio etiam properanti alias ipsa dedit literas, quibus Cæsarem obsecrabat, vt humanæ conditionis esset memor, Fieri enim posse, vt mansuetudinis, & clementiæ aliquando gratia referretur. Atque id illi haud difficile fuit exorare. Nam Cæsar, vt in Italia debellatum, & regem captiuum esse intellexit, animum ad pacem extemplo adiecit, neque ob tā insignē victoriā vllum lætitiæ edidit signum,

ſed tantũ ſupplicationibus gratias egit. Diis immortalibus, qui ſibi rerum in Italia componendarum tam facilem viam aperuiſſent, ſimulque Lanoio per literas mandat vt regem ipſum & loquendo, & conſulendo ad idipſum hortaretur. Interea Lanoius accepta a Franciſco Sfoatia Piſleonenſi arce regem cuſtodiendum eo adducit, poſtmodum Papiam reuerſus, cum magnum ſibi onus incumberet tot ſtipendiorum militibus perſoluendorum, magnam exercitus partem in Placentinum, & Parmenſem, ac etiam Regienſem agrum recipit, ea ratione Clementem Pont. & Alphonſorum Ferrarienſium ducem adducturus, vt pecuniã in exercitus vſum erogarent. Venetos etiã hortatur præſtare quod impenſæ amplius in bellum factum erat pro militibus, quos in auxilium mittere nitebantur, cũ ipſe in augẽdo Cæſariano exercitu eam rationẽ habuerit, vt numerum eorum expleret, qui ab eis mitti ex fœdere debuiſſent. Atque tãtus iam erat in

Italia Cæſarianorum metus, vt paucis diebus Clemens Pontifex vigintiquinq; aureorum millia, & Alphonſus Eſtenſis quinquaginta numerarint: Veneti etiam auri ſignati octingenta pondo polliciti ſint, ne hoſtium loco haberentur. Sed dum Lanoius ſpe conſequendæ maioris ſummæ moras necti, immutatam Venetorum offendit voluntatem. Nam niſi renouato fœdere, & fide ab ipſo Cæſare data, Lanoio credere haud ſatis tutum exiſtimabāt. Per eoſdem etiam dies pecuniæ, quæ iamdudum in Hiſpania a Cæſare mercatoribus Genuenſibus numeratæ fuerant, quæſtoribus in Italia redduntur. Quod vero reliqui in ſtipendia exercitus debebatur, id omne Sfortiæ Duci neceſſe fuit perſoluere: vt tot milites, qui non modo oppida, & villas paſſim vaſtabant: ſed intra vrbem populaturi omnia venire minabantur, a ceruicibus populorum deiiceret. Atq; ita in Haſtenſem & Salutianum agrum, ac in Taurinos exo-

nerata huiuſmodi procella Mediolanenſes ingenti periculo liberati videbantur : niſi idem Lanoius, qui ſuperiore bello a Cæſare Mediolanenſis Ducatus diploma Sfortiæ conceſſum penes ſe habere palam dixerat, quo Italos principes certiores redderet ab ipſo Cæſare totius Italiæ regnum non affectari, ipſius iuſſu duodecies centena aureorum millia poſtulaſſet, vt Sfortia iuſtis Ducatus titulis inſigniretur. Neq; propterea ditionem Mediolanenſem a Cæſare vendi aiebat: qui maiorem tam in ea defendenda, quam in adipiſcenda impenſam feciſſet: Cæterum, cum id grauius onus, quam quod ferri poſſet, videretur, haud imprudenter reſponſum fuit Sfortiam propediem legatos ad Cæſarem miſſurum, vt quo ſtatu res Inſubrum eſſent, certior redderetur: neq; vereri quin multa de Lanoii petitione detraheret. Atq; ita in aliud tempus re huiuſmodi dilata, Lanoius Piſleonum ſeceſſit, vbi Franciſcus Galliarum Rex magna cura

in arce custodiebatur: cumq; crebris cum eo colloquiis multa de Cæsaris benignitate quotidie polliceretur, magnam spem Regi iniecit, fore vt si cum Cæsare congredi posset, in libertatem restitueretur. Et propterea Lanoium obsecrabat vt in Hispaniam potius, quam Neapolim, quo sibi proficiscendum esse antea audiuerat, adduceretur. Neq; ad id minus intentus erat Lanoius: quippe qui & magna præmia, & haud minorem gloriam sibi speraret comparare, si ipsius opera inter duos adeo potenteis, eosdemq; infensissimos Reges beneuolentia cōcilliaretur. Quamobrem Regi persuadet vt iter in Hispaniam a Gallis tutum reddat. Proptereaq; Anna, quem Memoransim ab oppido eiusdem nominis vocant, vnus e purpuratis Regiis ad LODOVICAM matrem, cui statim audita Regis captiuitate regni procurationem Galliæ omnis demandauerat, ire pergit, eiusq; iussu deductis e portu Massiliensi sex triremibus

Lanoium cum Rege profectum ad portum Delphini viginti passuum millibus orientem versus a Genua offendit. Cumq; in illum vsq; diem semper dixisset ad regẽ Neapolim adducturum, tunc conuerso ad occidentem itinere cum decem & septem triremibus in Hispaniam ire properat. Accepto nuncio Lanoium cum Rege in Hispaniam ad Cæsarem proficisci, reconciliationem inter eos tractari nemo amplius dubitauit. Quare in animos Italorum principum statim irrepsit opinio Italiæ totius dominatum a Cæsare affectari: Regisq; Galliarum restitutione ingentem quæri pecuniæ summam: atq; ita Cæsari facile fore, qui regnum Neapolitanum possideret, & in Insubribus victorem haberet exercitum, alias Italiæ vrbeis, & loca in potestatem redigere: ab aliis pecuniam extorquere: quæ placerent diripere: militum hospitia arbitratu suo in oppidis, & ciuitatibus distribuere. Quo metu percussi Clemens pontifex & Veneta

Respublica crebris literis, & legationibus hinc inde missis consilium inire cœperunt, qua potissimum via huiusmodi coniunctionem impedirent: nihilq; magis conducere visum est, quam Lodouicam Regis matrem Italiæ viribus in spem filii liberandi inducere. Sed ad id peragendum censebant oportere Galliam Italiæ esse pacatam. Fore enim vt Cæsar rebus suis metueret, si inter se consentienteis tot principes perspiceret: quorum auxilio potius, quam propriis viribus, superiora confecisset bella. Existimabantq; Sfortiam Mediolani ducem, vt ditionem suam onere Cæsarianorum militum liberaret, in eandem sententiam venturum, præsertim cum iamdudum a Cæsare insignia, & iusti Ducatus tituli non nisi durissimis conditionibus, promitterentur. Atq; vt huiusmodi coniunctione facilior Italiæ foret defensio, per Hieronimum Moronum tentant Ferdinendum Daualum a Cæsaris obsequio diuertere: magnaq; propterea

pollicentur præmia. Primum ſcilicet totius Italicæ militiæ ducatum, Neapolitaniq; regni ſceptrum: quod, non modo communi principum ſumptu adipiſci: ſed etiam tutari (ſi opus fuerit) pollicentur. Quod cum non reſpuere Daualus videretur, modo ſine dedecore, & proditionis ſpecie facere liceret, iuris ciuilis, & pontificii auctoritate demonſtrare conantur Neapolitanum ciuem (quod ius eius ditionis ad Romanam eccleſiam ſpectet) non poſſe ſolum a quocunq; alio abſq; ignominiæ, aut defectionis nota, vt Romanæ eccleſiæ adhæreat, deſciſcere: verum etiam ad parendum pontificiis mandatis obligari: atq; ita cum in ipſorum ſententiam tranſiiſſe illum exiſtimaſſent, Sigiſmundum Alberti Carpenſium principis a ſecretis deligunt: quem in Galliam mittant ad fœdus cum Italis principibus tractandum. Verum, ſeu quod in itinere interceptus eo non peruenerit, ſeu quod Rex in Hiſpaniam traiectus maluerit

pace, quam bello de libertate ſua cum Cæſare agi, Galli non, vt antea, Italici fœderis cupidi videbantur. Quinimo, vt filio captiuo Lodouica mater morem gereret, Margaritam filiam ex morte Caroli Alanconiis Ducis pauloante viduam in Hiſpaniam vna cum legatis mittere non recuſauit. Quod quidem popoſcerat Rex, vt Cæſari gratificaretur: qui iam animo agitabat Heliodorem ſororem ſuam, quam Carolo Borbonio ſuperius pollicitam retulimus, FRANCISCO Regi, ipſius autem Regis ſororem Borbonio in matrimonium tradere: atq; ita illum in Ducatum, quo ob ſequutus ipſius parteis fuerat expulſus, reſtituere. Cum ergo Legati in Hiſpaniam applicuiſſent, inducias primum ſex menſium fecerunt: quibus CAROLO BORBONIO iter tutum ex Italia ad Hiſpaniam pateret. Mox, cum ad conditiones pro Regis reſtitutione allatas deuentum eſſet, Cæſarq; totius Italiæ ditioni, necnon prouoca-

tionibus Belgicæ inferioris, quæ ad Senatum Parisiensem pertinebant, ac imprimis Burgundiæ renunciari a Gallo vellet, legati inter cætera mandatum habere significant, ne quid vllis conditionibus transalpini regni imminui paterentur. Cumq; aliter Cæsaris animus ad pacem haud inclinaretur, vna cum Regis sorore, quæ Caroli Borbonii nuptias confestim aspernata fuerat, in Galliam re infecta rediere. Quamobrem Rex, qui ex Hispania abeundi non paruam spem in ea legatione posuerat, animo consternatus in aduersam valetudinem incidit: & nisi Cæsar ægrotum visitasset, bonoq; iussisset esse animo, in magno versabatur vitæ discrimine. Sed Cæsaris comitas, renouataq; ex illius oratione libertatis spes breui hominem ad pristinam reduxit incolumitatem: idq; maxime vt speraret, præstabant nuncii, qui sæpe ad illum veniebant: clamq; significabant quotidie Cæsarem a suis in Italia moneri, vt pacem Gal-

licam honestis conditionibus non asperna-
retur: neq; sineret Gallos Italis iungi: periculum enim imminere ne dissoluto exercitu, qui rei pecuniariæ inopia diutius contineri non poterat, non modo eius auctoritas in Italia: sed regnum etiam Neapolitanum in discrimen adduceretur. Atq; ita sero coactum iri quomodocumq; pacem a Gallo accipere: quam impræsentia maiore commodo dare posset. Quæ cum veri similitudinem habere viderentur, valdeq; Caroli imperatoris animum mouerent, illud etiam magis mouit, quod Ferdinandus Daualus quæcumq; in Italia aduersus Cæsarem acta essent, per certum nuncium patefecit, nec de se male amplius permisit suspicari. Nam antea & Antonii Leuæ, & Ferdinandi Marini exercitus quæstoris literæ multa a principibus Italiæ haud e re Cæsaris tractari significauerant, nec poterant pleriq; non admirari, quod Daualus, cui totius exercitus demandata erat cura, in tanto negocio

nihil ſcriberet. Incertum autem eſt an ad id impulſus fuerit, ſiue quod Franciſco Sfortia in grauiorem valetudinem, & in ſummum vitæ diſcrimen præter ſpem redacto maluerit ipſe (ſi illi mori contigiſſet) præeſſe Inſubribus, quam cum maiore periculo maiorem dignitatem quærere, ſiue quod eo animo ſimulauerit ſe Cæſari iratum, ſuamq; aduerſus illum operam pedentibus non negauerit, vt aduerſariorum conſilia intelligeret, atq; ita eorum conatus facilius poſſet infringere. Patefacta igitur principum Italorum coniuratione Cæſar ſtatim Dauaſo recripſit, vt quoquomodo ei melius videretur, prouideret ne quid res ſuæ detrimenti acciperent. Itaq; Daualus reuocato ex Taurinis exercitu, vbi per æſtatem ſtatiua habuerat, Mediolanum verſus præter omnium ſpem venit, & cum primum Nouariam applicuit, per literas Hieronimum Moronum ad ſe euocat, qui (vt erat callido ingenio, & in indagandis hominum

consiliis perspicax) nonnullis rumoribus edoctus ei parum fidebat. Sed cum Dauaalus nihil non fuisset pollicitus, vt ad se venire non recusaret, Moronus sperans virum famæ, & honoris cupidissimum nunquam adductum iri, vt contra datam fidem quicquam mali, in se præsertim amicissimum, moliretur, Nouariam venit: multaq; cum illo collocutus, dum discessum parat, Antonio Leua ita iubente a militibus comprehenditur: quo nuncio consternatus Franciscus Sfortia Iacobum Philippum Saccum ad Daualum mittit, vt suam erga Carolum Cæsarem voluntatem, & obseruantiam declararet. Sed quoniam Moronus vel ea potissimum ratione cõiectus erat in carcerem ne hominis ingenium, quod ipsi multoties alias vsui fuerat, impræsentia officeret iisdem artibus, quibus Moronum ad se traxerat, benigne, & comiter allocutus oratorem illum ad hortandum principem pellexit, vt ciuitates, & munitiora loca Cæsaris

nomine sibi custodienda traderet. Fore e-
nim vt cognito eius animo, atq; erga Cæ-
saream maiestatem promptitudine, & fide
sedatis suspicionibus, quæ non temere de
pontifice, & Venetis indies suboriebantur,
protinus restituerentur: gratiorq; Princeps
efficeretur Cæsari. Quæ quidem, & si gra-
uiora essent, quã vt tam facile deberent con
cedi: tamen, vt declararet imperium, quod
a Cæsare acceptum habere semper præ se tu
lerat, paratum ad eius vtilitates reddere, &
ne tantam in se Cæsarianorum vim con-
citaret, cum omnia ab Italiæ principibus
adhuc imparata essent, præter Mediolanen-
sem, Cremonensemq; arceis, quas ad cor-
poris sui tam male ex longa ægrotatione
confecti custodiam reseruauit, reliqua totius
ditionis loca, ac ciuitates Daualo concessit:
confidereq; haud minus innocentia & be-
nignitate Cæsaris, quam Daualli pollicita-
tionibus videbatur: qui se nil præterea in-
nouaturum non semel affirmauerat. Sed

Principem ſtatim feſellit oppinio. Nam Daualus cumprimum munita loca præſidio firmauit. cum valida Germanorum, & Hiſpanorum peditum manu, ac nonnullis equitibus ad vrbem greſſum dirigit, nemineque aduerſante diſtributis intra priuatas domos militibus, extemplo ſibi poſtulat arcem dedi. Res profecto haud æqua, vt iam non modo id agi videretur, quo rebus Cæſareis conſultum eſſet, ſed vt Princeps cauſa indicta non modo Ducatu, ſed etiam libertate ſpoliaretur. Sero itaq; Sfortia agnoſcens ſe nimiam Dauali verbis fidem adhibuiſſe, paſſus eſt ſe potius obſidione cingi quam Daualo, aut Cæſarianis amplius confidere. Interea Carolus Cæſar qui ob ea quæ Mediolani agitabantur, plane cognoſcebat vt magis. & magis a ſe principum Italorum animi quotidie alienarentur, ſatius duxit conditiones a Rege captiuo oblatas non aſpernari, quam anſam reliquere vt Ludouica eius mater Clementi Pont. atq; Italiæ

principibus iungeretur, præsertim cũpostin-fectam cum legatis in Hispania pacem fœdus cum Henrico Angliæ Rege renouatum esset atque ad id incitabat, quod Rex libertatis desiderio Burgundiæ cedere pollicebatur, dicebatque se effecturum vt tota Gallia, postquam in regnum esset profectus, cõsensum pæbere haud abnueret, qua spe ductus Imperator plerisque eius consiliaris, maxime Carolo Lanoio, & Henrico Nausonis comite ita suadentibus, fœdus iis conditionibus cum Rege icit, vt rebus Italiæ omnino, cederet, Senatum Parrhisiensem a Flandriæ prouocationibus abdicaret, Burgundiam restitueret, vtque ipsi ad sumendam imperii coronam in Italiam venturo peditum sex millia, equites cataphractos sexcentos cum totidem sagittariis penso in semestre stipẽdio in auxilium preberet, pro que iis obseruandis, & donec libertate adepta promissa denuo sibi rata fore iuraret filios duos natu maiores daret obsides, vt

que pax firmior, & fœdus arctius iungeretur, Heliodoram eius ſororem viduam in matrimonium acciperet, ex qua ſi filios cõtingeret naſci, Burgundiæ dominatum eis reddere Cæſar pollicebatur, Atque in hunc modum inita pace minus iam rebus Italiæ ſibi timendum exiſtimans, Pontifici haud auſcultabat quotidie pro reſtitutione Franciſci Sfortiæ oranti, neque culpam transferebat in Daualum, quem ille omnium aduerſus Cæſarem auctorũ reum arguebat, cũ patefactis ab eo aduerſariorum conſiliis de fide ipſius dubitare minime æquum videretur. Itaque cum nulla a Cæſare refulgeret ſpes Sfortiæ liberandi, ſtatim Pontifex, & Veneti animum ad Regem Galliarum cõcilliandum adiecerunt, quem eo animo fœdus cum Cæſare exiſtimabant percuſſiſſe, vt cum ad ſuos rediiſſet, cauſam quærere non ſeruandæ pacis, Propterea ad eum in Gallias mittunt gratulatum pro recuperata libertate, & ad ſuos optatiſſimo reditu

mandataque legatis præbent fœderis percu
tiendi, quod poſtmodum initum eſt his con
ditionibus, vt Gallus omni ditione Italiæ
excepta dumtaxat Haſtenſi ciuitate, cedat,
quotannis autem per Franciſcum Sfortiam
ei pendentur quinquaginta aureorum mil-
lia, ipſumque non ſolum Mediolanēſe im-
perium poſſidere patiatur, ſed etiam vna
cum Pontifice, & Venetis teneatur com-
muni ſumptu in paternum imperium reſti-
tuere. Quod vero ad Neapolitanum re-
gnum attineret, eligēdum eſſe Regem qui
ſeptuaginta aureorum millia in ſingulos an
nos Regi perſolueret, huiuſcemodique
tributis eum contentum eſſe debere exer-
citum quoque per Pontificem, & Venetos
parari tanto equitatu, peditatuque tum Ita-
lico, tum ex Heluetiis, vt Cæſarianis eſſet nu
mero ſuperior ſuſtentandóſque ſtipendio-
rum ſumptus, donec penitus exercitus Cæ-
ſarianus Italia pelleretur. Quo percuſſo fœ
dere Pontifex, vt belli gerendi iuſtam ha-

bere cauſam demonſtraret, ad Cæſarem in hæc ferme verba literas dedit. Non opus eſſe arbitramur longo ſermone ad demonſtrandum quo ſtudio, quibuſue curis a noſtri Pontificatus initio tum pacem communem totius Chriſtiani nominis, tum priuatim tuam nobiſcum coniunctionem procurauerimus. Sunt enim omnia acta, cogitataque noſtra tibi æque nota, ac nobis. Illud vero ſilentio præterire non poſſumus, nihil nos vnquam prætermiſiſſe, quod vel ad boni paſtoris erga vniuerſum gregem officium, vel priuatim ad fidelis amici animũ erga te pertineret, cuius tamen voluntatis, atque amoris erga te noſtri eum ſumus exitum conſequuti, vt repulſi a beniuolentia, & coiunctione tua ſemper fuerimus. Quocirca ad ea conſilia, a quibus & natura, & voluntate omni tempore abhorruimus, neceſſario ſumus compulſi, licet ſerius quam & rerum indignitas, & honoris noſtri publicique commodi ratio poſtulabat. Iam enim

patientia nostra ad negligentiam Rerũ pub. conuertebatur, nisi tandem arma caperemus, quæ & iusticiæ, & Italiæ libertati, & nobis ipsius præsidio essent. Et enim (vt causas breuiter attingamus, quibus adacti sumus ita facere) meminisse potes antequã ad Pontificiam dignitatem assumeremur, nos summopere tibi adictos fuisse, & quo rerum tuarum is exitus esset, quam tute optabas, neque laboribus, neque periculis aut impensis nos pepercisse; & postquam ad Põtificatus honorem vocati fuimus, tuique hostes magnas in Italia copias habebant, & si pro dignitate abstinendum nobis ab armis operæprecium fuisset, tamen ne te, tuaque negocia impedita relinqueremus, non solũ Florentinorum auxilia, sed etiam Ro. Ecclesiæ copias in tuis subsidiis, & castris versari permisimus, nec pecunias cessauimus tuis suppeditare, donec depulsum illud periculum fuerit. Quod si idem postea insequẽti bello, quod ad Ticinum confectum est,

non præstitimus, id non voluntati nostræ erga te imminutæ, sed pontificatus dignitati quæ communis in nobis patris personam exposcit, potius attribuendum est præsertim cum tu ipse videre potueris, quæ nobis esset cura rerum tuarum. Nam si societatem hostium tuorum sequi voluissemus, magna nobis præmia non solum proponebantur, sed iam parata erant, & tui tam facilem victoriam nunquam nacti fuissent, ob quam, cum sublata omnis contentio videretur cum tuis ducibus fœdus iniuimus, & quo ali, ac sustineri exercitus tuus posset, plusquam mediocrem auri summam dedimus ea conditione, vt a finibus nostris exercitus abduceretur, restitueretur que pecunia, si tu fœderi cum illis inito non consentires. Quod quanquam minime apud te ratum fuerit, nihilominus neque aurum recuperauimus, & contra fidem datam in Romanæ ecclesiæ locis diutius exercitus tui bona pars versata nullum crudelitatis, nullum auaria-

tiæ, aut immanitatis genus in nostros prætermisit. Quamobrem cum ita a te, & a tuis accepti essemus, vt nulla meritorum nostrorum ratio haberetur, nemini mirum esse debet, si quæ in tui detrimentum a Ferdinando Piscario occulta consilia haberi cœperant, cum ad nos delecta essent, non penitus aspernati sumus. Cæterum cum tui Mediolanense imperium occupassent, circumuallareque perrexissent Franciscũ Sfortiam a te toties declaratum Mediolani Ducem, tantam indignitatem (vt verum fateamur) ægre quidem tulimus, & cũctis prope Christianis principibus auxillium conferentibus, pro communi Italiæ periculo non neglex imus arma capere, ita tamem vt legatum tuum, qui pro componendis (vti aiebat) rebus venerat ad nos, interea audiremus, & relapsi in pristinam conciliandæ amicitiæ spem & perpetuitatem, & beneuolentiæ nostræ fructum tibi polliceremur, modo per te mediolanensium Ducis (etiam

ſi quo pacto erraſſet) clementia impartiretur, ſine qua res Italiæ eo tempore ſecuritatem habere non poterant. Sed tu plus iniquis tuorum, quam par erat, conſiliis, fidei adhærens pro clemẽtia iuſtitiæ rigorem obtuliſti, quæ tamen neſcio quo modo iuſticia appellari poſſit, cum iudicium atque ſententiam pœna anteceſſerit, & Princeps tui hactenus ſemper obſeruantiſſimus in dicta cauſa iam ſeptimum menſem acerrimam tuorum obſidionem patiatur, quibus tot, & tantis cauſis de te diffidere, & quodammodo deſperare coacti ſumus: noſtramque amiciciam, quam tu toties repudiaſti, multis, & magnis principibus adiũgere, quorum optimum in Chriſtianam Remp. animum ſi eſſemus aſpernati, non paſtoris & communis patris laudem, ſed ſuperbi, & inſolentis nomen acquiſiuiſſemus. Habes rationem actorum, & conſiliorum noſtrorum, quæ iccirco a nobis ſummatim explicata eſt, vt non ſolũ coram deo (is enim inſpector eſt cordis, ſed

etiam coram hominibus teſtatam optimam volũtatem noſtram relinquamus. Dum hæc fierent, Franciſcus Sfortia in arce Mediolani incluſus diutius obſidionem tolerare nõ poterat. Quamobrem Antonius Leua, Alphonſuſque Daualus, qui mortuo Ferdinando Daualo rerum Mediolanenſium adminiſtrationem ſuſceperant, quæcũque onera vel intolerabilia vrbi imponere in animum inducunt, potius quam principi obſeſſo opem ferri patiantur, imprimiſque ciues, qui iurare in verba Cæſaris penitus recuſabant, niſi ſibi cautum eſſet Cæſareum dominatũ haud iniquum fore, modo æqua pollicẽdo, modo metu ne deteriora contingerent, iuſiurandum facere compellũt. Poſtremo, cum diuturna ſtipendii inopia, imminentiſque belli metu opus eſſet pecunia, a plurimis, qui mercatura aut opificio diuitias comparauerant non paruam efflagitant auri ſummam, pignoribuſque ablatis & carcere detrectanteis ad erogandum pecuniam cogunt. Qua-

re Senatus, populusque Mediolanensis conuentu inter sese habito omnes vno ore coram legatis Cæsaris quæruntur non modo villas, oppidaque diuturno militum sumptu quotidie exhauriri, agrosque colonis passim discedentibus incultos remanere, sed etiam in vrbem ipsam, & ciueis manus iniici, priuatasque pecunias contra toties promissam fidem extorqueri, a quibus cũ temperari posthac efflagitarent, omniaque sese facturos Cæsariani pollicerentur, hoc animo Mediolanenses discessere, vt si cuipiam postmodum pro eroganda pecunia vis inferretur, vicinorum implorata ope arceretur iniuria, & vt huiusmodi decreto Deus Optimus faueret, supplicationes a summo Virginis matris templo ad diui Ambrosii tutelaris ædem triduum decernunt. Sed nihilominus Cæsariani, quibus cordi magis erat habere pecuniam, quã pollicita obseruare, missis satellibus in priuatam fabri-cuiuspiam domum, cui nudiustertius au-

reos quingentos numerare imperatum fuerat, totam vrbem tumultu concitarunt. Dominus enim domus, cum sibi per vim auferrentur pignora, correptis repente armis, auxilioque vicinorum implorato: abire coegit satellites, qui cum paulopost Antonii Leuæ iussu, ad quem factum retulerant, aliis adiunctis rediissent, portasque domus occlusas perfringere conarentur, a vicinis pariter omnibus ad arma conclamatum est. Itaque paulopost tumultus totam vrbem peruadit, neque quicquam tamen vltra eo die tentatum est, quam vt vis arceretur. Perterritus subito tumultu Antonius Leua e curia per minus frequentem vrbis partem ad loca arci proximiora, vbi tria millia Germanorum peditum ad arcis obsidionem collocata erant, se contulit, collectaque peditum manu, & Gaspare Mayno non paruæ auctoritatis inter ciueis comitatus, qua populi armati turba densior erat, ire pergit: hortaturque vt depositis armis digrediantur: neque huiusmodi

tumultibus minime profuturis omnia miſceant. Idem etiam alia ex parte faciebat Daualus, qui eo æquiore animo audiebatur, quo minus populo erat inuiſus. Itaque, cum diei ferme dimidium totam vrbem perequitaſſent, ea conditione populus ab armis diſceſſit, vt Cæſar, eiuſque legati vectigalibus contenti, priuatæ parcerent pecuniæ, neque vllum præterea militem, quam quos ab initio ad arcis obſidionem poſuerant, in vrbem adducerent. Sed cum poſtero die nõnullos ex Hiſpanis ducibus aduentãteis vidiſſent, crebriſque nunciis admonerentur integras cohorteis peditum, equeſtreiſque turmas properare ad vrbem, præmiſſis aliquot ad Alphonſum Daualum, & Leuam patritiis, qui reſumendorum armorum cauſam in ipſos impingerent, magno adeo tumultu, totam vrbem concitarunt, vt de linquẽda vrbe Cæſariani deliberauerint. Cæterum cum magnum populi numerum ad curiam diripiendam, vbi rerũ criminalium præfectus cum

ditum manu diuersabatur, accurrisse cognouissent, reuocatis animis vias trabibus tabulisque, quo melius fieri poterat, obuallare pergunt, & ab arcis custodia ad populum se conuertunt. Quo factum est vt in ipsa arce obsessi erumpendi occasionem diu tentatā nacti sint. Nam princeps multorum pollicitationibus fretus, qui magna sese facturos iactauerant, emissa militum manu statim munitiones hostium occupat. Sed vbi qui opē, aut commeatum ferat, conspicit nemine, abiecta auxilii spe iam clamorem, & & strepitum iu vrbe paulatim sedari audiēs suos intra arcem recipit. Interea multi pugnæ insueti, multi etiam ob direptam curiā præda onusti abire, & signa pro libito deserere adeo, vt quibus tutandæ patriæ maior cura erat, animus deficeret, nec spernendæ a Cæsarianis oblitæ conditiones videbantur qui præter Germanos ad obsidionem arcis iampridem positos, cæteros milites nō modo ex vrbe, sed ex agro Mediolanensium

amouere promittebant. Itaque cum a solis occasu ad ortum incerto euentu pugnatum esset, vtrinque ab armis discessum est, aliquotque postea diebus quieta vrbs videbatur, licet plerique id Cæsarianos potius, quia e re sua esset, eo tēpore ab armis cessasse, quā ex animo promisisse existimarēt, præsertim cum multi ex militibus non modo sese in Mediolanenseis male animatos palam iactarent, sed breui assererent vindictam sumpturos. Neque secus erat putandum, cum a pontifice, a Venetis, ab Heluecijs, a Gallia imminente bello necesse Cæsarianis esset nihil intentatum relinquere, quo tot hostium impetū sustinerent. Principiū igitur a nonnullorum ciuium relegatione factum est, qui maiorē antea gratiā Cæsarianorum promeruerāt, cū in superioribus bellis ad arma toties aduersus Gallos sumēda alacreis sese exhibuissent. Hos enim cæsariani ob Sfortiani nominis studiū habebant cæteris suspectiores, & tumultus pauloante in vrbe conci-

tati culpam in illos transferebant. Quod vbi populo renunciatum est, indignatus occasionem quæri, qua ducibus suis (si facto denuo opus esse contingeret) priuaretur, ad amouendam eorum suspicionem vades dare promittit. Sed dum nonnulli ex iis, qui pro vadibus nomina profitebantur, minus probarentur a Cæsarianis, populusque nolle quenquam e ciuibus relegari etiam atque etiam contenderet, & in ciuitate non deessent seditiosi qui omnia cuperent tumultu misceri, primo de legatis, & Cæsarianorum ducibus palam obloqui, mox arreptis armis (si quempiam militum, maxime ex Hispanica natione, nacti essent) trucidare, spoliatumque necare: & quamuis id primatibus, & iis præcipue, quibus ciuitatis salus erat carior, displiceret, ac cẽturiones cum aliquos armatis per vrbis portas dispositi essent ad propulsandas populi aduersus Cæsarianos iniurias, tamen tantus facinorosos furor inuaserat, totque milites præsertim

Hiſpani, qui propius vrbem ducum ſuorum iuſſu ſe contulerant, in horas nihil tale metuentes adueniebant, vt ipſi centuriones ad huiuſmodi amentiam compeſcendam non ſufficerent. Hanc occaſionem nacti Antonius Leua & Alphonſus Dauālus tum vt militibus prædæ auidis moram gererent, tum etiam vt parere docerent Mediolanenſem populum, denunciarunt protinus ſeſe nulla amplius promiſſorum fide erga ciuitatem teneri. Atque iccirco ex parte, qua ſtationem ſuorum poſuerant, vallo, & tormentis per noctem munita, collecto militum agmine improuiſo alia ex parte egreſſi primũ occiſo quodã ex infima plebe, qui caput honoris cauſa detegere (vt moris eſt) corã apſis aſpernabatur, mox tribus aliis, quos in via obuios habuerant, trucidatis initium pugnæ præbuerũt, igneque ex turri accenſo ſignũ cæteris accedendi ad vrbem dedere. Commouit vniuerſos ciueis tam inopinata cædes, quæ ipſis Alphonſo Daualo, & Leua nõ

modo præſentibus, verumetiam iubentibus hoſtiliter erat ædita, nec quiſquam tam pacato animo in ciuitate fuit, qui non vel cum omnium fortunarum, & vitæ periculo arma capeſcenda cenſeret. Sed nullus eo tempore Cæſarianos timor inuadebat, quippe qui ſupra mille armatos, præter eos, qui arcem antea obſidebant, pauloante clam introduxerant, occupauerantque plæraque loca vrbis eminentiora, vnde a Scloppetariis crebris ictibus Mediolanēſes interficiebātur. Quare multi e ciuibus abiecta omni victoriæ ſpe, præmiſſo tubicine deligunt oratores, qui benigna oratione Cæſarianorum ducum iram lenire ſtudeant. Sed cum in eo duces perſiſterent vt ſuſpecti emitterentur, a populo in contione acclamatum eſt minime æquum eſſe, cum totus exercitus hoſtiliter ad vrbem appropinquaret, vt inde exirēt, qui præſidio forent ciuitati. Atque ita redintegrata pugna miſerabilis erat tam inclitæ vrbis caſus. Germani enim in propinquas domos ignem

iniecerant, ne Mediolanenses e tectis, & speculis suos interficere possent, ipsique e turriculis, & fenestris, quas militibus munierant, passim prosternebant ciueis, nec quisquam in eo prælio viuus capiebatur, sed vbique vulnera, cædes incendia apparebant. Redacta in tanto discrimine ciuitate, cum Leua, & Alphonsus Daualus perspicerent (si reliquæ Hispanorum peditum cohortes in ipso pugnandi ardore intromitterentur) non solum vrbem direptioni obiectum iri, sed eundem cædibus fore finem, qui & militum foret satietati, duces nondum ingressos admonent, ne absque ipsorum iussu ciuitatem introeant, audiẽtesque populum de pugna fessum esse, & nõ solũ eos, quos antea exire iusserãt, sed maiorẽ etiã numerũ migrarevelle, ab armis hinc inde cessatũ est, cũ a solis occasu ad nonã diei horã vtrinque armati stetissent, maximoq; ciues videbãtur soluti periculo, nisi paulopost cognouissent diẽ illũ tot malorũ, quæ postea secuta sunt, fuisse initiũ.

Galeacii Ca-

PELLE DE REBVS GESTIS PRO RESTITVTIONE FRANcisci. II Mediolanensium Ducis Liber Sextus.

POSTQVAM EX EIVS diei pugna innotuit quantum Veterani milites incōditæ multitudini præstarēt, mœstitia: & dolor qualis in capta vrbe esse solet, in omnium animo & vultu apparebat. At Cæsariani voticompotes vrbem ingressi obseptas vias recludi, sibique a ciuibus nō militarem victum, sed opipare, ac perquam eleganter parari imperant: designatisque per totam vrbem hospitiis militum arbitrio coguntur ciues, præter epulas, etiam vesteis, & indumenta præbere, quibus sumptibus, & interdum etiam contumeliis, & verberibus vexati

multi quotidie vel relicta supellectile, vxore, & liberis tot impendentium periculorum metu abibant, neque bonorum publicatione, aut ædium ruina, quas milites a fundamentis in odium fugientium demoliebantur, retineri poterant. Interea Pontifex & Veneta respublica vndique coactis militibus duces suos in insubres maturare imperabant, vt iuxta fœdus cum Francorum Rege pauloante initum, Cæsarianum bellum aggrederentur, Franciscoque Sfortiæ iamdudum obsesso opem ferrent. Quod cũ Alphonsus Daualus, Antoniusque Leua prospicerent, neque esset dubium quin Veneti Laudem ciuitatem essent tentaturi, vt ibi sedem ad omnia belli exequenda negocia constituerent, propterea treis Hispanorum peditum cohorteis præsidio vrbis collocauerant, qui cum Mediolanum a suis direptum iri existimarent, nullo iussu retineri potuerunt, quin statim ad vrbem aduolarent relicto in ciuitate Laudæ sub Fabricio

Maramaldo Italorum peditum ſeptingentorum præſidio. Cæterum ii Duce ſuo ita permittente in ciueis nullum prætermittebant inſolentiæ genus:adeo vt plerique de fuga potius abiecta rei familiaris cura cogitarent, quam diutius in huiuſmodi ſeruitute viuere, niſi Lodouicus Viſtarinus patritius, qui cum Cæſarianis militabat, adiecto ad liberandam patriam animo, clam pactis cum Franciſco Vrbini duce, ac Petro Piſaurio legato Veneto conditionibus, iuuenes aliquot delegiſſet: quorum operam in tradanda Venetis vrbe ſtrennua ſperabat fore. Itaq; admonito Vrbinate vt quam ſecretius fieri poſſet, noctu cum parte copiarum ad vrbem appropinquaret, ipſe in aliquot vicinis domibus ſuis diſpoſitis, aſſumptiſq; tantum ſecum duobus comitibus ad turriculam quandam, vbi ſex tandum pedites excubias agebant, pergit animaduerſurus in eos, niſi vigilanteis offendiſſet, ſubſequutiſq; paulopoſt iis, qui facinus aggredi pa-

rabant, tanta celeritate omneis comprehensos necauit, vt strepitus nusquam sit exauditus. Patrata huiusmodi cæde Vistarinus per vallum demissus ad vrgendum Venetorum aduentum properat antequam Maramaldus, aut alius quispiam facinus resciret: adeoq; fauit fortuna, vt Veneti prius traiecto Abdua fossas, & munitiones vrbis transirent, quam hosteis aduenisse quisquam intelligeret. Cæterum re tandem cognita Maramaldus collectis suis omnibus in arcem se recipit: quam deserere turpe existimabat, nisi prius ab Alphonso Daualo, & Leua admoneretur quid sibi in tanto rerum discrimine agendum esset. Sed cum magni momenti Cæsarianis huiusce vrbis admissio videretur, extemplo Hispani omnes Mediolani in armis fuerunt: & ad tria millia peditum ciuitate egressi cum ALPHONSO DAVALO, & IOANNE Vrbina tribuno ante horam diei quintam per arcem vrbem ingressi ad-

iunctis Maramaldi peditibus vſq; ad forum perueniunt. Iam Franciſcus Vrbinatum Dux cum magna exercitus Veneti parte introierat: vicoſq; omneis, ac domos plurimas, quæ ad eam portam, qua ipſe intrauerat, reſpiciebant, præſidio munierat ea de cauſa, vt ſi maior ingruiſſet hoſtium vis, iter ſibi liberum ad diſceſſum pateret. Quare haud ſegniter ab Hiſpanis, qui vrbem recuperare conabantur, dimicatum eſt: & non ſemel tentatum, ſi qua poſſent Venetos præſidio deiicere. Sed cum illi acriter repugnarent, & cominus gladiis, atq; haſtis, eminus etiam ſcloppis certaretur, Hiſpani, qui potius Laudem vrbem amittere, quam Mediolanum in diſcrimen adducere volebant, & ad protrahendum ibidem bellum nihil parauerunt, reductis ſecum peditibus Italis, qui cum Viſtarino haud conſenſerant, relicta etiam arce Mediolanum reuertuntur: ſtatimq; Germanos mille & quingentos Papiam ire iubent, ne ea quoq;

ciuitate amissa omnis abeundi via (si quid durius incideret) præcluderetur. Equites etiam tam grauis, quam leuis armaturæ Mediolanum reducunt, vel vt tutiores contra hosteis essent, vel vt maiore sumptu Mediolanenseis grauarent: quibus adeo erant infensi, vt nonnunquam ciueis, & matronas, ac etiam pueros domi vinctos asseruarent, tanquam sumptuum obsides: reliquamque familiam mancipiorum loco haberent: videreq; erat tabernas passim occlusas, Deorum templa nullis ornamentis referta, quæ cum omni lautiore supellectile, & mercimoniis passim in caueis, & terræ visceribus abscondebantur: quanquam id frustra a multis fiebat. Nam & seruos, & ancillas, in quibus maior erat suspicio, milites cogebant vbi ciuium bona absconderentur, manifestare: & ipsi tanquam canes sagaces armorum, quæ ad se iusserant conferri, perquirendorum prætextum habebant, vt omneis domus latebras rimarentur: & si quid

piam, quod placeret, aderat (nam quisq; fortunatum hospitis sui arbitrium sibi vendicauerat) protinus auferebatur: ipsiq; Antonius Leua, & Daualus, ac Carolus etiam Borbonius, qui nuper ex Hispania a Cæsare Insubribus præfectus redierat, adeo milites debacchari permittebant, vt vniuersi ciues suppliciter peterent relictis facultatibus abire quo vellent, sibi licere, vt saltem a militum iniuria corpora libera essent. At Borbonius meliora illos sperare hortatus deumq; optimum testem inuocans primis tormentorum hostilium ictibus caput suum deuouebat, nisi numerato aureorum triginta millium tributo, quibus menstruum stipendium militibus dare posset, extemplo tam graui onere liberaret vrbem. Quod mortis genus creditum est illi postea Romæ ob periurium contigisse: frustra enim intra paucos dies a Mediolanensibus pecunia exacta est: & nihilominus Hispanis in vexandis ciuibus adeo perseuerauerunt, vt

reperti sint qui tot erumnarum tædio sibimet laqueo mortem consciuerint: quiq; e sublimi nonnunquam præcipites sese dederint. Verum apud plerosq; plus quam Borbonii pollicita, spes Laudensis victoriæ poterat. Nam cum ciuitatem illam tam segniter a Cæsarianis in hostium potestatem relictam fuisse audiuissent, fieri posse non putabant, vt quinq; millia Hispanorum cum tribus Germanorum peditum millibus paucoq; equitatu, præsertim deficiente stipendio, & nulla annonæ aceruata quantitate tam vastum vrbis spacium diutius tueri possent aduersus omnes ferme Italiæ vireis. Atq; id prima belli præ se tulerunt initia. Nam cum primum Hispani Laude cessêrunt, Pontificii, qui ad numerum octo millium peditum cum valido equitatu in agrum Placentinum pauloante peruenerant, confecto ratibus ponte Padum transiere: & Venetis adiuncti MEDIOLANO appropinquabant: miserāt etiam antea Octa-

uianum Sfortiam episcopum Aretinum ad Heluetios: qui Francisci Galliarum regis fauore quatuordecim peditum millia conscripserat: & per Rethos, & Bergomates descendens liberum iter ad exercitum Italicum habebat. Sed cum serius, quam tempus expostulabat, proficiscerentur, Sfortiani in arce Mediolanensi obsessi ad id inopiæ redigebantur, vt præter panem, qui ex farina furfuribus admixta conficiebatur, quo pluribus impartiri posset, nihil haberent. Quare delectu inter eos facto circiter ducentos homines tertia noctis vigilia ex arce emittunt: qui per hostium munitiones egressi, qua negligentius excubias fieri antea animaduerterant, per vim arrepta via Melignanum peruenere: ibiq; reperto Francisco Guicciardino Pontificis legato vna cum Veneti exercitus imperatore, ac plerisq; aliis ducibus, obsessorum inopiam significant: asseruntq; (si diutius auxilium ferri protrahatur) arcis deditionem

breui sequuturam: vel (quod peius futurum esset) omneis in hostium potestatem venturos. Quamobrem Itali duces iussis Sfortianis bono animo esse, magis vt hostium animos tentarent, quam vt sexdecim peditum millibus nuper collectis sperarent Cæsarianos veteranos milites Mediolano expellere, ad portam, quæ Romana dicitur, gressum dirigunt. Cumq; Ioannes Medices, qui primam aciem ducebat, tormentis turrim quandam obruere aggrederetur, vt patefacto per eam aditu facilior esset irrumpendi via, ad id loci omne Cæsarianorum robur protinus accurrit: & non tantùm ciuitatem tueri: sed etiam egredi audent, & manum cum hoste conserere. Postquam autem leuibus aliquot præliis hinc inde vsq; ad horam diei nonam pugnatum esset, Itali qui intra paucos dies Heluetios venturos haud ignorabant, quibus adiunctis minime dubium erat quin seperiores euaderent, reductis machinis, quæ vsq; ad

hostium munimenta actæ erant, Melignanum regressi sunt non sine magno Cæsarianorũ fauore: qui cedente hoste nihil sibi vlterius ab eo timendum existimabant. At Mediolanenseis ingens oppresserat mœror, cum audirent exercitum Italicum, in quibus pristinæ libertatis pauloante effulserat spes, retrocessisse, neq; in hominum animo cadere poterat id hostium metu, sed potius haud sincera erga Ducem Sfortiam voluntate factum fuisse credebant. Hoc successu elati Cæsariani cum omnes prius intra vrbis interiora mœnia hospitia delegissent, aggeres circa suburbia alias constructos reficere properant: & quotquot tam e populo, quam e patriciis nacti erant, ligonibus, & batillis in euacuandis fossis cogebant insumere operam adeo, vt huiuscê contumeliæ verecundia aliquot dies nemo ex optimatibus in publicum prodiret. Sed variis in locis occlusi aduentantibus Heluetiis meliorem fortunam præsto-

labantur. Non enim verissimile videbatur Franciscum Francorum regem, qui toties omni aduersante Italia res Insubrum solus in discrimen adduxisset: & qui impræsentia Heluetios in Galliam cisalpinam transmittebat, nunc adiunctis Italicis viribus imparem tam paruo hostium exercitui fore. Quare Sfortiani redintegrata spe, licet vix paucissimorum dierum cibus, & is quidem exiguus, ac pessimus superesset: tamen de deditone nullum faciebant verbum haud dubium auxilium expectantes. Sed dum tardius exercitus Italicus Melignano discedens cum iumentis compluribus, & vehiculis commeatu onustis progreditur, & superiorem viam, qua ad arcem itur, duobus passuum millibus ab vrbe capessit vt venienteis Heluetios sibi adiungat, sine quibus in pugnæ discrimen iterum nolebat se conferre, Sfortiani obsessi iam non famem: sed mortem ipsam in faucibus habentes extrema necessitate adducti Iacobum Phi-

lippum Saccum ad Carolum Borbonium, & cæteros Cæsarianos duces emittunt, qui postquam multa de eorum aduersus Sfortiam odio conquestus fuisset, quod innocentissimum principem, & Cæsarei nominis ac amplitudinis semper studiosissimum æmulorum calumniis circumuentum tandiu obsessum tenerent, tandem pollicetur arcem reddere, si non iniquæ interea conditiones fiant, donec Cæsar re intellecta iusticiæ melius possit consulere: quod quidem haud aspernati sunt Cæsariani: omni enim se prorsus hostium timore liberos existimabant, si arce potirentur: & propterea nihil Sfortiæ non dare promittunt. Illud tantũ difficultatis inerat, quod Borbonius cum Mediolanensi Cremonensem etiam arcem reddi postulabat: contendebatq; id & a duce, qui innocentiæ confideret, minime recusari, & ab se maxime expeti debere, vt rebus Cæsareis, aduersus quas omnis Italia cum Gallis, & Heluetiis armaretur, con-

ſultum eſſet, qua de re cum antea Sfortiani dubitaſſent, Sacco in mandatis dederant, vt ſi aliter fieri non poſſet, pro Principis, & ſuorum ſalute, ac libertate omnia pollicere-tur. Sed dum orator ex vultu, & ſermone hoſtium recuperandæ arcis deſiderium agnoſcit, cautius agens ad ſuos rediturus gradum vertit, tanquam de Cremonenſi arce nihil pacturus. Itaque flexis Cæſarianorum animis conuentum fuit. vt Sfortiæ cum ſuis omnibus ac, tota eorum ſupellectile abire liceret. Comumque ciuitas quam Cæſariani præſidio tenebant, eidem promittitur cum non modicis redditibus, donec a Cæſare ſuper imperio Mediolanenſi, & criminibus, quæ in Principem impingebãtur, iudicatum eſſe traditusque propterea eſt Cæſarianis expoſcentibus Io. Angelus Ritius uir a ſecretis ipſius Sfortiæ, vt ab eo omnium actorum, & conſiliorum, quæ Medio lani agitata fuiſſe ferebantur aduerſus Cæſarem, ratio intelligeretur. Sed eximia fide

& prudentia præditus adeo vtranquæ causam & Ducis, & suam æquam esse ostendit, vt intra paucos dies dimissus non sine adepta ipsius etiam hostis beneuolentia abierit. Firmatis huiusmodi deditionis conditionibus Franciscus Sfortia quamuis Hispanorum promissis non satis fideret, & minime se putaret incolumem, donec in Cæsarianorum potestate esset, tamen dissimulato metu relictis in ciuitate impedimentis, quæ paulopost ipsius discessum magna ex parte ab Hispanis direpta fuerunt (iumentorum enim & vehiculorum vsus non suppetabat) in castra Italica viam capessit. Cæterum magna etiam iniecta est suspicio, cum ipsi honoris gratia Antonius Leua se comitem vsque ad nullum vrbis adiunxisset, verebatur omne mala potius quapiam ex causa, quã ex officio id potissimũ ab eo factũ esset. Quod etiam plerique patritii Mediolanenses, qui obsidionen vna tulerant, veriti arma induti gradum faciebant, vt si princeps compre-

henderetur, ipsis cum militibus (quibus, vt parceretur, mos inductus erat). abire liceret Igitur postquam in castra Italica, præter spẽ incolumes peruenerũt, Sfortia, qui omnẽ tot malorum culpam non Cæsari, sed eius ministris attribuebat, statuit omnio vel inuitis amicis omnibus, qui multa de Cæsaris iniuria aduersus ipsum loquebantur, Comũ se transferre, ibique manere quod ad æmulorum calumniæ innotescerent, nisi Sforcinus, qui cum militum præsidio ad recipiẽdam ciuitatem præmissus fuerat renunciasset Hispanos, qui intus erant, egredi nolle, etiam si Princeps intromitteretur, quoniam conuentum fuisset vt Comum redderetur, neque pactum vt Hispani inde abscederent. Itaque cognito Cæsarianorum animo Franciscus Sfortia in castra rediit, & cũ hactenus contra Cæsarianos nulla in re consensisset, tunc Italicum fœdus cum cæteris principibus iniit, & bellum aduersus illos tã quã communeis hosteis pro virili suscepit.

Per eos dies Sigismundus Malatesta vnus e ducibus, qui pro Cæsarianis Laudæ erat & postquam ciuitas in Venetorum potestatem peruenit. cum Alphonso Daualo regressus Mediolani militabat, tubicinem cum literis ad Vistarinum mittit, quibus illum ad singulare certamen prouocabat eo quod cõtra iusiurandum, & militare decus ciuitatem ipsius fidei creditam hosti tradidisset, polliceturque armorum iudicio, quæ mentiri haud solere Plerique, opiantur, in eo perfidiam demonstrare. At vistarinus neq; se cõtra iusiurandum, neque cõtra militiæ decus fecisse dicebat, qui pro libertate patriæ id facinus aggressus esset, imo sibi plus quã mediocre premium deberi, quod de sæuissimo rũ hostiũ manu ciueis suos vindicasset. Itaq; statuto die cũ armis equestribus equo sublimi vectus, gladioque & claua ferrea cinctus in certamen descendit, pariterque Sigismũdus magna Hispanorum caterua comitatus in castra Italica, vbi pugnæ locus electus

erat, proficifcitur, & paribus armis indutus agilitate corporis, qua plurimum fidebat, Viftarinum primo circuire, & modo a dextra, modo a finiftra, vulnus fi qua poffet inferre, neque tamen, præter equum, quem duobus affecit vulneribus, hoftē lædere potuit. Sed ille, qui corpore proceriore, & viribus plus poterat, poftquam Malateftam tot gyris fatigatum incautius ictum fruftra tuliffe afpexit, enfe aggreffus eum in dextra vulnerat adeo, vt præ dolore gladius e manu excideret, Quare acrius iam vulneratum & fui defendendi impotem infequutus totam duelli aream coegit non femel retrocedentem circuire donec occidente iam fole (cum quatuor horas pugnaffent) Viftarino palma certaminis adiudicata eft non fine manifefto totius belli omine quod abfq; cruenta militū cæde diu protrahi deberet. Interea cum iam inclinante æftate preter vnam Laudem Pompeiam, nullum fuiffet receptū oppidum, & Mediolani oppugnatio vide

retut durior (quoniam Cæsariani non modo fortiter intus vrbem defendebant, sed foris etiam quotidie leuibus præliis pugnabant audacter) dimissis ad obsidionem Heluetiis vna cũ Pontificis copiis, omnique fere equitatu Malatestæ Ballioni Perusino impigro Duci cum octo millibus peditum Cremonæ expugnatio destinatur, vbi mille Germani pedites cum quingentis Hispanis, & equitibus ducentis præsidio positi erant. Verum postquam aliquot dies Malatesta circunsedisset vrbem, & tentato infeliciter per arcem, quam Sfortiani tenebant, ingressu supra mille homines amisisset, ne res amplius frustra tentaretur, Franciscum Vrbinatem Veneti exercius imperatorem cum omnibus Venetorum copiis eo tendere oportuit. Is igitur patefacto vsque ad munitiones aditu, quibus Cæsariani vrbem ab arce secluserant, fortiores milites clam traducebat, qui scutis obtecti vna cum sclopetariis valum ascendebant, atque ita emi-

nus vulnerati plerique concidebant propu gnatores. Tormenta etiam ex arcis turribus crebra emittebantur adeo, vt ex iis qui hostibus obuiam prodirent, pauci redirent incolumes. Tot itaque Cæsariani difficultatibus pressi ciuitatem dedere paciscũtur, nisi intra decem dies auxillium a suis feratur, Conuẽtum etiam est vt Germani trans alpeis in patriam redeant. Hispanis autem nisi Post annum in Mediolanensi ditione militare ne liceat. Interrea Romæ Clemẽs Põt. ob diuturnum in Insubribus bellum difficultate pressus pecuniaria cum Vaspasiano Prosperi filio totius Calumnensis familiæ nomine paciscitur de iniuriis vltro citroque remittendis satius vtrique parti existimans euentum totius belli expectare, quam nouo militum delectu, & sumptibus domi fatigari, huiusmodiq; fœdere dimissis tribus peditũ millibus, qui Romæ iamdudũ stipẽdia meruerant, tutus fuisset, nisi Hugo Hispanus qui superioribus mensibus a Cæsare frustra

missus Romam venerat pro rebus Italiæ componendis, nactus occasionem Pontificis opprimendi Pompeium Cardinalem, & Ascanium Columẽseis impulisset (quia nullam ipsi fidem dedissent) tumultuariis collectis militibus Romam inuadere, fore enim vt Clemens nullo munitus præsidio vel in palatio viuus comprehenderetur, vel saltem a bello aduersus Cæsarem discederet. Itaq; delectu armatorum duorum millium clam facto Romæ prius nunciatum est Cardinalem Columnam cum magnis copiis apud diui Ioannis Lateranensis esse, quam quisquam tale quidpiam suspicaretur. & iccirco cum frustra Pontifex presidium in tempore conaretur parare, hosteis iam appropinquare audiens via occulta cum pleriſque, qui vel in pontificio palatio habitabant, vel officii, aut metus causa eo conuenerãt, intra molem Adriani (que nunc arx sancti Angeli dicitur) se recipit, seroque admonitus non modo carneis, & alia esculenta, sed annonam

& vinum tot hominibus intra poucos dies defuturum, maluit pauxilum de suo iure decedere, quam ad deditionem fame cogi, & propterea omissis oratoribus ab Hispano, qui hæc iactabat fecisse non tam ad pontificem offendendum, quam vt eum in parteis Cæsaris accedere cogeret, conditiones accipit, vt seruatis quatuor mensium cum Cæsare induciis copias quas in agro Mediolanensi habebat, cis padum reduceret, atque datis ob eam causam obsidibus Columnenses eo libentius discessere, quod etsi haud ignorarent atcem non diuturno tempore ad deditionem ob nimiam obsessionem multitudinem potuisse cogi, tamen haud existimabant Pontificem tam vecordem fuisse, vt eo se recepisset, vbi quatuor dies se continere nequiuisset, & ipsi pauci ac sine pecunia, & commeatu depopulati omnem pontificiam supellectilem abire incolumes satius ducebant, quam expectare donec milites deligerentur, atque ita turpiter inde co-

gerentur abſcedere. Dum hæc fierent, Franciſcus Galliarum Rex ex fœdere cum pontifice, & Venetis inito Vaſconum quatuor millia, & quadringentos equites cataphractos, totidemque velites duce Michaele Antonio Salutianorum principe in Italiam deſtinat, qui Italico exercitui adiunctus cõmunibus auſpiciis bellum aduerſus Cæſarianos gerat, & forte per id tempus iter faciens in ora tranſpadana aliquot oppida receperat, cum ei renunciatum eſt ob Pontificis copias, quæ eius iuſſu diſceſſum parabant, & Veneti exercitus abſentiam, cuius magna pars apud Cremonam vrbis deditionem expectabat, Cæſarianos non modo Mediolani non obſidere, ſed populari omnem vndique agrum, & magnos commeatus indies in vrbem comportare. Quare ſpreta tranſpadanæ regionis cura traiectis copiis Hiſpanos cohercere ab agrorum, & villarum in curſionibus pergit, verum hæc ſero prouidebãtur. Nam ceu quod

antea exercitus Italicus parum curauerat castella vrbi propinqua redigere in potestatē, & impositis præsidiis prohibere ne quicquam in vrbem comportaretur, seu quod ea est solis vbertas atque vrbis amplitudo, vt non nisi longo tempore res ad exitum deduci possit. Hispani per æstatem omnia ad tolerandum diu obsidionem (si ita opus fuisset) congesserant, & ciuium sumptu prope incredibili indies lautius epulabantur. Illud etiam Cæsarianis addebat animos, vt non modo pares Italis, sed etiam superiores euaderent, quod Georgius Frondespergus, qui duobus superioribus bellis in Italia pro Cæsare cum magna laude militauerat, a Gaspare filio, qui MEDIOLANI Germanis imperabat, & ab Alphonso Dauallo, Antonioque Leua magnis pollicitationibus accitus propriis pecuniis quatuordecim peditum millia delegerat, pensoque in singulos homines vltra ducum, & centurionum stipendia aureo numo, per

Tridentinos saltus iter in Italiã tentabat arripere, quo nuncio consternati Italorum animi, ne obsidionem penitus intermittere cogerentur, cœnobium ab vrbe duobus passuum millibus munire properant, vbi tria peditum millia cum quingentis equitibus tuto hyemare possent. Moguntiam etiam firmari iubent præsidio, vt pluribus a locis viatores deterrere possent, quo minus ad vrbem commeatus comportaret. Verum hoc rerum apparatu, cum innotuisset Germanos Frondespergo duce cum tormentis, & vallida equitum manu a Ferdinando Pannoniæ Rege tradita alpeis frustra repugnãte VENETORVM præsidio transisse, abiecta huiusce muniminis cura Mediolanensem obsidionem penitus intermittunt, ipsique Vrbinas & Ioannes Medices cum equitibus & expeditione peditatu proficiscuntur aduersus Germanos, qui iam Pischeriam iuxta lacum Benacum appulerant, ac plæraque Venetorũ oppida, &

loca immunita partim annona & cibariis, partim pecunia mulctabant. Quocirca Veneti, vt suorum animos confirmarent, prohiberentque (si qua possent) ne hostibus vlla re auxilium ferretur, quotidie in armis erant: Germanosque iter facientes infestabant adeo, vt leuibus præliis eorum multi quotidie desiderarentur. Verum vbi Germani in Mantuanos iter direxerunt, Vrbinas, & Medices, vt proficiscenteis quiescere haud sinerent, cum valida equitum, & peditum manu a latere, & a tergo hosteis adoriuntur. Ipseque Medices, vtpote audacior, & leuibus magis assuetus præliis antegressus scloppo crus grauiter saucius pugna statim coactus est excedere, & Mantuam delatus non sine magna totius Italiæ iactura intra decimum diem vitam finiuit. Interea Mediolani soluta penitus obsidione, Hispani stipendia multorum mensium efflagitare, palamque mirari, nisi quamprimum pendantur, sese omnia turbaturos, &

vt res militum animos comprobaret, tabernas, & domos diripere, ciueis (quos obuiam habuissent) spoliare, & captiuos facere cœperunt, adeo vt ad huiusmodi tumultum accurrentes ipsi Borbonius, Alphonsus, & Leua, promisso quinque mensium stipendio seditionem vix sedare potuerint, vtque pollicita seruandi facultas suppeteret, non modo per noctem plærosque e ciuibus, & mercatoribus quos ditiores existimabant, comprehenderunt, & carceri inclusos quam maximam pecuniæ potuerunt summam exsoluere coegerũt, sed argentum etiam, & aurum ex ipsis Deorum templis abstulere. Itaque numerata in singulas cohorteis stipendiorum parte Papiam modo hos, modo illos (quamuis id esset difficilimum, atque haud scio an quicquã toto hoc in bello difficilius fuerit) transmittebant. Eo enim animo Cæsariani omnes, & præcipue Hispani Mediolanum venerant, vt nunquam nisi pecunia, & præda onusti inde

abſcederent, Verum vbi id omnino impoſſibile fore cognouerunt, præſertim tanto militum ſumptu pleriſque ad egeſtatem redactis fortunas ciuium ex vrbe diſcedentium multi inuaſerant, multique vt ciues eiicerentur, coloni tantum, & fœminæ retinerentur propriæ vtilitatis cauſa ſuadebant.. Sed ob Germanorum Frondeſpergo duce aduentũ, qui apud Caſalemaius ope Mantuani principis traiecto pado Fidentiolam agri Placentini oppidum ſeſe contulerant, ſententia immutata eſt, cum Mediolanenſis ditio, preſertim diuturno bello vaſtata amiſſa etiam Cremona, & Laude Pompeia tãto militum numero haud ſufficere videretur. Quamobrem alias ſedeis quærere, alibique tantam exonerari procellam decretum eſt. Adiectus eſt igitur animus ad Pontificis vrbeis, in quem tanquam priſtinæ amicitiæ deſertorẽ male animati erant. Placentiaque primum eorum ſenſiſſet impetum, niſi Salutiano &

Venetis persuasum fuisset e re Italiæ fore Clementem, quod & secum fœdere iunctus & Pontifex esset, ab iniuria tutari, Præsertim quoniam polliceretur post transactos quatuor menseis bellum instaurare. Atque ita transmisso in vrbem valido præsidio, mœnibusque vallo, & fossa communitis Borbonio, qui cum Hispano peditatu, & equitibus, adductis machinis eo venerat, tanquã equo ferociter exultanti frenum iniectũ est, adeo vt vim experiri noluerit, Italicum scilicet exercitum veritus, qui non longius quam sex passuum millibus castrametatus, licet pugna abstinere decreuisset, tamen quotidie Cæsarianos leuibus infestabat præliis, equitatuque commeatum hostium prohibebat, quo effectum est, vt Cæsarianis summa pecuniæ inopia laborantibus, cum per villas & oppida ad parandum victum vagari non liceret: nouo consilio fœliciorem fortunam quærere satius visum sit.

Galeacii Capelle de rebus gestis pro restitutione Francisci.II Mediolanensium Ducis Liber septimus.

IAM NIHIL CESARIANI in oppugnanda Placentia proficere sperabant, & necesse erat exercitum, cui stipendium non suppetebat, spe prædæ continere. Quare ex omnium ducum sententia Borbonius aduersus Florentinos, & Pontificem cum tanto exercitu statuit iter dirigere. Antonium autem Leuam cum quatuor Germanorum, totidemque Hispanorum cohortibus Mediolanum remittit, vbi tria Germanorum peditum victum sibi a Mediolanensibus parari imperauerant, & iam decretum erat vt in quatuor vrbis classibus alarentur iuxtà

ciuium censum, vel in singulos sexta pars aurei numi indies numeraretur, vtque onus facilius tolerari posset, viciniarum praefecti non solum diuites, sed etiam eos, qui labore quotidiano vitam agebant, pro virili coegerant ad sumptum faciendum. Caeterum adeo multi ex vrbe abierant, vt iuxta censum mille aureorum vnicuique esset alẽdus vnus militum, neque tamẽ reliquae duae classes immunes erant. Sed Italis peditibus ad numerum circiter duorum millium sub Lodouico Barbiano militantibus, & iis, qui cum Antonio Leua regressi erant, stipendium pendere cogebantur. Igitur Senatus consulto cautum erat, vt omnes qui triennio proximo vrbe abscesserant, quamprimum reuerterentur, & militum onera tam in praesens, quam in futurum sustinerent. Senatus autem, qui a Leua immunitatem hospitiorum impetrauerat, litibus, quae propterea oriebantur, semper intentus nihil magis curabat, quam nullam militibus excitan-

di tumultus occaſionem relinquere, & icciſco præconis voce fugientes ſub capitis pœna euocabantur, eorumque bona nulla abſentiæ excuſatione donabantur militibus. Dum hæc Mediolani agerentur, iam Franciſcus Sfortia e Cremonæ, & Laudæ vectigalibus ac tributis ad tria millia peditum in armis habebat, & non modo duas ciuitateis, oramque tranſabduanam militum ſuorum munierat præſidio, ſed in agrum quoq; Mediolanenſem illos progredi licebat. Forteque eo tempore euenerat, vt Sfortiani repentino impetu Moguntiã occuparent. Quamobrẽ ſi impune id ferret, dedecori ſibi fore Antonius Leua exiſtimãs cũ ſeptẽ armatorũ millibus ad oppidum properat. At Sfortiani, qui omnia imparata, nullamq; auxilii ſpẽ habebãt, propterea quod exercitus Italicus paucis Venetorũ exceptis, qui trãs Abduã ſtatiua habebãt, Borboniũ Italiæ inferiora loca petentẽ ſequebatur, oppidũ diripiẽdũ Cæſarianis relinquũt. Eiectis Mogũtia Sfortianis

vna tãtum melioris fortunæ ſupererat ſpes, quod Borbonium: qui ne oppidum quidem quo ſe reciperet habebat, ſine pecunia, ſine commeatu cum exercitu tam magno aliquo in præceps iturum exiſtimabant, neque in animum cadere poterat vnius Alphonſi Eſtenſis opibus, qui tum ſolus contra priſtinum inſtitutum ob odium in clementem Pontificem, Cæſarianorum partibus fauebat, tantam gentium colluuiem diu poſſe ſuſtentari. Cæterum plæroſque fefellit opinio. Nam poſtquam in Florentinorum ditionem peruenere, atque occupandæ vrbis, cuius opibus tot milites ditari ſperauerant, facultas non dabatur, ſpretis induciis a Carolo Lanoio cum Pontifice nuper pactis Borbonius maximis itineribus Romam contendit, vbi Pontifex dimiſſis magna ex parte militibus ſub Lanoii fide ſe tutum exiſtimabat. Itaque aditu per vim occupato, cum ipſe Borbonius murum aſcendens ſcloppo ictus ſtatim mortuus concidiſſet. Cæſaria-

ni milites non modo hostiliter vrbem diripuerunt: sed ipsum etiam Pontificem, qui in Adriani molem confugerat, ad deditionem coactum captiuum tenuerunt. Neq; dies ille, quo alma vrbs prædæ fuit, quo ipse diuorum reliquiæ altaribus erutæ sunt, quo tot virgines intra castos parietes occlusæ libidinem coactæ fuerunt militum explere, quo non modo in homines: sed ipsa etiam in marmora, & antiquas Romanorum statuas sæuitum est, finem dedit malorum. Nam milites distributis in tota vrbe, per domos pauloante direptas hospitiis, Cardinaleis, Antistites, principum oratores, ciueisq;, & mercatores, ac omnem populum Romanum, quibus pauloante innumerabili pecunia redemptis nihil omnino supererat, ad alendum tantum exercitum coegere: ipsiq; per ludibrium sacerdotalibus vestibus induti vrbem perequitabant: & tanquam ibi eorum perpetuum foret domicilium, quæcunq; ad voluptatem, &

delitias quærebant: neq; exercitum Italicum, qui vicinorum populorum in se studium, & fidem continebat, neq; Francorum Regem timentes: qui alium exercitum parabat duce Lautrecho ad comprimendas in Italia Cæsarianorum vireis, & præsertim ad restituendam Pontifici libertatem: cui expeditioni sumptuum portionem rex Anglicus impartiebatur: & male animatus in Cæsarem cum ob alias caufas, tum ob non restitutam iamdudum mutuo creditam pecuniã, nihil magis cupere videbatur, quam eius potentiam compescere. Sed antequam Gallus alpeis transiret, Veneti auctis copiis, adiunctisq; tribus Sfortianorum peditum milibus aduersus Cæsarianos, qui Mediolani æstiua agebant, proficiscuntur. At Leuane, cum præcipuum Italicis exercitus abesset robur collectos pauloante milites, eosdemq; paucos formidare videretur, cum Germanis peditibus Hispanisq; ferme octingentis, totidemq; Italis, ac nõ magna equi-

tum manu vrbe egressus occurrit hostibus statimq; illos coegit iam castra intra Melignanum collocanteis potius retrocedere, quam cōmittere vt oppidi immuniti causa pugnæ locus esse posset. Per id tempus Io. Iacobus Medices, quem supra arcis Mussi præfectum esse retulimus, aucto nomine, & viribus ob Clauenæ strennuum facinus non modo a Francisco Sfortia, & Venetis maiora stipendia merebatur: sed ipsi etiam Francorum regi dignus visus est, quem cum magna peditum manu in ducatum Mediolanensem præmitteret. Et propterea, dum Heluetios Gallico stipendio apud Larium lacum expectat, cum paucis armatis arcem inter Leucum, & Comum Mongūtium dictam per dolum occupat: quam Alexander Bentiuolus nihil huiusmodi metuens inhabitabat tanquam domum propriam. Quanobrem Antonius Leua statim recuperandæ arci LODOVICVM Barbianum præficit: qui tentata infeliciter oppugnatione, ac

cæſis ferme e ſuis centum, re infecta Moguntiam abiit. Liberato itaq; ſuorum præſidio Medices collectis circiter peditum tribus millibus in agrum Mediolanenſem deſcendit, At Leua, qui Melignani caſtrametabatur, ſiue quod milites cõmeatũ omnem emere cogerentur, & alieno ſumptu viuere aſſueti ſtipendium, quod a Mediolanenſibus pendebatur, donec extra vrbem permanerent, in ſumma annonæ pœnuria non ſufficiebat, ſiue quod vrbi tam propinquo duobus a lateribus hoſte metueret, ſublatis tabernaculis in vrbem rediit. Certiorq; factus Medicem cœpiſſe locum caſtris immunitum (Caratum vocant) quatuordecim paſſuum millibus ab vrbe, ipſe prima vigilia cum omnibus copiis egreſſus ſub ſolis ortũ hoſteis nihil tale opinanteis adoritur. Quare territi noui milites domibus, in quibus diuerſabantur, exeuntes in planitie propinqua ſæpibus circundata aciem inſtruunt: velites cum ſcloppetariis ad leuæ prælium

non omnis hostium copias venisse rati: sed opinione frustrati, cum loco decliui, & clauso tanquam carcere septi essent, absq; sui defendendi facultate pleriq; aut cæsi sunt, aut capti in hostium venerunt potestatem: nonnulli tamen, cum Io. Iacobum ducem arrepto equo fugam quæsisse intelligerent, diuersa in loca, quo timor, & occasio suadebant abiere. Adepta huiusmodi victoria Antonius Leua cum suis incredibili gaudio Mediolanum regressus est: vbi tantummodo armatos ducentos reliquerat minime Venetos timens, qui decem tantũ passuum millibus aberant. Cum iis itaq;, qui belli finem cupiebant, parum spei in Venetis superesset, reliquum erat auxiliũ a Gallis præstolari: qui superatis alpibus duce Lautrecho Hastam applicuerant: expectataq; Heluetiorum legione in vnum cogebãt copias: & forte per id tempus Ludouicus Lodronii comes cũ valida Germanorum manu Boschi (oppidum in agro Alexandrino) pe-

cuniam ad sumptus militum, qui Alexandriæ erant, perferendos exigebat: cum Lautrechus iussis equitibus cum parte Heluetiorum ad oppidum properare, Germanis viam ad suos Alexandriam redeundi præclusit: subsequutoq; postmodum toto exercitu, & admotis machinis aliquot in locis pergit quassare mœnia. Sed intus propugnantium multitudo plureis dies Gallum detinuit: tandem expugnato oppido, hostiliterq; direptis, & incensis domibus oppidani, qui fugam non arripuerant, coacti sunt pecunia libertatem redimere. Germani autem, qui primo impetu mortem euaserant, Gallicum stipendium sequuti Lautrecho abhæsere. Dum hæc agerentur, Andreas Doria Genuensis, Gallicæ classis præfectus solutis e Massiliensi portu decem & septem triremibus oram Lygusticam infestabat: & vsq; ad Genuæ portum progrediens non modo Genuensium impediebat mercimonia: sed etiam nonnullas naueis

onenarias, quæ maximam vim frumenti deuehebant, intercipere conatus intra portum Delphini obsederat ita, vt inde exire non auderēt: eodemq; tempore Cæsar Fulgosus, qui ob aduersam factionem Adurnis Genuæ imperantibus exul Venetis militabat, & pauloante cum auxiliaribus Venetorum copiis ad Lautrechum venerat, Galli iussu terrestri itinere aduersus Genuenseis proficiscitur. Atq; vt ciuitas, quam summa victus pœnuria laborare haud ignorabat, celerius ad deditionem cogeretur, qua sibi iter erat, pecora, atq; armenta abigere: oppida, & villas, quæ ob locorum asperitatem paucæ sunt, depopulari: neq; vllum edulii genus intra vrbem importari sinere. Quibus rebus permoti Genuenses, cum omnem ciuitatis tuendæ spem in illis nauibus positam esse perspicerent, eductis armatis sex triremibus auxilium ferre, si qua possent, tentare, adeoq; Genuensibus fauit fortuna, vt subito ventorum turbine

compulſus hoſtis Saonam ſe recipere coa-ctus ſit: Philippinuſq; Doria Andreæ ex fratre nepos in Genuenſium manus inciderit. Atq; hoc ſecundo rerum ſucceſſu Genuenſes non ſolum aduerſus Fulgoſum intus ſeſe tuentur: ſed etiam exire vrbe audent, & hoſtem pugna laceſſere: quem in fugam verſum cū incautius ſequentes prætergreſſi eſſent, ipſe ad vrbem alio itinere ire perrexit: & Gabrielem Martinengum militum Genuenſium ducem fruſtra ſuos reuocantem comprehendit. Itaq; Genuenſes cum ſuos excluſos viderent, & iamdudum laborarent re frumentaria, Fulgoſum, & milites Venetos, qui cum eo erant, intro admiſerunt. Sed Lautrechus paulopoſt ſequutus præfectum Regio nomine cum præſidio vrbi impoſuit: & recepta paucos poſt dies per deditionem arce, in quam Adurnus cum Cæſarianis ſe receperat, & ciuitatem, & omnem oram Lyguſticam ditione tenuit. Interea exercitus direpto Boſcho

Germanos Alexandriæ inclusos infestare, & ne commeatus amplius introferretur, prohibere, donec Lautrecho reuerso mœnia circunsederi, & oppositis machinis prosterni cœpta sunt: & primo quidem aggressu maxime declinauerunt Cæsarianorum animi ob militũ amissionem, qui Boschum profecti inde redire non potuerant. Verum cum paulopost Albericus Barbianus cum armatis quingentis per colleis Alexandriæ proximos in vrbem intrasset, difficilior oppugnatio reddebatur. Nam strata machinis murorum parte vallum magna celeritate intus reficiebatur: & sine ingenti cæde Galli ingressum per vim tentare non poterant, præsertim antequam Veneti tormenta non pauca cum puluere sulphureo misissent: quibus postea diuersis in locis mœnia adeo quassabantur, vt Baptista Lodronius diutius vrbem tueri posse diffisus deditionem facere coactus sit his conditionibus, vt sibi cum Germanis, atq; impedimentis omni-

bus in patriam, Barbiano autem in Tauri-
nos abire liceret, modo per semestre contra
Galliarum Regem, atq; eius socios arma
non inferret. Recepta itaq; vrbe quingen-
tos ferme e suis Lautrechus delegerat, quos
Alexandriæ præsidio imponeret, nisi Fran-
ciscus Gauatius Sfortiæ legatus implorata
Anglici, & Veneti oratoris fide conquestus
fuisset iam in ipso belli initio fœdus non
seruari, & propterea Lautrechus, cum se id
ob Genuensium vicinitatem, & commo-
dum militum, qui adhuc e Gallia venturi
essent ad restituendam Italiæ libertatem
tentasse diceret, quando ipsis aliter videre-
tur, vt Sfortianum vrbi imponeretur præsi-
dium permisit. Per hos dies Antonius Le-
ua, qui debellatis Medicis copiis Mediola-
num se contulerat, exercitumq; continebat
in suburbiis, neq; ciueis aliare, prætetquam
stipendio militum grauabat, queri pecu-
niam serius a ciuitate subministrari, neq;
ad tantos sumptus sufficere. Quocirca Me-

diolanenſes, qui hæc ad maius imponendum onus tendere non ignorabant, polliceri ſupra vireis ſeſe facturos, quo ſtipendium militibus non deficeret, modo extra priuatas domos continerentur, & parceretur vrbi tandiu ſuperiore anno ab Hiſpano exercitu vexatæ. Sed nihil proficiebant querelæ ciuium, moſq; gerebatur militibus vt epularum, & lucri cauſa aduerſus tam validas hoſtium vireis vrbem & ſeſe tueri vellent. Introducto itaq; exrecitu diſtributi iuxta ciuium cenſum milites fuerunt, qui & ſi numero non multi admodum erant, tamen, quia in vna quaq; cohorte pleriſq; duplex, aut triplex ſtipendium pendebatur, multo plureis pecuniæ diſtributiones ad ſumptus quotidie conferre oportebat, & multis, qui vrbem deſeruerant, multis etiam egeſtate compulſis portiones ſuas non conferentibus, reliqui ad illorum ſumptus cogebantur. Cum autem Antonius Leua, alioqui in rebus etiam duris intrepidus, iam

capta Genua, & Alexandria, ac tanta vi hostium adueniente, tam modico exercitu, præsertim sine pecunia, sine cuiusquam auxilii spe, adeo magnam vrbem tutari posse diffideret, dicitur animo agitasse Papiam se recipere. Cæterũ quia certior factus est eam vrbem commeatu carere sententiam ea fiducia mutasse, quod viro in re militari magni nominis, etiam si hosti cedere oporteret, nũquam honestæ conditiones defuturæ essent. Atq; ita misso Papiam Lodouico barbiano, cum ipse antea quamplurimis edictis ciueis vrbe abscedere prohibuisset, nũc, modo iuxta censum pecuniam duorum mensium numerarent, volenteis abire permisit: diplomataq; obsignabat abeuntibus, vt apud hosteis etiam morari liceret. Id autem plerisq; euitandorum tot imminẽtium periculorum causa haud displicebat: & nisi rei pecuniariæ obstitisset inopia, pauci oblata huiusmodi opportunitate in vrbe remansissent. Dum hæc Mediolani aguntur, Galli

pactis induciis cum Ioanne Ceruilione Hiſpano, qui Caſellas oppidum intranſpadanis munitiſſimum tenebat, ne abeunte iam æſtate nimiam in oppugnatione moram traherent, in agrum Mediolanenſem proficiſcuntur, & cum haud longius, quam octo paſſuum millia ab vrbe caſtra locaſſent, ex eo loco præter omnium ſpem Papiam ire perrexerunt, incertum ſiue id factum ſit, quia Franciſci Sfortiæ reſtitutionem ægre ferrent, ſiue quia occaſionē Papiæ expugnandæ prætermittere noluerint, Remiſſis enim a Barbiano Mediolanū pauloante militibus circiter quadringentis, quo Lautrechus traiecto Ticino profecturus videbatur, Papia erat expugnatu haud difficilis, Sfortianis preſertim, & Venetis adiunctis, qui tantam adduxerant tormentorum, & pulueris ſulphurei copiam, vt quatuor diebus, quibus acriter vrbs oppugnata eſt, magna murorum pars ſolo æquata ſit, neque vllo modo qui intus erant, ad

vallum obducendum sufficerent. Quamobrem Papienses supplices Barbianum obsecrant, si sibi, similitibus nollet parcere, parceret tot matronis, & virginibus, quas irrumpente hoste iam rapi, iam per vim stuprari videre videbantur. Sed cum nihil eo tempore profecissent preces, tandam sero Barbianus admonitus militibus, & ciuibus qui vna propugnationi aderant, iam nimio labore fessis, tubicinem ad Lautrechũ pro dedenda vrbe mittit. Sed, dum Gallus ipse, qui profectus erat in Venetorum castra, perquiritur, milites acie iam structa maximo impetu, quamurorũ ruinæ aditum dabant vrbem ingrediuntur. Quod vbi conspexit Barbianus, reclusa porta confestim inhostium castra vltro pergit, deductusque ad Lautrechum captiuus Genuam mittitur. Interrea Galli ob acceptam superioribus annis appud Papiam cladem vrbi infensi post cædem primo ingressu editam, ac direptas non solum priuatas domos, sed mo-

nachiorum etiam cœnobia, & diuorum tem-
pla, nullum captiuis ciuibus efficiendis mo-
dum facere, sed plerosque ter, & quater ad
sese redimendum pecunia cogere, postre-
mo Vascones, qui præter cæteros erant im
manissimi, ignem in ciuium domos infer-
re, & totam vrbem miscere incendio, nisi
ipse Lautrechus tandem post octauum diē
militum furorem in immeritam vrbem vl-
terius debacchari prohibuisset. Recepta in
hunc modum Papia Lautrechus quam pri
mum cum Innocentio Cardinale legato
Bononiensi, qui ad ipsum pauloante pro
liberando Pontifice venerat, agere cœpit
de profectione aduersus Cæsarianos, qui
Romam occupabant. Quod cum diu secre
to contineri non potuisset, Franciscus Sfor
tia magno optimatum cœtu, quid ad se Me
diolano confluxerant, comitatus ad Lau-
trechum antequam Papia discederet venit,
tū vt suam in Regem demonstraret obseruā
tiam, & studium, tum etiam vt ipsi Lautre

cho qui huiusmodi honores ambire uidebatur, persuaderet satius esse Insubrũ prius expeditionem perficere, quam relectis propinquis hostibus longinquos sectari, & haud quidem minus vere, quam ex animo, quia e re sua esset, admonebat, idemque sentire Lautrechus profitebatur. Sed duorum, Galliarum scilicet atque Angliæ regum quorũ communi sumptu continebatur exercitus, præcepta obstare, qui se in Italiam potissimum miserint pro recuperanda Pontificis libertate, quo perfecto haud difficile fore Antonium Leuam Mediolano expellere Interea ipsum Sfortiam cum Venetis posse vrbem obsidere, & breui compellere ad deditionem, si præsidiis impositis oppida & castella muniantur, arceanturque per equitatum viatores, qui commeatum ad vrbem camportare consueuerunt. Atque vbi hæc parum sufficiant, se in Insubres Deo Opt. fauente, pro cuius ecclesia militet, victorem paulopost rediturum, & si quid radicum ho

ftilium adhuc supererit, extiti paturum. Cæterum quanquam hæc Sfortia in bonam partem acciperet, tamen non eum latebat, quod multi pro certo afferebant Regem iccirco nolle impræsentia ipsum in Ducatum suum remittit, quod vereretur, cum primum ipse Sfortia esset restitutus, eum in parteis Cæsaris transiturum, vel potius quia in ipsius arbitrio haud fuisset restituto Principe Mediolanum reddere, si pro filiorum recuperatione sibi pacisci contigisset de tradendo Cæsari Mediolanensi Ducatu. Habito huiusmodi colloquio Sfortia postero die Laudem Pompeiam reuertitur. At Lautrechus paucos dies Papiæ moratus, dimissis Heluetiis, qui Romanam expeditionem sequi noluerunt, cum Germanis, qui Gallia frequentes Regis iussu ad se veniebant, Placentiam concessit. Ibique per oratores Alphonsum Estensem Ferrariensium ducem, ac Federicum principem Mantuanorum quod tutiores essent partes Regis, fœdere iun-

git, Iterrea Anthonius Leua, cum Galli discessissent, parum Sfortianos. & Venetos timens qui ad gerendum bellum cis Padum soliremanserant, cum quatuor armatorum millibus, & magna tormentorum vi Abbiatum circonsedit, & multis ictibus mœnia quatiens Sfortianos, qui oppidum præsidio tenebant, vnius diei spatio coengit ad deditionem, & iam naueis ad traiiciendum Ticinum parabat iadem aduarsus Vigleuenum, Mortariumque, ac reliqua Laumellensium, & Nouariensium oppida facturus nisi Lautrechus Petrum Nauariensem peditatus Regii præfectum cum valida Vasconum manu remississet, atque ita paucis diebus receptum Abbiatum Sfortiani maiore militum præsidio, & conuecto vndique commeatu muniuerunt. Quo effectum est, vt quamuis Vascones Placentiam ad Lautrechum redierint, tamen Leua spe potiundi Laumellensis agri frustratus Mediolani plureis di-

es se continuerit. Sed postquam relictis Insubribus Lautrechus in Flaminiam peruenit Italos, & Hespanos Milites emisit, vt victus penuriam, quæ diuturno bello omnia Mediolanensis imperii loca inuaserat, aliqua ex parte leuaret, aditumque, qua posset patefaceret iis, qui lucri causa annonam, & cæterum commeatum in vrbem comportabant, simulque vt regionem, & oppidaque minore conatu expugnari poterant, reciperet, hostisque sentiret sibi animos, & vireis haud deficere. Redacto itaq; in potestatem toto superiore Mediolanẽsi agro (quē Septium incole vacant) Philippus Torniellus, qui Italis erat præfectus, collectis nauibus cum ille ferme, & ducentis peditibus Ticinum transgreditur, atque vrbem Nouariam per arcem, quam Galli expugnate noluerant, ingressus Sfortianos ad numerum quadringentorum inde abire coegit, pars itaque Aronam ad Federicum Borromeum, reliqui cum Accursino Lauden

ſi profecti ſunt Mortarium, atque ibi ſeſe tanquam frontem pro defenſione Laumellenſis, & Papienſis agri aduerſus Tornielliũ & Cæſarianos oppoſuerunt, donec tranſmiſſo validiore præſidio Torniello facultas adempta eſt vlterius euagandi, ſed tantummodo leuibus præliis quotidie inuicem certantes totam hyemem conſumpſerunt, neque facinus vllum memorabilius edebatur, quam quod oppida, & loca omnia immunita paſſim diripiebantur, & non modo deprehenſi viatores (adeo res in formam latrocinii venerat) ſed etiam intra proprias domos oppidani captiui fiebant, neque hæc tantum edebantur a latronibus, quorum numerus tum ob hominum egeſtatem, tum ob intermiſſas pleraſque bellorum diuturnitate mercenarias arteis, haud erat exiguus, ſed ipſi etiam milites nullum prætermittebant latrocinii genus, &, ſi quam nacti erant, ex quo aliquid corradi poſſet, inauditis prius cruciatibus laceratũ cogebant aurũ

excutere. Per id tempus Io. Iacobus Medices, qui communi Italorum principum stipendio militabat, ne omnino nihil ageret, Leucum (tanquam oppidum sibi opportunissimum) in extremo lacus Larii cum sexcentis peditibus circunsedit, neque poterāt Hispani como auxilium obsessis mittere ob multitudinem nauium, quas ipse Medices iampridem Comensibus eripuerat. Quare Antonius Leua ne per ignauiam oppidum amitteretur, decreuit, quando classe non posset, terra auxilium ferre. Eductis igitur Mediolano omnibus copiis, ipse cum Germanis ad quintumdecimum ab vrbe lapidem castra locat. Hispanos autem, atque Italorū pedites, quorum numerum receptis Nouariensibus per hyemem auxerat, expugnata Olginati arce in ripa Abduæ posita, quam Medices antea occupauerat, trans Abduam ire iubet, vt terrestri itinere Leucum ingredi possent. Philippoque Torniello auxilii per vim obsessis ferendi cura demandatur.

Nam Medices antea explorato Cæſarianorum aduentu, & cúm Venetis & cum Sfortia egerat vti ad ſe auxiliares armatorum copiæ mitterentur, & acceptis a Venetis aliquot tormentis bellicis omneis aditus, qui ob locorum & montium aſperitatem difficiles erant, vallo foſſiſque obſtipauerat, vimque hoſtium huiuſmodi auxilio haud magno conatu repellere ſperabat, & ne tanta ſpe fruſtraretur, ipſe, quo periculum maius imminebat, adeſſe, ſuos ad ſtrennue pugnandum hortari, vt præteritam ignominiam præſenti virtute reſartiant, arma, ac inſtrumenta ad inſtaurandos aggeres aduerſus venturos hoſteis parare, operarios militibus iubere adſiſtere, Venetos præterea in locis aſperioribus præſidio ponere: vt quanto locorum natura tutiores eſſent, tanto longius abeſſent a periculo; verum id fruſtra prouiſum eſt. Nam Cæſariani occupato ex aduerſo latere monte. qui Leuco imminet, tentato infœliciter pluribus in lo-

cis aditu, tandem qua Venetorum cohortes præsidio positæ erant irrumpunt. Quod sentiens Medices suspicatus quamprimum id, quod antea variis rumoribus ad se delatum fuerat, Sfortiam ægre laturum si Leuco ipsum potiri contigisset, tormenta protinus, quæ a Venetis acceperat, nauibus imposita abducit, ipse quoque cum suis naueis ascendens, quas in ripa ad omnem casum paratas habebat, Torniello, & Cæsarianis facultatem reliquit oppidi muniendi, statimq; agitare animo cœpit (quando hac via Leuci potiundi facultas secus cesserat, aliã rem aggredi. Nam Hieronymus Moronus quẽ supra a Ferdinando Daualo carceri inclusum fuisse retulimus, post trãsactum annum ingenti auri summa a Carolo Borbonio liberatus, & vna cum eo Romã profectus iam apud Philibertum Auraicæ principem, qui post occisum Borbonium exercitus præfecturam susceperat, magnam sibi vendicauerat auctoritatem, neque quicquã sine eius

cõsilio a Cæsarianis Romæ agebatur. Is igitur, siue quod Medici bene esse cuperet, siue quod in parteis Cæsaris maiore, quam antea studio transiisset. Antonio Leuæ literas mitti a Philiberto persuasit, quibus monebatur ne Medicis amicitiã aspernaretur quæ magno ei aliquando vsui esse posset, simulque ipse ad Medicem in eandem scripserat sententiam, & vt hominem, quem rerum propagandarum cupidissimum agnoscebat, magis aliceret, se Leuco, & eius iuribus, quod a Sfortianis, a Francisco Galliarum Rege, & ab ipso Ferdinando Daualo Cæsaris nomine dono habuerat, cessurum obtulit, modo parteis Cæsaris iuuaret, neque conditiones adeo optatas Medices respuerat, sed animi sui consilia minus declarans, quid ferret rerum euentus expectabat. Verum, postquam Veneti, qui præsidio ad Leuci oppugnationem venerant, Cæsarianis (vti retulimus) cessere, dolum subesse ratus accipit conditiones à Morono oblatas, & Leuco

potius magnas Cæſarianis,præſertim in vē-denda Mediolanenſibus annona vtilitates attulit. Interea Carolus imperator, qui iam certior erat ſummis Gallorum viribus, omniumque fere Italorum principum conſenſu Lautrechum in Italiam deſcendiſſe, ne per ignauiam ſui opprimerentur, Henricum iuniorem Prunſüincæ ciuitatis in Germania inferiori ducem in Italiam mittit, & quamuis Veneti tranſitum eius impedire conati ſint, Franciſcumque propterea Vrbinatum ducem accerſiuerint,qui toto ſuperiore anno in vmbria cum Salutiano principe manſerat aduerſus Cæſarianos, qui Romæ erant,tamen tantis viribus,tantoque belli apparatu Germanus ſtipatus erat vt tutius conſiliuum ſequuti Veneti ciuitates,& oppida munitiora præſidio firmare, quam extra milites continere maluerint. Quare Germanus miles nemine obſtante alpeis tranſgreſſus alia oppida depopulari,alia incendere,ab aliis pecuniam extorquere.Co

loni præterea vndique fugere, pecus intra ciuitates ne præda hostibus esset, abigere. Dum hæc agerentur, iam Mediolanensium calamitates eo processerant, vt miseranda opulentissimæ olim vrbis esset facies. Nam vix quatuor annorum redditus suffecerant ad sumptum hyemis vnius tolerandum, & plerique ad extremam inopiam compulsi nihil habebant non modo quod imparti-rentur militibus, sed nec quo sese alerent. Si quis autem ex iis. qui huiusmodi sumptus perferre non posset, militum, & præsertim Germanorum incurrebat manus cathenis vinctus, tanquam capitis reus esset, carnifici custodiendus dabatur, donec pecuniam recuperaret, & reperti sunt qui pro mortuis in tam atroci carcere, cum viuos redimere non possent, coacti sunt aurum maiore cura perquirere, ne cadauera sepultura carerent, & tamen in tanta ciuitatis calamitate non deerant qui, vel magistratuum & priuati lucri causa, vel in odium Sfortiani

nominis reliquis suaderent satius esse pecuniam, quamuis magno fœnore, perquirere, vt præsentibus malis exitus expectari posset, quam in alienas terras proficisci, victumque ab ignotis quærere, præsertim tot impendentibus in itinere Latronum, & militum periculis, quæ quidem paucos remorabantur. Nam quo minus imminebat periculum, eo maiore diligentia fugæ occasio arripiebatur. Quocirca reliquum erat fugientium fortunas publicare, quorum tantus erat numerus in eorum nomina typis imprimerentur, quandoquidem manu describere nimis longum esset. Accedebat ad hasce Mediolanẽsium calamitates tam ingens annonæ pœnuria, vt greges pauperũ fame morientium quotidie in viis publicis reperirentur, Patricii autem, qui pauci admodum in vrbe erant, obsiti squallore, & sordibus conspiciebantur, ianuæ domorum, & artificum tabernæ passim erant occlusæ: atque in frequẽtioribus antea vrbis religio-

nibus vrticæ,& sentes accreuerant. Igitur cum eo indies redigeretur status ciuitatis, vt diutius durare non posset, Antonius Leua quasi Mediolanensium conditionem miseraretur, conuocatis ciuibus iureiurando promittit, si ex priuato censu (publica enim deerat pecunia) viginti dierum stipendia militibus pendantur, exercitum vrbe eductu rum, neque posthac aliud onus a se imposi tum iri. Quod cum Germanis haud placeret, neque quidpiam intactum in vrbe relinqueretur) monachorum, & virginum cœnobia ingressi, præter epulas, quas laute sibi parari iusserunt, tot quotidie molestias illis exhibebant, vt plærique mutatis vestibus religionem dissimulare cogerentur; neque prius ad cœnobia reuersi sunt, quam Germani omnes Antonio Leua ita iubente vrbe excessere. Iam enim æstas aduentabat, & Papia, quam tantis viribus, tantoque belli apparatu Lauttechus expugnauerat, paruo negocio in Cœsarianorum redierat potestatē,

dum ciuitas Annibale Picenardo Sfortianorum peditum tribuno ad continendos in fide transpadanos profecto segniter a Petro Longhenna, & Venetis qui eius tutandæ prouinciam sumpserant, custoditur. Huiusmodi victoria subnixus Leua reliquam ditionem recipere properās milites omneis & Mediolano, & aliis etiam ex vrbibus, & locis eduxit, primumque abiatum petiit, quod statim defensores omni auxilii spe vacui dediderunt, postmodum Aronam aggredi animo volebat, nisi Federicus Borromeus Sfortiæ rebus diffidens in parteis Cæsaris transiisset. His itaque peractis vna tantum ciuitas Laudensis inter duos amneis Ticinum, atque Abduam restabat, quam & si valde cuperet Sfortianis eripere, vtpote quæ initium recuperandi imperii Sfortiæ dederit: tamen, quia maioribus viribus ad expugnandam ciuitatem quam suis opus erat, Henrico Prunsuicēsi in agrum Bergomatem obuiam proficisci statuit, vt illi per-

ſuaderet, ne ante in regnum Neapolitanum traiiceret ad auxilium Cæſarianis a Gallo obſeſſis ferendum, quam totum Mediolanenſem ducatum recuperaret. Quod quidem tam valido exercitu exiſtimabant breui poſſe fieri, præſertim ob Sfortiæ inopiam qui hactenus (vt belli impenſam toleraret, præter conſueta vectigalia, multa tributa Laudenſibus & Cremonenſibus impoſuerat, ac ex Alexandria ægre tantum pecuniæ exigere poterat, quantum ſatis eſſet ad continendum eius ciuitatis præſidium. Accedebat quod in tanto Germanorum metu parum a Venetis ſperandum erat auxilii: qui relinquere nolebant ſua, vt aliena tuerentur. In quam ſententiam cum Germanus tranſiiſſet relicta Bergomi oppugnatione, ſiue quod Venetorum tenuerit potentiam, ſiue quod pecuniam propterea acceperit, ad Laudem ciuitatem traduxit exercitũ. At Franciſcus Sfortia, qui ob aduerſam valetudinem bello intereſſe non poterat, Bri-

xiam profectus in vrbe Laudæ Io.Paulum fratrem cum duodecim peditum cohortibus reliquit, vixque circuncessa a Cæsarianis fuit ciuitas, cum Germanus princeps, & Leua Fæcialem vna cum tubicine ad poscẽdam vrbem,tanquam Cæsari debitam, miserũt multum omnibus,qui intus essent,minati, nisi statim ciuitas dederetur. Ad ea Io. Paulus respondit se ab ipsomet Antonio Leua,dum Papiam aduersus potentissimũ Regem tueretur, didicisse quam pulchrum sit minis hostiũ haud terreri,nihilq; sibi optabilius,quã palã omnibus facere quantũ Sfortiana virtus valeat. Quocirca reliquum erat Cæsarianis vim experiri. Et prima quidem tentandæ irruptionis prouincia Antonio Leuæ & suis cessit, qui vt sibi animos, aut vireis non deesse demonstraret, post quassata machinis bellicis aliquandiu mœnia Hispanos,quorũ promptitudini,& audaciæ plurimũ cõfidebat,ad murũ,qua maiorem ruinã dederat,præmittit, qui scutis ingẽtibus tecti

ſubſequentibuſque ſcloppetariis ſigna in-
ferre intra vrbem, propugnatores e muris
deiicere, ſuiſque aditum aperire quam ma-
xime eniti. Contra Sfortiani præter plum-
beas & ferreas pilas, quas tormentis emitte-
bāt, ſaxa, & ſudes in Cæſarianos voluere, gla
diis atque haſtis irrumpenteis hoſteis detru-
dere, ac in foſſas præcipitare, ingentique cla-
more eorum ignauiam increpare, quod pa-
tefacto perſtrata mœnia aditu, tamen in-
gredi non auderent. Itaque cum ſupra ho-
ram tertiam atrociter pugnatum eſſet; nox
inæquali iactura prælium diremit. Nam Cæ
ſariani ob ſuorum cædem, qui tot præteri-
tarum victoriarum memores ſpe potiundæ
ciuitatis glorioſam mortem oppetiuerant,
mœſti redibant in caſtra. At Sfortiani repul-
ſa tantis animis hoſtium vi ingentem ho-
ſtium numerum, eorumque minas paruipen-
debant, cupiebantque vt rurſus prælii fortu-
nam experirentur. Sed Cæſariani, quia ſe-
cus primum certamen ceſſerat, & cum vrbs

circunfessa fuit, nondum maturæ erant segetes, victus pœnuria breui sperabant Sfortianos ad deditionem cogi posse. Neq; illos diutius ea spes frustratura erat. Nam congesta in vnum intus omni annona iam nemini, præterquam militibus, panis impartiebatur: adeo vt vniuersus populus vel summo cum captiuitatis, aut cædis periculo egredi, vel intus fame mori cogeretur, neq; inde se eximere posset, nisi eo anno incertum an cœli intemperies, aut tot impendentium periculorum metus, an forte (vt plerique arbitrantur) diuina vindicta tot pernicialeis morbos attulisset, vt in vnaquaque regione Italiæ innumerabiles intra paucos dies ægroti mortui sint, & multo plures ea æstate, quam desæuiente in cisalpina Gallia superioribus annis peste fato cesserint. Inuasit itaque ea lues Cæsarianorum castra, qui Laudenseis obsidebant, & præcipue Germanos milites: neq; vllus, postquam ægrotasset, conualescebat:

& pleriq; fatum illud euitare non ſperabant, niſi in patriam redirent. Atq; tum hac cauſa potiſſimum, tum victus etiam pœnuria, quam diuturnitas attulerat belli, Germani frequentes quotidie ex caſtris diſcedebant, & in Germaniam per Rethorum, & Heluetiorum loca reuertebantur: neq; ea res ducem Prunſuicenſem valde commouebat, cum tentata infeliciter prima expeditione difficiliores, quam antea ſperauerat, res Italiæ cognouiſſet. Accedebat quod ſumpto fere omni militum ex Germania allato ſtipendio non modo ſuos in Neapolitanum regnum ad liberandum Cæſaris exercitum traducere non poterat: ſed nec diutius apud Laudem vrbem in caſtris continere: atq; ab Antonio Leua, qui ad eam diem ſuos priuatis aluerat oppidanorum ſumptibus, quotidie edocebatur quanta Mediolanenſium eſſet calamitas, vt omnem exueret ſpem, ſi quid ab eis corradi ad ſuſtentandum tam numeroſum exercitum poſſe exi-

ſtimaret: ſimulq; omnia ipſius Leuæ facta, & conſilia eo ſpectabant, poſtquam ditionis huiuſmodi auxilio redintegrandæ ſpe deiectus eſt, vt Germanus quamprimum Italia abſcederet: ne Mediolanenſium imperio, quibus ſolus ad eam diem ipſe præfuerat, excluderetur.

Galeacii Capelle de rebus gestis pro restitutione Francisci. II. Mediolanenſium Ducis Liber Octauus & vltimus.

INTEREA FRANCISCVS GALLIARVM Rex, qui aſſiduis Lautrechi nunciis certior reddebatur, quantum ſibi im-

mineret periculi tum ob ſtipēdii defectum, tum ob eaſdem febris que, vt in cæteris Italiæ locis, ita in ipſius exercitu pleroſq; ex militibus, præſertim Germanos, & Gallos inuaſerant, Franciſcum Borbonium vnum ex proceribus ſancti Pauli Comitem cognominatum cum aliquot equitum turmis, & peditum octo millibus in Italiam mittit ea ratione, vt ſi Henricus dux Prunſuicenſis in Neapolitanum regnum proficiſceretur ad Cæſarianos liberandos, pariter & ipſe ſequeretur Lautrecho auxilium laturus: ſin minus, Venetis, & Sfortianis coniunctus in Inſubribus aduerſus Antonium Leuam bellum gereret: neq; ſineret per ignauiam res Cæſaris incrementum accipere: & forte in Italiam eo tempore applicuit, quo Dux Prunſuicenſis ob ſuorum diſceſſum in Germaniam ire parabat. Itaq; huiuſmodi cura liberatus recuperatis in finibus tranſpadanorum prius aliquot oppidis, & caſtellis, quæ pauloante in poteſtatem Cæſariano-

rum peruenerant, dum Sfortiani Germanorúm metu vireis omneis ad defendendas ciuitates contraxissent, in agrum Cremonensem peruenit. Interea Germani, qui pro Carolo Cæsare in Italia militabant, ad pauciores quotidie redigebantur: Italique cum Hispanis non multi erant: equitatus etiam erat exiguus: ipseq; Antonius Leua, ad quem post recessum ducis Prunsuicensis summa rerum redierat, relicta iamdudum Laudensis vrbis obsidione Melignani castrametabatur: neq; diutius stipendii defectu ibidem permanere poterat. Sed necesse ei erat alia ratione exercitum alere: animoque agitabat quomodo Mediolani ad vrbis præsidium GERMANOS saltem proximam hyemem continere posset. Quamobrem Mediolanenses metu percussi, ne iterum ad contributiones, aut ad præbenda militibus cibaria redeundum esset, & si bis antea oratores ad Cæsarem in HISPANIAM ad quærendum tot malis au-

xilium profecti essent: tamen ne sibimet defuisse viderentur, tertium cum literis in hanc sententiam oratorem miserunt. Iamdudum inuictissime Cæsar calamitates nostras, & per literas, & per oratores maiestati tuæ patefecimus: quos sigilatim quibus hactenus ærumnis a militibus tuis vexati fuerimus significasse non ignoramus. Sed quia nullum adhuc remedium sensimus adhiberi, necessitate coacti oratorem hunc nouissimum mittimus, vt si alii leniores in quærenda tot malis medela visi fuerint, is tanquam postremus, totum vulnus detegat: ne te ignorasse vnquam dicere possis que, & quanta, postquam hic a tuis dominari cœptum est, pertulerimus. Post exactum enim diuturnum a nobis militum tuorum stipendium, omnem exercitum tuum intolerabili in nos licentia debacchantem octo menseis aluimus. Mox renouato bello, & deficiente rursus stipendio quindecim alios menseis coacti fuimus

quotidie pecuniam iuxta ſingulorum mille aureorum cenſum ad ſumptum duorum peditum contribuere. Quæ ſumma ad quadringenta aureorum millia excreuit: neq; tam diuturno malo, niſi collato etiam aureorum trigintaquinq; millium tributo, finis impoſitus eſt. Quod vt in tempore exigi poſſet, plurima prædia ad pauperum vſum teſtamēto legata viliſſimo prætio vendere oportuit. Atq; eo tempore tot domus a tuis militibus dirutæ, tot virgines, tot nuptæ, tot viduæ, & infantes cathenis multoties ob conferendæ pecuniæ impotentiam vincti fuerunt: tot ciues dignitate, atque opibus antea ſplendiſſimi a militibus tuis pecuniæ cauſa in vincula coniecti occubuerunt, vt nemo diuturnius: aut miſerabilius vllius vnquam ciuitatis excidium viderit. Nam præter eos, qui domi, foriſque ob victus inopiam vita exceſſerunt, plerique ex iis, qui nondum defecere, pane tantum, & aqua diu vitam tolerarunt.

Quid totius agri vastitatem, agricolarumq; fugam referre opus est? quibus ob crebras militum incursationes nihil ad vitam tuendam relictum iamdudum fuit, vt non alia ex causa tot exitiales morbi omnem ditionem Mediolanensem inuaserint: qui & magnum ciuium nostrorum numerum abstulerunt: & paucos in agris reliquerunt superstites. Si qui autem euaserunt, tanquam prorsus omni melioris fortunæ spe destituti, in alienas profecti sunt regiones, vt quod vitæ superest, in quietioribus locis transigant. Atq; in hoc rerum statu nouum tamen bellum, queadmodum minime tibi ignotum esse arbitramur, aduersus hanc infœlicissimam vrbem parari audimus. Quocirca cum nihil nobis reliqui sit, quod ad sustinendos belli sumptus denuo conferamus, præter animam, eam ipsam, tanquam a Deo acceptam, ipsi vni cupimus (quoad licet) seruare: vt autem aliquam diu liceat, te Cæsar inuictissime suppliciter

multisq; cum lachrymis obtestamur: obsecramusque ne eam nobis clementiam deneges, quam etiam hosti non impartiri turpe esset. Huic vrbi nonnunquam dominatæ sunt externæ gentes: quæ vrgentibus bellorum necessitatibus imperium relinquere maluerunt (licet fortassis, vbi melior sese offerret occasio, illius recuperationem tentare in animum induxissent) quam nobis nihil tale merentibus excidio esse. Eam autem ciuitatem Cæsar, quæ non modo opes: sed etiam vitam, & sanguinem pro eius exercitu sustinendo iamdudum contulit, pessum ire patietur? honestissimasque populi aliquando de se benemeriti preces negliget? neq; tot malis ipse, qui solus potest, auxilium ferret? Quod si nullum, aut serum futurum est, audies paulopost eos, qui adhuc Mediolani superfuerunt; cum iam amplius tot mala pati non possent, patriam reliquisse, & victum miserabiliter petere ab ignotis; si modo qui præbere

non abnuat, quispiam reperietur. Alio qui ferarum more herbis vescemur: quod adhuc plurimi ob inopiam facere coacti sunt. Neque id tamen absque tuæ laudis immi- nutione euenire poterit: cuius causa nos ad huiusmodi miserias adductos fuisse palam feretur: meminisseq; debes te quoq; natum esse mortalem: atq; in hac suprema imperii sede ad salutem, non ad hominum perniciem a Deo constitutum: eidemque omnium abs te reddendam aliquando esse rationem. Nihil autem ea legatio, literæve profecerunt, præterquam quod Cæsar eos per literas hortatus est, vt paululum adhuc tolerarent: fore enim vt breui intelligerent nihil quiete Italiæ sibi esse charius. Interea ANTONIVS Leua animo voluens quam odiosum esset superiorum contributionum nomen, excogitata alia recuperandæ ingentis auri summæ ratione pœna capitis, & fortunarum publicatione indicit ne quis panem conficere possit, aut farinam

domi habere, præter eos, qui huiusmodi vectigal conduxerant: a quibus in singulos farinæ medimnos aureos treis nouem postea menseis exegit: eaq; pecunia non modo Germanis, sed & Hispanis, & equitibus stipendia abunde præbuit, reliquos autem Nouariæ, & in Laumellensibus aliquot oppidulis, ac per villas agri Mediolanensis totam hyemem non tantum victum quærere, sed impune etiam, cum aliter continere eos non posset, prædari permisit. Dum hæc ab ANTONIO LEVA ad protrahendum bellum parantur, iam FRANCISCVS BORBONIVS iuncti Sfortianorum, ac Venetorum copiis ad circunsedendam Papiam profectus erat, neq; Leua, præter ducentos Germanos, atq; Italos ferme octingentos, quos in ciuitatem pauloante præsidio miserat, quicquam auxilii poterat amplius ferre. Sed Melignani se continebat rei exitum expectans. Verum, postquam magna vi ab hostibus mœ-

nia quaſſari audiuit, Mediolanum redire ſatius eſſe duxit, quam ſine auxilii præſtandi facultate diutius milites ſub diuo continere. Oppugnata itaq; aliquot dies ciuitate, & ſtrata haud parua murorum parte Galli admixtis Venetis, & Sfortianis dato pugnæ ſigno tanta animi promptitudine prælium ineunt, vt qui intus erant, licet ſtrennue reſiſterent, ad propugnandum non ſufficerent. Sed poſtquam PETRVS Biragus vnus ex ipſorum Ducibus ſcloppo crus grauiter ſaucius concidit, neq; ſe ab humo tolli, ne interea ſui prælium deſererent, paſſus eſt, & Petrus Butigella Cæſari anorum pariter Dux eodem teli genere vulneratus pugna abſceſſit, tunc Sfortianis, & præcipue Annibali Picenardo Cremonenſi, qui peditibus mille & ducentis præerat, maxima laus vrbis captæ ceſſit. Per eos dies Genua, quæ totam æſtatem atrociſſima peſte laborauerat adeo, vt non ſolum ciues: ſed ipſi etiam milites, qui vrbi

præſidio poſiti erant, vrbem deſerere cogerentur, magno in diſcrimine verſabantur. Nam Andreas Doria, quem ſupra Regiæ claſſis præfectum eſſe retulimus, parum gratum exiſtimans in ſe Regis animum maius, quã dici poſſet, odium in illum cõtraxerat duoque hominem præcipue mouebant. Vnum, quod non tantum Lautrechus ſed ipſe etiam Rex ab eo efflagitauerat Alphonſum Daualum, Aſcanium Columnam & nonnullos alios Cæſarianorum duces, quos occiſo Vgone Hiſpano Neapolis Prorege Philippinus eius ex fratre nepos magna cum laude diſſipata Neapolitana claſſe captiuos fecerat, ipſique valde Rex ſuccenſere, niſi illos redderet, videbatur. Quod quidem Doria iniquum eſſe exiſtimabat, quoniam iure belli facultatem ſeſe pecunia redimendi captiuis feciſſet, neque fidem ſuam frangi, neque pecuniam ſibi debitam eripi æquum putabat. Alteram prætendebat offenſionis cauſam ob ſubdu-

ctum promiſſum ſtipeudium, & propterea miſſionem aliquoties expoſtulauerat, vt ſibi, quo vellet, cum triremibus abire liceret quam cum Rex minime concederet, teſtatus ſe iureiurando, quod ipſi alias præſtitiſſet, amplius non teneri, iam ſe Regis hoſtem aperte profitebatur, & cum Genuenſibus, a quibus ob reis naualis ſcientiam plurimi fiebat inibat conſilia patriæ libertatis reſtituendæ, multorumque animos aduerſus Gallum irritabat, quod non ſolum Saonenſes, qui antiquo iure Genuenſibus ſemper paruerant, liberos effeciſſet, ſed contra toties promiſſam fidem antiquam etiam Genuæ oppreſſiſſet libertatem Quæ quidem multo ante proſpiciens Theodorus Triuultius iamdudum ad Regem ſcripſerat ſatius eſſe Saonam Genuenſibus reddere, quam populis natura leuiſſimis eo tempore nouandarum rerum præbere cauſam, ſimulque monebat, Doriam virum ad omnem rem maritimam oppor-

tunissimum liberalitate, atque officiis continere, optimum sibi videri. Sed dum Rex fidelibus Triulcii consiliis minus auscultat, Doria forte nactus occasionem, dum pestis adeo sæuiret, vt ciuitas pene ab omnibus desereretur, ipseque Triulcius vrbis præfectus multitudinem fugiens intra arcem se contineret, cum armatis aliquot triremibus vrbi appropinquat. Et quamuis in recipienda per vim ciuitate parum profuturus esset, tamen Gallica classis, que tum in portu erat, metuens ne sibi iter in Galliam intercluderetur, confestim abiit. Itaque paucis repugnantibus Doria cum suis ad numerum quingentorum Genuam ingressus est, vocatisque statim ad libertatem ciuibus omneis ad arma suscipienda hortatur, ipsique Dii velle videbantur Italiæ imperiũ e Gallorum manibus vindicari. Nam intoleranda vis morbi (vti dictum est) omnium ferme corpora in tota Italia per eam æstatem adeo vexauit, vt temporis vitio

pauci reperti ſint, qui non ægrotauerint. Quamobrem in Gallico exercitu, qui iam quartum menſem Neapolim obſidebat, multitudine languentium plerique neglecti deſertique moriebantur, quotidianaque funera ob omnium oculos erant. Et quamuis eadem quoque morbi vis Cæſarianos inuaſiſſet, tamen vmbræ, tectaque vrbis ipſos recreabant. At Galli diu circunſedendo, locique ipſius grauitate ex quinque & viginti armatorum millibus intra triginta dierum ſpatium amiſſo interrim Lautrecho duce ad quatuor millia redacti ſunt. Atque ita Neapolis obſidionem deſerere coacti capti, & ſpoliati prope omnes ad Auerſam vrbem fuere. Huiuſmodi igitur nuncio Genuenſes, tanquam diuino auxilio freti, Theodorum Triuultium non ſolum obſidere intra arcem pergunt, ſed etiam aduerſus Franciſcum Borbonium, qui ex Inſubribus digreſſus cum tribus millibus expeditorum militum Genuam properabat, ala-

cres vrbem tuentur, & obſidionem arcis haud intermittunt. Quare Gallus, qui omnem recuperandæ ciuitatis ſpem in celeritate poſuerat, & propterea minorem commeatus ſecum afferendi habuerat rationem, cum ob locorum aſperitatem, & populorum in Gallos concitatum odium minime efficere poſſet, vt in vſum exercitus annona in tempore ad ſe afferetur, & cum paucis ipſe profectus, præter ſpem, hoſteis magno in numero intra vrbem veniſſe intelligeret, re imperfecta retrogreſſus Alexandriam ſe contulit, ibique (quoniam hyems iam inſtabat) hybernare cum militibus conſtituit. At Genuenſes maioribus animis obſidioni innixi intra paucos dies Triuultium pœnuria victus coegerunt ad arcis deditionem, mox cum validioribus copiis aduerſus Saonenſeis profecti imperii iugum nemine auxilium ferente ſubire coegerunt. Adempta igitur in hunc modum Gallis Genua, cum in proximum annum omnis

Francisci Sfortiæ recuperandi Mediolanensis ducatus spes coniecta foret, reliquum erat per hyemem nequaquam sinere hostium vireis in Insubribus incrementum accipere, dum intererea Galliarum Rex validiores copias pararet, quibus & amissum prope partum Neapolitanum regnum recuperare posset, & Cæsarianos iuxta fœdus Italia expelleret. Cæterum nihil æque Regis animum angebat, ac Genuæ amisso, quod & ciuitas esset ob vicinitatem peropportuna rebus suis, & antiquo titulo obnoxia, & quod priuatus ciuis, qui tot annos ipsius stipendio militasset, nullo externorum principum auxilio non solum florentissimam ciuitatem occupasset, sed pulso etiam vndique Gallico præsidio regiam potentiam contemnere videretur. Quamobrem Franciscus Borbonius, qui Regis animum plane nouerat, cum per exploratores audiuisset Genuenseis, tanquam ab hoste securi essent, omnem fer-

me militarem custodiam intermisisse, simulque relatum esset inuisam esse multis nimiam Dorie potentiam, occasionem recipiendæ Genuæ oblatam esse existimans Monteiano peditum præfecto mandat, vt cum expedita militum manu celeri itinere proficiscatur, Fieri enim posse vt in proximam noctem Genuam aduentaret, anteque occuparet vrbem, quam quicquam tale a ciuibus suspicaretur, & quoniam relatum quoque erat Doriam in suburbano habitare, eius per noctem comprehendendi cura Valcerchæ vni ex centurionibus, qui melius de facie hominem nouerat, iniūcta est, & militibus quidem maturandi itineris sedulitas non defuit. Sed cum omnia, quæ de Genuensium negligentia dicta erant, vana offendissent, neq; in suburbano per eam noctem Doria moram traxisse, ne tantum itineris frustra esset susceptum, direpta ipsius Doriæ domo Galli Alexandriam extemplo rediere, neque amplius Ge-

nuensis expeditionis tentandæ oblata est opportunitas. Nam postquam Carolus Cæsar in Hispania doriæ facinus agnouit haud ignarus quantum antea rebus suis in Italia detrimenti allatum esset ob Genuæ iacturã vrbem rei maritimæ opportunissimam in discrimen amplius adduci noluit. Igitur nauibus eo transmittit Hispanorum peditũ circiter duo millia, vt præsto essent (si ita expediret) vel ad oræ Lygusticæ defẽsionẽ, vel ad augendum Leuæ in Insubribus exercitum. Quocirca ipsius Leua iussu Lodouicus Barbianus (iamdudum enim Gallorum manus effugerat) Genuam proficiscitur, vt peditibus rerum Italicarum ignaris præesset Quos postquam inter saxa & rupeis aliquãdiu continuit, ægre que illi sine stipendio, & pecunia victum sibi ; arare poterant, neque a Genuensibus vrbem introire permitterentur, per Apennini saltus in Placentinos traduxit. Atque ita hosteis fefellit, qui iampridem æstate aduentante instauratis

exercitus, auctisque tam pedestribus, quam equestribus copiis illorum iter ad Antoniū Leuam intercludere conati erant, sed dum Derthonēsem, atque Alexandrinum agrum obseruant, qua venturos existimabāt, illi longiore via profecti per mōtana loca, quæ Romano pontifici parebant, ad Padum e regione oppidi Belgiosi peruenjunt, cumque eo Antonius Leua adductis omnibus copiis Mediolano venisset, nacti ab incolis naueis nemine repugnante Padum traiiciunt. Venerant autem ex Hispania plærique eorum sine calceis, multi absque indusio, & lacerna, omnes autē prope seminudi, colore etiā, & vultu ita squallido, vt fame consumpti viderētur, ac vt verissimo vocabulo Egeni ab omnibus nuncuparentur. Neque eorum in vrbem aduentus minores (quam antea reliquorum militum calamitates attulit. Nam cum Germani, quibus abunde stipendia ex nouis panis vectigalibus pendebātur, eo importunitatis processissent, vt pro libito do-

mos ciuium ingreſſi, hic prandium, illic cœnam ſibi parari, nec niſi accepta etiam pecunia abire vellent, occluſæ domorum fores totos dies permanebant, neque propterea tutæ erant ab iniuria. Nam per tecta, per feneſtras, trans parietes allatis ſcalis introibāt milites, nihilque proficiebāt qui tātæ inſolentiæ ad Antoniū Leuam deferebant querelā quin adeo mos huiuſmodi inualuerat, vt verteretur in iocū, ſi in quampiam domū, dum aliquis ingrederetur, Germani ſtatim irrumperent: poſtquam autem egenorum multitudo in vrbem cōfluxit, id adiectum eſt mali, quod per compita & vias ſæpenumero veſtimenta ciuibus detrahebantur per vim: & cum pecuniis crumena auferebatur. Quocirca plærique ex iis, quibus quidpiam adimi poterat, domi latitabant expectantes quem finem tam diuturnum bellum aliquando eſſet habiturū. Iam enim Gallus Mortarium per vim receperat: & Philippus Torniellus relicta Nouaria Mediolanum ſe contulerat:

neque (præter duas arceis) quiſquam locus Cæſarianis trans Ticinum parebat, Venetique traiecto Abdua cum omnibus copiis Melignanū rurſus venerāt. Ipſi autē Sfortiani partim ad Gallū, partim ad Venetos tranſiuerant, vt in vtroque exercitu (quoniam bellum confici ſua magis intererat) aduerſus hoſteis pugnarent, verum ſtatim conficiendi belli ſpes euanuit. Poſtquam enim in aciem exercitus prodiit, cognitum eſt & Gallum, & Venetos pauciores militum copias adduxiſſe, quam ſeſe antea paraſſe iactauerant. Quamobrem Sfortia admonebat, quando Mediolanum vrbem adeo vaſtam, præſertim nouis Hiſpanis ad Leuam auxilio profectis, oppugnare ipſi haud ſufficerēt, vt diuiſis copiis Veneti Caſſianum, Galli Abbiatum ſeſe reciperent, equitatuque prohiberent quidpiam ad hoſteis comportari, fieri enim poſſe vt ciuitas paruo temporis ſpacio ad deditionē cogeretur, cum ob diuturnum bellum in toto agro Mediolanenſi

nullæ ferme essent segetes, omniaque alia esculenta direpta iamdudum fuissent. Sed Gallus, vbi recuperandæ Mediolanensis ditionis facultas non daretur, mandatum a rege accepisse dicebat, vt rem potissimum Genuensem curaret, & propterea trans Padum redire sibi satius esse, cum Veneti Cassiano, Sfortiani autem Papia, & Vigleueno hostem comprimere sufficerent, ne longius euagaretur. Itaque in castra reuersi duces, confestim Veneti Melignano mouerunt, Ipse autem Gallus, qui suos propius vrbem admouerat, ad vicum Laudrianum duodecim passuum millibus inter papiensem, & Laudensem viam ab vrbe se contulit, ibique illum impedimenta, & machinas bellicas, vnaque primam suorum aciem præmittit, & ipse serius discedit cum media, & postrema acie, Leua Mediolani per speculatores certior redditus, Gallum præmissa copiarum parte Landriani moram trahere, vocatis ad consilium ducibus, magna (inquit) adipisce-

dæ victoriæ nobis sese offert occasio. Veneti, vnaque Sfortiani (sicut hodie accepi, cum Gallo discordes Melignano abierunt. Gallus autem Landriani substitit, huic ego congredi (si me sequi volueritis) iamdudum animo agito, nec vereor quin vestris viribus nihil tale opinantem ante opprimam, quam ad arma expedire, quã aciem instruere possit. Cæterũ si forte prius inde abierit, fugati hostis gloria, simulq; ex vltimo agmine nobis præda minime poterit deesse, cumque omnes in eandem sententiam transissent, ad arma per totam vrbem conclamatur, & in vnum coacti omnes superinduto armis cãdido indusio, vt per noctem a suis dignoscerentur. Antonium Leuam sequuti sunt nõ sine magna ciuium admiratione, qui hostes diuisis copiis abiisse nescii non obstupescere non poterant, cum uiderent ipsum Leuam ob podagram, & articularem morbum sella incubantem, a quatuor hominibus armatum gestari, memoresque cladis apud Caratum su-

perioribus annis Medici illatæ existimabāt strenuum quidpiam facinus tentari, sed ob numerosiorem & omnibus rebus magis instructum hostem dissimilem exitum sperabant. Constitutis igitur in hunc modum inter spem, & metum Mediolanensibus, cum per noctem Cæsariani sine turbarū, aut timpanorum sono pedetentim processissent, atque ad duo miliaria vicini essent hostes, iterum ab exploratoribus admonitus Leua illos nōdum Landriano abiisse, citatiore gradiens passu prius illos inuasit, quā ipsorum aduentum persenserint. Quare cum vix arripiendorū armorum tempus concederetur, iamq; prima acies sub Io. Thoma Galerato Mediolanēsi præmissa abesset longius, neq; admonita in tēpore reuerti posset, reliquum erat Gallo his copiis quæ secū erant, pugnæ fortunam experiri. Maximam autē spem posuerat in Germanis peditibus, quos ad duo millia & quingentos tum e Germania, tum e Cæsarianorum transfugis antea college-

rat nisi & ipsi fortunam,animosq; cum domino mutassent. Nam in primo congressu percussi loco cesserunt: & nisi aliquantisper Italorum peditū circiter duo millia ducibus Hieronimo castilionensi, & Claudio Rangonio mutinensi impetum sustinuissent, nemo in toto exercitu erat, qui non statim omnem salutis spem in fuga poneret. Sed dum Italis eorum conspectum fugere, quos nuper oppugnatum venerant, summum dedecus videtur, præliatū est parumper æquis animis: mox equitatu, & Germanis terga dantibus, Itali pariter impugnæ victoriam hostibus concedunt. Ipseq; Franciscus Borbonius, dum frustra præaltam fossam equo transilire nititur, cū Gastilionensi, & Rangonio, atq; aliis quam plurimis in hostium manus incidit. Atq; ita equi, iumenta, vehicula, omni fere & Gallorū, & totius exercitus supellex, machinæq; imprimis bellicæ Cæsarianorum præda fuere: reliqui autem, qui abiectis, aut relictis impedimētis abiere,

cum prope Papiam applicuissent, a Picenardi militibus qui præsidio vrbis impositi erant, armis, atq; equis exuti plus auaritiam in hominibus iamdudum prædæ assuetis, quam amicitiam, aut fidem posse perspexerunt. per idem fere tempus nouariæ memoria dignũ facinus editũ est. Nam postquam Antonius Leua exploratis hostium viribus cognouisset sibi ab eorum impetu parum timendum esse, Philippum Torniellum cum trecentis ferme peditibus paruoq; equitatu Mediolano emiserat ea ratione, vt dum hostes cis Ticinum moram traherent, Torniellus amnem transgressus Nouariam, reliquaq; eius agri loca reciperet. Sed quia nullæ naues ad traiiciendum fluuium aderant, lambos duos curribus impositos secũ adducit. Atq; ita cum paulatim sui amnem tranassent, equiq; habenis ab iis, qui in lambis erant, deducti ad alteram ripam incolumes peruenissent, improuiso nonnullos Sfortianos pedites, qui arcem quandam circunse-

derant, aggressus nihil tale opinanteis oppressit. Itaq; armis, impedimentisq; spoliatos capto eorum duce abire permisit. Post hæc Nouariam ire pergens per arcem, quæ a Cæsarianis tenebatur, in vrbem intromissus alterum Sfortianorum ducem cum peditum cohorte coegit ad vrbem tradendam. Exinde quia maturæ erant segetes, & coloni Gallis, & Sfortianis victoribus spe pleni armenta e montibus domũ coegerant, emissis militibus properat vndiq; prædam agere: at præfectus arcis iam semotis hostibus nihil sibi amplius timendum putans cum aliquot e suis animi relaxandi gratia per vrbem nonnunquam inambulabat: cũ captiui quinq;, duo scilicet Sfortiani, reliqui Nouarienses custodiæ causa eo adducti nonnullorum auxilio, qui in arce opus faciebant, arreptis armis, & Hispanis, qui pauci intus erant, partim trucidatis, partim in carcerem coniectis arce potiuntur: & quia nondum Gallos profligatos fuisse audiuerant, auxilium a suis

haud frustra sperabant. Nam Sfortia quamprimum Torniellum Mediolano egressum esse per exploratores cognouerat, Nouariam ipsum petere arbitratus ad suorum tutelam Io. Paulum fratrem cum valida peditũ, atq; equitum manu iusserat properare: iamq; Vigleuenum applicuerat, cum Torniellus audiens præfectum arce exclusum, nullam moram interponendã ratus eo accurrit: minisq; propugnatores, nisi portã recluderent, terrere: mox arma expedire: scalasq; parare, ac suos ad conscẽdendum hortari. At Sfortiani, qui intus erant, ob paucitatem diffisi nihil præter quam de conseruanda ipsorum vita, pacti demisso ponte Torniellum intro admiserunt. Itaq; ipsi incolumes reliquis Nouariensibus trucidatis validissimã arcem, quam inopinato euentu hosti eripuerãt, deserere coacti sunt. Dum hæc agerentur, iam fama erat Carolum Cæsarem post Gallorum apud Neapolim excidium ingentem triremium, atq; omnis generis nauiũ numerum

parasse, Italiamq; decreuisse eo anno petere, vt de more imperatoriam coronam assumeret: & iccirco Barcinonæ fœdus cum Clemente pontifice percusserat: obliteratisq; odiis Medicum familiam, quam Florentini direpta a Cæsarianis Roma ciuitate eiecerãt, restituere promiserat. Insuper quietem Italicam sibi iamdudum cordi esse adseuerans nihil pro communi Christianorum pace, simulac in Italiam venisset, prætermissurum pollicebatur. Iamq; Andreas Doria ipsi obuiam cum Gennedsium classe in Hispaniam profectus erat: & Galliarum Rex omnia sibi in bello aduersa hactenus contigisse prospiciens malebat legationibus de rebus suis, quam armis cum Cæsare agi: sperabatq; æquiores conditiones referre, si fœdus ante aduentum ipsius in Italiam tractaretur. Atq; ob id Lodouicam matrem adhibitis aliquot regni Consiliariis Cameracum præmiserat, vt vna cum Margareta ipsius Cæsaris amita, quæ iamdudum Bel-

gicæ inferioris adminiſtrationi præerat, in finibus vtriuſq; prouinciæ conueniret. Nec difficile admodum fuit vtrinq; animis ad concordiam inclinantibus rem componere, Gallo præſertim Heliodoram ipſius Cæſaris ſororem viduam in matrimonium ducente: & numerante pro filiorum redemptione aureorum vigeſies centena millia. Fama aduentus Cæſaris in Italiam increbreſcente FRANCISCVS Sfortia, qui profligato exercitu, & capto FRANCISCO Borbonio duce nullam amplius in Gallo ſpem ſibi ſupereſſe proſpiciebat: & ſua cum Venetis arma ad ducatum recuperandum non ſufficere arbitrabatur, quomodo Cæſari reconciliari poſſet: indies animo voluebat: nemoque ad id Pontifici magis idoneus videbatur, tum quod Romanæ eccleſiæ haud minimum conducebat Italiam eſſe pacatam, tum etiam quod Cæſare in Inſubribus occupato nulla ſubiugandæ Florētinæ reipublicæ aderat occaſio.

Acceſſit inſuper ad mouendũ Cæſaris animũ bellum, quod eo tẽpore Solymanus Turcarũ Imperator aduerſus Ferdinandũ ipſius Cæſaris fratrem tãtis viribus gerebat, vt paucis diebus omnem inferiorem Pannoniam expugnatis arcibus & locis pleriſq; eius Prouinciæ munitioribus in poteſtatem redegerit. adeo vt niſi Viẽna ciuitas magno militũ præſidio munita obſtitiſſet, qui tantos conatus retardaret in tota Germania obuiã habiturus fuiſſet neminem. Quamobrẽ Carolus Cæſar, vbi Genuã applicuit, his copiis quas ſecum nauibus aduxerat, Placentiam ire perrexit, euocatumque ſtatim ad ſe Antonium Leuam, qui poſt captum Franciſcum Borbonium, & profligatos Gallos aduerſus Venetos Caſſiani ſupra Abduam caſtrametatos exercitũ aduxerat, comiter excepit vna quẽ de rebus Inſubrum collocutus & ſi maxime eius animus ad pacem Italicam inclinaretur tamen homini ſumma cupiditate conficiendi iamdudum cœpti belli inflammato exer

citum aduersus Sfortianos, qui Papiæ erant, adducere permisit, propterea quod a legatis Francisci eorum ducis impetrare non potuerat, vt eam ciuitatem, atq; Alexandriã seque stro Clemens Pontifex teneret, donec de innocentia Principis cognosceretur. Erecta eo tempore mirum in modum omnium erant studia. Nam & qui Cæsaris partibus fauebãt nihil ipsũ in Italia agentm non cõficere posse sperabnt, & qui Franciscũ Sfortiã cupiebant imperare, tum ob eius innocẽtiam, Põtifice presertim intercessore, tum ob conseruandam Germaniam aduersus ingenteis turcarum vireis Cæsarem necessitate adductũ iri ad principem restituendum existimabant haud enim verisimile erat aduentante iam hyeme totum bellum eo anno confici posse & in proximum differre in tanto Turcarum metu non satis tutum videbatur. Non parũ etiam mouebant tot exercitus nuper ex Germania, atque Hispania adducti, præter veteranos, qui ob ipsius Cæsaris aduentum non

ſolum præſens ſtipendiū, ſed præteriti etiā temporis efflagitabant, & facta ſeditione ad quingentorum numerum Mediolanum ingreſſi, cū in vrbe circiter viginti dies morā traxiſſent præter cæteras vexationes, haud mediocreis calamitates iamdudū afflictæ ciuitati attulerunt. Reliquum igitur erat rebus compoſitis Franciſcum Sfortiā in paternum auiumq; ſceptrum reſtituere, niſi id e dignitate Cæſarea haud eſſe Anthonius Leua adſeuerans magnis viribus Papiam oppugnare machinas bellicas, tormētaq; quāplurima adducere, ſcalas parare, militeſque ad prælium expedire properaſſet, quibus rebus & ſi parū mouebatur Annibal picenardus, qui præſidio vrbi erat tamē cum in ſecūdū vſque mēſem cōmeatus intus non ſuppeteret, & emiſſis paulōāte quatuor peditum cohortibus ad ſancti Angeli oppidum, quo ipſe Leua exercitum adduceret diſſimulauerat, pauci in vrbe contra tantas hoſtium vireis remanſiſſet, antequam ab hoſtibus oppugnatio fieri cœ

pta esset, de ciuitate tradenda paciscitur, non sine maxima adeptæ antea gloriæ immunitione, atque auaritiæ nota quod metu amittendæ ad eam diem congestæ prædæ deditionē fecisset, sed vt cum que sit, hoc vnum detrimenti Picenardus attulit, quod amissa Papia grauiores postea cōditiones impositæ sunt. Pacis enim consilia haud propterea aspernatus Cæsar, antequam Bononiam proficisceretur quo Clemens pontifex ad ipsum excipiendum Roma veniebat, Mercurinum Cattinarium Cardinalem, summumque imperii Cancellarium Cremonam misit, vt cū Sfortia de conditionibus restituēdi ducatus ageret, moxque Anthonium Leuam, quem huic cœpto existimabat obstare, Bononiam ad se euocat: atque interea Lodouicum Barbianum Insubribus præpositum esse iubet. Ceterum ne, dum pax tractaretur, milites, qui in Insubribus hybernabant, nihil agerent, Barbianus Hispanos, atque Italos pedites, quos ad septem millia secum habebat,

ad oppidum sancti Angeli adducit, quod Sfortianorum duæ, totidemque peditum Venetorum cohortes præsidio munierant.. Sed postquam aliquandiu Barbianus tormentis, & machinis oppugnasset mœnia, nactus opportunitatem iugis pluuiæ, cum scloppetariorum sub diuo pro muris dimicātium nullus esset vsus, suos scutis innixos gladiis, & pilis aduersus hosteis pugnare, im primisque ipse inter medios versari, ac strenuos quosque murum ascendere hortatur. Sfortiani igitur, & Veneti, cū abiectis sclopis ob pluuiam cominus puguare sibi necesse esset, fracti animis paulatim hosti cedere, atque aditum Cæsarianis præbere intra oppidum. Itaque ingressi hostes quos primum habuere obuiam, ad vnum fere omneis neci dedere, reliquos autem iam mitigatis animis inermeis, pecuniisque spoliatos abire permiserunt. Hoc successu elatus barbianus, & si valde cuperet Laudensem expeditionem aggredi, propterea quod eam ciuitatem toto in

bello, tanquam durissimam frontem, Cæsariani obuiam semper habuerant, tamen & hyeme iam aduentante, & parum suppetente militum stipendio satius duxit trans abduã proficisci, vbi nullis anteacto anno militum hospitiis homines vexati commeatu habundabant, quam frustra ciuitatem præsidio, & mœnibus munitissimam tentare. Iamque Cassiani supra Abduam confecto ponte, & parte copiarum transmissa nonnullæ Hispanorum cohortes ex iis, qui egeni nuncupabantur, retrocedendi consilio inito mediolanum properabant, cum Barbianus audita suorum seditione ad vrbem aduolat, & ne ciues per vim illos alere aut quicquam durius pati cogerentur, quemadmodum pauloante Leua Papiam oppugnante contigerat, præcipit omnibus, qui per ætatem possint, arma caperent. Quare Hispani (quibus sine prælio introire non licebat (retrocedere, ad exercitumque proficisci, quam pugnæ periculum facere satius duxerent.

Per id tempus Veneti (ne ſoli quietem Italiæ ægre ferre viderentur, de pace cum Carolo Cæſare Bononiæ agere cœperũt. Quocirca Fanciſcus Sfortia magis ad pacem accenſus decreuit quoquomodo reſtitutionis conditiones accipere, & accepto fidei publicæ a Cæſare diplomate Bononiam proficiſcitur, vtque primum ad conſpectũ Cæſaris acceſſit, verba fecit in hãc ferme ſententiã: Nihil mihi vnquam fuit optatius (dum per tuos inuictiſſime Cæſar licuit) quam vt aliquando daretur occaſio, qua meam erga te obſeruantiam, & ſtudium demonſtrare poſſem. Cognouiſſes enim te in minime immemorem beneficium contuliſſe. Sed quãdo ſors ita ferebat, vt non ſufficeret tuo me auxilio in paternum ducatum reſtitutũ eſſe, niſi iterum atq; iterum victricia tuorum arma contra hoſtem multoties bellum inſtaurãtem præſto fuiſſent, gaudebam ſaltẽ quod in tantis rerum turbinibus inclinante nonnunquam ab hoſteis fortuna, animum tamẽ

ſemper eundem ſeruaueram, neque hoſtis pollicita, neq; cuiuſpiam ſtimuli meam erga maieſtatem tui nominis fidem labefactare potuerant. Quod cum ita palam eſſet, vt te nullo modo ignorare exiſtimarem, fieri poſſe non putabam, vt cum tanta fidei in me documenta perſpexiſſes, in ſuſpicionem læſæ maieſtatis Romani imperii apud te inciderem. Sed quoniam in non obſcura multorum æmulatione tibi neceſſe erat interdum ſermonibus tuorum, quibus immitiora conſilia magis placebant, aureis adhibere, ipſe fortunam meam potius ſemper dolui, quod per locorum diſtantiam cauſam meam iuſtiſſimam apud te probare non poſſem, quam tuam in me (etiam cum tuorum armis acerrime obſidebar) aſperitatem, aut inclementiam vnquam accuſaui. Quin etiam ſperaui omni tempore non modo tot calamitatibus Italiæ, ſed meæ etiam expulſioni nullum ab alio, quam a te ſalutarius remedium afferri poſſe. Itaq; aduen-

tum tuum votis exposcebam. In animum enim induxeram, quando te absente indicta causa fueram damnatus, nunc te iudice in Italia existente innocentiam meam ab inuidorum calumniis tutam fore. Atque hæc cum dixisset Sfortia, reddito statim Cæsari diplomate nulli rei se magis confidere, quam benignitati, clementiæq; ipsius dixit. Quocirca Cæsar pro re pauca respondit: amplexatusque Principem bono iussit esse animo: postmodumq; Pontificis, & Mercurini Cardinalis opera constitutis de restitutione conditionibus Sfortiæ necesse fuit, præter ea, quæ purpuratis ipsius imperatoris dono dedit, summam aureorum noningentorum millium Cæsari polliceri: e quibus primo anno, qui erat a partu Virginis trigesimus supra millesimum, & quingentesimum, atque huiusce belli decimus, quadringentena millia, reliqua æquis pensionibus in annos decem numerare teneretur. Cognita Francisci Sfortiæ restitutio

ne, Hiſpani iterum iam Lodouico Barbiano ex acuta febre Mediolani vita functo ſeditione facta vrbem hoſtiliter minantur ingredi, niſi emerita iamdudum ſtipendia ſibi a ciuibus pendantur. Quamobrem Mediolanenſes conuerſo in mœrorem gaudio, quod ob reſtitutum Principem ſuum conceperant, legato ad Cæſarem mittunt obſecrantes, vt iam initis cum FRANCISCO ipſorum Duce pacis conditionibus miſerrimam ciuitatem ad ſuperiores ſumptus, & ærumnas, quibus plus æquo iamdudum vexata fuit, redire non ſinat: & propterea, ſi quæ militibus reſtant numeranda ſtipendia, ea ex priuatis MEDIOLANENSIVM pecuniis, quæ iampridem exhauſtæ ſunt, nequaquam erogari debere. Quod cum Cæſar æquum eſſe dixiſſet, vt eo metu ciuitatem liberaret, militum partem exauctoratam in patriam redire iuſſit: reliquos autem traduxit ad Florentiam obſidendam: neque in Inſubri-

bus quenquamre manere permissit, præter illos qui Comi, & in arce Mediolanēsi custo diæ præfecti erant, vtrūq; enim locū in pacis conditionibus, tanquam pignus pecuniæ primo āno promissæ sibi reseruauerat. Quā obrem Franciscus Sfortia acceptis a Carolo Imperatore iustis ducatus Mediolanēsis titulis Alexandrum Bentiuolū viceis ipsius gerētem, Iacobum Philippun Saccū senatus presidē, cæterosque magistratus Mediolanū ad suscipiēdam imperii administrationem mittit qui statim vocatis vrbanarum rerum præfectis, vt tam ingens pecuniarum summa ad constitutum tempus exsolui posset, vectigalia primum omnia duplicarūt, mox cum ob populi paucitatem ea minime sufficerent ne tanti oneris quisquam immunis esset, decretū est vt in singulos farinæ triticeæ medimnos aureus numus tertia parte adiecta, duoque denarii supra eius summæ dimidium in parem siliginis, & millii mēsuram, at in vnāquamque vini metretam asses æris viginti

tamē exigerentur. Cæteris quoque in ciuitatibus, & locis Mediolanensis ditionis, præter cōsueta vectigalia, par tributū licet alia, atque alia ratione impositū est. Atque hæc quā quam grauissima essent, præsertim populis tandiu atrocissimo bello, fame ac peste vexatis, tamen tanta animi moderatione antea Franciscus Sfortia imperauerat, vt eo restituto omnes in meliorem viuendi spem erecti sint.

* FINIS CORONAT OPVS.